

KU LEUVEN

FACULTEIT SOCIALE WETENSCHAPPEN
MASTER OF SCIENCE IN HET SOCIAAL WERK EN
SOCIAAL BELEID

Structureel sociaal werk

Sociale economie als casestudy

Promotor : Prof. Dr. K. Hermans
Verslaggever : Prof. Dr. W. Van Oorschot

MASTERPROEF
aangeboden tot het
ver krijgen van de graad van
Master of Science in het
Sociaal Werk en Sociaal
Beleid
door
Pieter DECELLE

academiejaar 2013-2014

Samenvatting

Sociale ongelijkheid en sociale exclusie zijn sociale problemen waarmee we in onze samenleving meer dan ooit worden geconfronteerd. Om deze problematieken aan te pakken is het van groot belang dat sociaal werkers niet alleen focussen op individuele begeleidingen, maar ook aandacht hebben voor maatschappelijke veranderingen. Door in te zetten op zowel individuele als structurele veranderingen kan sociale ongelijkheid worden weggewerkt. Het is vanuit deze assumptie dat het structureel sociaal werk vertrekt.

Deze masterproef tracht een beeld te scheppen van bovenstaande visie op het sociaal werk binnen de sector van de sociale economie. Hiermee wordt onderzocht in welke mate en op welke wijze deze sector tracht, om sociale ongelijkheid op de arbeidsmarkt weg te werken. In eerste instantie wordt een theoretisch kader omtrent dit thema uitgewerkt. Vervolgens worden de bevindingen, die hieruit voortvloeien, aan de hand van een kwalitatief onderzoek, getoetst aan het werkveld.

De eerste stap die wordt gezet, is het creëren van een theoretisch kader op basis van internationale academische literatuur. Dit kan worden opgedeeld in twee delen. In het eerste deel worden de verschillende visies op het sociaal werk uitgewerkt. Hierbij kan een onderscheid worden gemaakt tussen de individualistische-reformatie visie, de therapeutische-reflexieve visie en de socialistische-collectivistische visie op de professie. Het structureel sociaal werk kadert binnen deze laatste visie. Deze maatschappijkritische visie wordt vervolgens verder uitgediept. Binnen deze benadering kan een onderscheid worden gemaakt tussen drie substromen: het radicaal, kritisch en beleidsgericht sociaal werk.

In een volgende stap wordt de sector van de sociale economie uitgediept. Deze sector tracht in te spelen op de sociale problemen die voortvloeien uit de maatschappij. Sinds de jaren '90 van de 20^e eeuw zet de sociale economie zich in om de hoge werkloosheid onder kansengroepen terug te dringen. Deze organisaties streven hierbij een dubbele doelstelling na. Enerzijds trachten deze projecten om zelf permanente tewerkstellingskansen voor hun doelgroep te creëren. Anderzijds wordt er gestreefd naar meer tewerkstelling van de kansengroepen op de reguliere arbeidsmarkt. Het activeren van

deze doelgroep is met andere woorden de hoofddoelstelling van de sociale economie. De manier waarop dit doel wordt ingevuld, is echter afhankelijk van de betekenis, die wordt gegeven aan het concept activering. In de academische literatuur kunnen vier verschillende betekenissen worden onderscheiden. Deze betekenissen vertonen een duidelijke link met de verschillende visies op het sociaal werk.

De literatuurstudie wordt afgesloten met een overzicht van de verschillende oorzaken van werkloosheid. Hierbij wordt een onderscheid gemaakt tussen de feitelijke toestand van cliënten, structurele loopbaanbelemmeringen en dispositionele drempels.

Vervolgens worden de bevindingen uit de literatuurstudie, via een kwalitatief onderzoek, getoetst aan het werkveld. Aan de hand van enkele semigestructureerde interviews worden antwoorden geformuleerd op de vooropgestelde onderzoeksvragen. De vragen die achtereenvolgens worden beantwoord zijn: (1) Welke visie over sociaal werk leeft er binnen de sociale economie? (2) Welke structurele problemen ervaren sociaal werkers binnen de sociale economie en hoe kan dit worden vertaald in beleidsvoorstellen? (3) Welke succesfactoren en belemmeringen, om structureel te werken, herkennen sociaal werkers binnen de sociale economie?

Als algemene conclusie kan worden gesteld dat structureel werken in de sociale economie niet evident is en bijgevolg ook beperkt voorkomt. Deze conclusie vloeit voort uit de analyse van de verschillende onderzoeksvragen. De visie van deze sector op het sociaal werk wordt duidelijk gedomineerd door een focus op het individu en zijn eigen capaciteiten. Er wordt in mindere mate gereflecteerd over de achterliggende structurele oorzaken van sociale ongelijkheid. De resultaten van acties zijn dan ook veelal te situeren op het microniveau via individuele begeleidingen van cliënten. De bevraagde trajectbegeleiders zijn zich nochtans wel bewust van de sociale ongelijkheid op de arbeidsmarkt. Alle respondenten konden immers enkele structurele drempels op de arbeidsmarkt benoemen. De acties, die deze drempels trachten weg te werken, ontbreken echter veelal.

Dankwoord

Deze masterproef vormt het eindpunt van de opleiding master of science in het Sociaal Werk en Sociaal Beleid. Het resultaat, dat ik hier voorleg, had ik nooit kunnen bereiken zonder de begeleiding en steun van enkele personen. Ik wil deze ruimte dan ook gebruiken om mij te richten tot allen die mij hebben geholpen bij het tot stand brengen van deze thesis.

Eerst en vooral wil ik mijn ouders bedanken. Zij gaven mij de mogelijkheid om deze masteropleiding aan te vatten en het vertrouwen om door te zetten. Zonder hen had ik deze ervaring en kennis niet kunnen opdoen. Deze opleiding zal immers mijn gehele professionele loopbaan bepalen. Ik ben hun dan ook eeuwig dankbaar voor de kansen die ze me hebben gegeven.

Verder wil ik ook mijn vriendin bedanken voor haar onvoorwaardelijke steun en geduld die ze deze laatste maanden heeft getoond.

Een speciale dank gaat uit naar mijn promotor Prof. Dr. Koen Hermans. Zonder zijn ondersteuning, goed advies en kritische feedback was het schrijven deze masterproef onmogelijk.

Ten slotte wil ik ook graag een dankwoord richten aan alle respondenten die hebben meegewerkt aan dit onderzoek. Jullie kritische bijdrage omtrent de visie op het sociaal werk en jullie expertise inzake de sector van de sociale economie betekenen een enorme meerwaarde voor deze masterthesis.

Inhoudsopgave

SAMENVATTING	III
DANKWOORD	VI
INHOUDSOPGAVE	VII
LIJST MET GEBRUIKTE AFKORTINGEN	IX
LIJST MET TABELLEN	X
LIJST MET FIGUREN	XI
DE PROBLEEMFORMULERING	1
1 LITERATUURSTUDIE	2
1.1 De verschillende perspectieven van het sociaal werk	2
1.2 De socialistische-collectivistische visie	6
1.2.1 Het radicaal sociaal werk	8
1.2.2 Van radicaal naar kritisch sociaal werk	11
1.2.3 Beleidsgericht werken	16
1.3 De sociale economie	18
1.3.1 Het ontstaan van de sociale economie	18
1.3.2 Definiëring van de sociale economie	20
1.3.3 Definiëring van de doelgroep kansengroepen	26
1.3.4 Recente evolutie van kansengroepen op de arbeidsmarkt	27
1.3.1 De sociale economie: een dubbele doelstelling	28
1.3.2 De tewerkstellingsgraad van de kansengroepen	35
1.3.3 Het uitstroompercentage van de kansengroepen	37
1.3.4 De rol van de sociaal werker	40
1.4 Het concept activering	44
1.5 Uitsluitingsmechanisme	50
1.5.1 Feitelijke toestand	50

1.5.2	Structurele loopbaanbelemmeringen	51
1.5.3	Dispositionele drempels	53
1.6	Tussentijdse conclusie	54
2	ONDERZOEKSOPZET	56
2.1	Onderzoeksvragen	56
2.2	Onderzoekstechnisch Ontwerp	57
2.2.1	Caseselectie & selectie van respondenten	57
2.2.2	Methodologie	60
2.2.3	Data-analyse	61
3	RESULTATEN – EEN ANTWOORD OP DE ONDERZOEKSVRAGEN	62
3.1	Sociale Economie: Visie en Rol	62
3.1.1	Doelgroep en Visie	62
3.1.2	Kenmerken van het structureel sociaal werk	72
3.2	Structurele drempels	77
3.3	Resultaten en bepalende factoren	83
3.3.1	Resultaten	83
3.3.2	Belemmerende factoren	87
3.3.3	Succesfactoren	90
4	CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN	93
4.1	Algemene conclusies	93
4.2	Reflectie en aanbevelingen voor vervolgonderzoek	97
	BRONNENLIJST	99
	BIJLAGE 1: DE TOPICLIJST	105
	BIJLAGE 2: HET CODEERSHEMA	109

Lijst met gebruikte afkortingen

AOSW:	Anti-Oppressive Social Work
BW:	Beschutte Werkplaats
CERIS:	Centre Européen de Recherches Internationales et Stratégiques
CWES:	Conseil Wallon de l'Economie Sociale
DIMONA:	Déclaration IMMédiate – Onmiddellijke Aangifte
IFSW:	International Federation of Social Workers
LDE:	Lokale Diensten Economie
MVO:	Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen
NEC:	Normaal Economisch Circuit
NWWZ:	Niet Werkende Werkzoekende
OECD:	Organisation for Economic Co-operation and Development
PMAH:	Personen Met een ArbeidsHandicap
SW:	Sociale Werkplaats
VAPH:	Vlaams Agentschap voor Personen met een Handicap
VDAB:	Vlaamse Dienst voor Arbeidsbemiddeling en Beroepsopleiding
VOSEC:	Vlaams Overleg Sociale Economie

Lijst met tabellen

TABEL 1: OVERZICHT VAN SOCIALE TEWERKSTELLINGSINITIATIEVEN EN - MAATREGELEN, NAAR BELEIDSNIVEAU EN TYPE PROJECT (BRON: VAN DEN BROECK & VANHOREN, 2006: 13)	24
TABEL 2: BEREIK EN GROEI VAN DE TEWERKSTELLINGSPROGRAMMA'S (BRON: DEPARTEMENT WSE, 2009)	30
TABEL 3: : VERTEGENWOORDIGING VAN DE KANSENGROEPEN IN DE SOCIALE ECONOMIE (2008) (BRON: DEPARTEMENT WSE)	35
TABEL 4: OVERZICHT EN KENMERKEN VAN DE BEVRAAGDE RESPONDENTEN	59

Lijst met figuren

FIGUUR 1: RANGORDE WERKVORMEN VOLGENS DE AFSTAND TOT DE
ARBEIDSMARKT VAN DE DOELGROEPMEDEWERKERS (SAMOY, 2010)

32

De probleemformulering

‘Sociaal werk wil veranderen, wil werken aan een wereld met meer rechtvaardigheid en met mensen die sterker en vrijer zijn’ (Driessens & Geldhof, 2009). Hoe wil het sociaal werk dit bereiken? Wanneer werkt het sociaal werk? Er bestaan immers verschillende visies over de professie en diverse interventievormen, gaande van meer individugerichte over beleidssignalering tot maatschappijkritische benaderingen. Wie of wat moet er met andere woorden veranderen? Het individu? De omgeving waarin het individu zich begeeft? Zijn er maatschappelijke structuren die aan de basis van de problemen liggen? In het traditionele sociaal werk ligt de focus op het individu in zijn omgeving. Is dit een te enge invulling van de professie? In de jaren zeventig van de 20^e eeuw hebben onderdelen van het sociaal werk toenadering gezocht tot de kritische maatschappijtheorieën. Typisch voor deze kritische benadering is dat de prevalentie van sociale problemen kan worden gelinkt aan de specifieke organisatie van de samenleving (Mullaly, 2007). Er moet met andere woorden naast individuele hulpverlening ook aandacht worden geschonken aan veranderingen in de samenleving. Het sociaal werk moet zowel streven naar individuele als structurele veranderingen om sociale problemen weg te werken. Binnen deze masterproef wordt bijzondere aandacht besteed aan deze structurele vorm van sociaal werk. Binnen welke context moet het sociaal werk opereren? Welke effecten heeft dit op de professie? Hoe tracht het sociaal werk vanuit een structurele benadering deze problemen aan te pakken?

Verder wordt ook aandacht besteed aan een specifieke sector binnen het sociaal werk, namelijk de sociale economie. Deze term verwijst traditioneel naar een aantal experimenten uit de welzijnssector als antwoord op de structurele werkloosheid die zich vanaf de jaren zeventig manifesteerde. In dit opzicht verwijst de term naar activiteiten rond armoede, werkloosheid en tewerkstelling. Vanaf 2001 wordt de term ‘kansengroep’ gebruikt om te verwijzen naar de doelgroep van deze projecten (De Mey, 2008). Binnen deze thesis wordt getracht de werking van deze sector te achterhalen. Welke problemen ondervindt de sociale economie? Wordt er binnen deze sector naast de individuele hulpverlening ook aandacht besteed aan veranderingen in de samenleving? Welke plaats heeft de

structurele visie op sociaal werk binnen deze sector? Welke hefboomen en problemen ondervindt de sociale economie om oplossingen te bereiken?

1 Literatuurstudie

In dit gedeelte wordt een overzicht gegeven van de bestaande internationale literatuur omtrent het structureel sociaal werk en de sector van de sociale economie. Ten eerste wordt een overzicht gegeven van de verschillende benaderingen die er bestaan over het sociaal werk. Deze opdeling biedt de mogelijkheid om achteraf de werking van de sociale economie te kunnen kaderen binnen een breder geheel. Er wordt een onderscheid gemaakt tussen de reflexieve-therapeutische, de individualistische-reformatie en de socialistische-collectivistische visie. Het structureel sociaal werk kadert binnen deze laatste benadering van de professie. Vervolgens wordt de sector van de ‘sociale economie’ toegelicht. Hierbij wordt in eerst instantie de ontstaansgeschiedenis en definiëring van de sector en zijn doelgroep toegelicht. Ten slotte wordt het concept ‘activering’, een kernconcept binnen de werking van deze sector, gelinkt aan de verschillende benadering over het sociaal werk. De focus ligt op de structurele benadering van de professie.

1.1 De verschillende perspectieven van het sociaal werk

The social work profession promotes social change, problem solving in human relationships and the empowerment and liberation of people to enhance well-being. Utilising theories of human behaviour and social systems, social work intervenes at the points where people interact with their environments. Principles of human rights and social justice are fundamental to social work. (IFSW, 2000)

In deze internationale definitie van het sociaal werk wordt getracht de verschillende doelen van het sociaal werk samen te vatten (IFSW, 2000; Hare, 2004). “Social change, problem solving in human relationships, empowerment, liberation of people to enhance well-being, human rights en social justice zijn, aldus de IFSW, waarden

die de professe kenmerken” (IFSW, 2000). Hieruit kunnen we afleiden dat het sociaal werk een homogeen, uniform waardenkader heeft. Is dit wel zo? Aan deze waarden wordt dikwijls een te vage omschrijving toegekend. De toepassing ervan moet echter worden waargemaakt door praktijkwerkers (Hermans, 2008). Zo kan bijvoorbeeld de invulling van de waarde sociale verandering sterk verschillen. Wie of wat moet veranderen? Het individu dat nood heeft aan hulpverlening of de omgeving, samenleving waarin de persoon zich bevindt? Of anders gesteld: wanneer werkt sociaal werk? Als een individuele cliënt is geholpen of als de samenleving zo is veranderd dat die specifieke hulpvraag niet meer voorkomt? (Driessens & Geldof, 2009)

Het is duidelijk dat er veel discussie heerst over de inhoud van het sociaal werk. Payne (2005) stelt dan ook dat hetgeen sociaal werkers dagelijks doen, bepaalt wat de professe is. Het zijn de ideeën, die voortvloeien uit acties en debatten, die de inhoud van het sociaal werk bepalen, d.i. een sociale constructie van de werkelijkheid. Dit concept werd voor het eerst geïntroduceerd door Berger en Luckmann in 1971. Zij stellen dat de realiteit bestaat uit sociale kennis dat ons handelen stuurt, maar we hebben allen een andere visie over deze kennis. We komen echter tot een gedeelde visie omtrent de realiteit door deze kennis met elkaar te delen. Via allerlei sociale processen wordt deze informatie gestructureerd en bekomen we gedeelde assumpties over ‘hoe de dingen zijn’ (Berger en Luckmann, 1971 in Payne, 2005: 7). Wanneer deze kennis wordt gedeeld door veel mensen, wordt deze visie gelegitimeerd, geïnstitutionaliseerd via het proces van ‘betekenisgeving’ en zullen ook anderen dit aanvaarden als realiteit. Het is met andere woorden een circulair proces waarbij enerzijds individuen, via institutionalisering en legitimering, betekenis geven aan sociale processen. Anderzijds zal de maatschappij, via de participatie van individuen, sociale conventies creëren die bepalen hoe mensen handelen (Payne, 2005). Op deze manier ontstaat er een *politiek van theorie*. Dit maakt verandering mogelijk. Elke theorie heeft een groep van aanhangers die willen dat ook anderen deze theorie aanvaarden als werkelijkheid. Op die manier poogt elke groep anderen te beïnvloeden, omdat dit onze visie op de praktijk van het sociaal werk verandert. Bijgevolg dragen ook sociaal werkers, via

het selecteren van een sociaal werk theorie, bij tot de manier waarop sociaal werk wordt geconstrueerd (Payne, 2005). Achter elke handeling en doelstelling van het sociaal werk schuilt met andere woorden een bepaalde maatschappijvisie.

Payne (2005) stelt dat elke theorie omtrent het sociaal werk, kan worden geplaatst binnen drie dominante visies over de professie. Elke visie is verbonden met een bepaalde politieke invulling betreffende welzijnsvoorzieningen in onze maatschappij en zegt iets over de activiteiten en doelen van het sociaal werk in dit verband. Het is de interactie tussen de aanhangers van elke stroming, die onze invulling van het sociaal werk bepaalt. Op deze manier kadert Payne het debat omtrent de inhoud van het sociaal werk in een driehoek, waarbij elke hoek één visie vertegenwoordigt.

Een eerste benadering van het sociaal werk is de *reflexieve-therapeutische visie*. Binnen deze visie staat het sociaal werk in voor het welzijn van individuen, groepen en gemeenschappen door het ondersteunen en mogelijk maken van groei en zelfverwezenlijking. Het element ‘reflexief’ wijst op de wederkerigheid van de hulpverlening. Er ontstaat een interactie tussen cliënt en hulpverlener, waarbij beiden elkaar beïnvloeden. Enerzijds zal de sociaal werker, de cliënt ondersteunen door het hulpverleningsproces. Anderzijds heeft de cliënt ook een bepaald effect op de sociaal werker. De hulpverlener zal, na verloop van tijd, de leefwereld van zijn cliënten beter begrijpen. Deze benadering hangt samen met de sociaal democratische politieke filosofie. Het doel van de sociaal werker is namelijk om zowel individuele als sociale vooruitgang binnen een bepaalde orde na te streven (Payne, 2005).

Een tweede benadering van het sociaal werk is de *socialistische-collectivistische visie*. De rijken en machthebbers in de samenleving slagen erin om hun welvaart, ten koste van anderen, te accumuleren. Dit heeft als gevolg dat anderen worden onderdrukt en benadeeld. De sociaal werker streeft hierbij naar meer gelijkheid en rechtvaardigheid in de samenleving. Binnen deze visie zoekt het sociaal werk naar samenwerkingsverbanden in de samenleving om ervoor te zorgen dat diegenen, die het minst sterk in hun schoenen staan, kansen krijgen om hun leven in eigen handen te nemen. Empowerment is hierbij een kernbegrip. Deze stroming binnen het

sociaal werk hangt samen met de socialistische politieke stroming. Er wordt namelijk gestreefd naar een samenleving waarin iedereen de kans krijgt om te participeren. In tegenstelling tot de eerste benadering van het sociaal werk, wordt hier niet gestreefd naar individuele verandering, maar naar maatschappelijke verandering (Payne, 2005: 9).

Een derde benadering van het sociaal werk is de *individualistische-reformatie visie*. Binnen deze visie wordt het sociaal werk een instrument om de sociale orde te handhaven. De hulpverlener krijgt hierbij een disciplinerende rol toegekend. Hij moet ervoor zorgen dat het individu zich aanpast aan wat de maatschappij als norm hanteert. Binnen deze visie staat, net zoals bij de eerste benadering, de individuele verandering centraal. Deze stroming binnen het sociaal werk is een uiting van de liberale politieke filosofie. Dit wil zeggen dat de persoonlijke economische vrijheid, ingeperkt door de wet, primeert (Payne, 2005: 9).

Elke visie zegt iets over de activiteiten en doelen van het sociaal werk bij de welzijnsvoorzieningen in onze maatschappij. Zo zullen aanhangers van de ene visie ook kritiek hebben op de andere visies. Aanhangers van de socialistische-collectivistische visie stellen dat individuele verandering, zoals besproken bij de reflexieve-therapeutische visie, onmogelijk is, omdat de belangen van de machthebbers binnen de samenleving dit voorkomen. Hulpverleners kunnen de onderdrukten slechts helpen wanneer maatschappelijke verandering het doel van sociaal werk wordt. Het aanvaarden van de sociale orde, zoals bij de andere twee visies, bevestigt enkel de interesses van de machthebbers. Dit wil echter niet zeggen dat een sociaal werker onlosmakelijk verbonden is met één visie. De verschillende benaderingen zijn ook met elkaar verbonden en een combinatie is dan ook mogelijk (Payne, 2005: 10).

Hieruit kunnen we afleiden dat politieke doelen in de welzijnssector en visies over sociaal werk op een complexe manier met elkaar interageren. De vraag 'Wat is sociaal werk?' kan met andere woorden niet worden beantwoord met een eenduidig antwoord. De visie op sociaal werk komt tot stand via de interactie tussen cliënten, sociaal werkers en organisaties. Bovendien zullen ook de tijd, cultuur en sociale condities in de maatschappij bijdragen tot de sociale constructie van het sociaal werk (Payne, 2005: 11). Het

is belangrijk hieruit te onthouden dat achter elke theorie, methodiek en handeling van sociaal werkers in het werkveld een bepaalde visie omtrent de maatschappij en de rol van het sociaal werk schuilt. In het kader van deze masterproef ligt de focus op de socialistische-collectivistische visie op het sociaal werk. In wat volgt, wordt deze structurele visie op de professie verder toegelicht.

1.2 De socialistische-collectivistische visie

In de internationale definitie van het sociaal werk zien we de waarde ‘sociale verandering’ terugkomen (IFSW, 2000). Aanhangers van de socialistische-collectivistische visie zullen hieruit afleiden dat hulpverleners niet louter mogen streven naar individuele ontwikkelingen. Ook maatschappelijke ontwikkelingen spelen een belangrijke rol binnen het sociaal werk (Payne, 2005). Hulpverleners mogen zich met andere woorden niet enkel focussen op het microniveau. Ook het meso- en macroniveau spelen een belangrijke rol bij het nastreven van sociale verandering. Deze focus op maatschappelijke veranderingen vloeit voort uit het geloof dat de huidige maatschappelijke structuur, meer bepaald het economisch liberalisme en het kapitalistisch systeem, aan de oorsprong ligt van de onderdrukking van bepaalde groepen binnen de maatschappij (Mullaly, 2007). Sociaal werk kan als professie dan ook geen sociale orde gaan accepteren die tegenstrijdig is met de waarden en normen waarvoor men staat. Het is een professie die gebaseerd is op idealen van gelijkheid en humaniteit (Payne, 2005). Sociaal werkers opereren echter binnen een kapitalistische sociale orde, die gebaseerd is op ongelijkheid en waarbij een kleine groep de meerderheid domineert. Het zijn de kapitalistische maatschappelijke structuren die de sociale positie van een individu bepalen. Bijgevolg heeft dit ook een effect op de levenskansen van de leden van sociale categorieën zoals klasse (bezittenden en niet-bezittenden), gender, ras, seksuele oriëntatie, religie, etc. Elke categorie heeft zijn kwetsbare individuen en groepen. Het is dan ook de taak van de sociaal werker om te streven naar de verandering van structuren, die sociale ongelijkheid produceren (Staub-Bernasconi, 2009 in Leskosek, 2009). Het is deze bewustwording van de samenhang tussen de maatschappelijke structuren (neoliberalisme) en individuele problemen, die sinds de

jaren '70, de basis vormt van het structureel sociaal werk (Mullaly, 2007).

Tegenover dit economisch liberalisme plaatsen deze theorieën een maatschappij, die gebaseerd is op socialistische assumpties. Volgens deze visie zijn competitie en individualisme niet noodzakelijk voor economische ontwikkelingen. Ze leiden zelfs tot economische ongelijkheid tussen mensen, wat op zijn beurt leidt tot onderdrukking door de economisch sterkeren (Payne, 2005). Voor sociaal werkers, als verdedigers van de welvaartstaat, is het dan ook paradoxaal om een sociale orde, die veel problemen waarmee hun cliënten worden geconfronteerd, in stand te houden (Bailey & Brake, 1980).

Auteurs binnen deze visie op het sociaal werk, stellen echter dat de sector zich heeft laten beïnvloeden door het neoliberalisme. Veelal wordt het individu verantwoordelijk gesteld voor zijn eigen problemen. Het is dan, binnen de neoliberale visie, de rol van het sociaal werk om de persoon aan te passen aan de normen die gelden binnen de maatschappij in de plaats van de normen zelf in vraag te stellen. Het structureel sociaal werk heeft met andere woorden niet alleen kritiek op de neoliberale visie van de overheid. Ook het sociaal werk heeft deze controlefunctie eigen gemaakt en sociale problemen geïndividualiseerd. Jordan (2004) spreekt over 'the dog that didn't bark'. Het sociaal werk heeft met andere woorden onvoldoende strijd gevoerd tegen de neo-liberalisering van de samenleving (Hermans, 2012). Door het sociaal werk bewust te maken van de samenhang tussen maatschappelijke structuren en individuele problemen, steunend op kritische maatschappijtheorieën, tracht het structureel sociaal werk het sociaal werk en die structuren die ongelijkheid produceren, te veranderen.

Het belang van het concept 'bewustzijn' vindt zijn oorsprong in het gedachtegoed van Paolo Freire. Hij stelt dat het creëren van 'kritische bewustwording', via een dialoog tussen cliënten en hulpverlener, de belangrijkste taak is van het sociaal werk (Caroll & Minkler, 2000). Als pedagoog, legt hij de focus op het werken met groepen. De sociaal werker mag zich hierbij niet als een expert opstellen. Hij werkt 'samen met' en niet 'voor' zijn cliënten. Binnen dit proces van bewustwording ligt de focus op het relationeel aspect tussen hulpverlener en cliënten, dat vertrekt van een visie van gelijkheid tussen alle partijen. Enkel via een continu proces van

luisteren, dialoog en actie, waarbij alle participanten worden aangemoedigd om te reflecteren over hun eigen ervaringen, kan de gezamenlijke kern van problemen worden achterhaald. De sociaal werker stelt kritische vragen die een dialoog over gemeenschappelijke, fundamentele problemen tussen de participanten opwekt (Caroll & Minkler, 2000). Enkel zo ontstaat het inzicht in de structurele oorzaak van problemen. Vervolgens is het mogelijk om een gezamenlijke strategie te ontwikkelen om de problemen, die ze hebben geïdentificeerd, op te lossen. (Caroll & Minkler, 2000).

Hermans (2012) stelt, dat we binnen deze visie op het sociaal werk, drie dominante theorieën kunnen onderscheiden. Hij spreekt over het radicaal, kritisch en beleidsgericht sociaal werk. Al deze theorieën streven naar meer bewustzijn omtrent de structurele oorzaak van problemen, maar elke theorie biedt een ander antwoord op de problemen die voortvloeien uit de globalisering en het neoliberalisme (Payne, 2005). In de internationale literatuur wordt gesproken van een verschuiving van het radicale, Marxistisch getint, sociaal werk naar een eerder kritische, sociaal-democratische, benadering van het structureel sociaal werk (Payne, 2005). In wat volgt, wordt een kort kader geschetst van deze theorieën.

1.2.1 Het radicaal sociaal werk

Een eerste dominante theorie, binnen de socialistisch-collectivistische benadering van de professie, is het radicaal sociaal werk. Payne (2005) stelt dat deze theorie wordt beïnvloed door een typisch Marxistisch-socialistisch wereldbeeld (Payne, 2005). Deze theorie vertrekt namelijk van het inzicht dat de sociale structuur de oorsprong is van sociale problemen en in mindere mate de individuele ‘agency’. Deze term slaat op de capaciteit om een impact te hebben op onze omgeving. De nadruk ligt met andere woorden op de sociale orde, de manier waarop onze maatschappij is georganiseerd. Individuele relaties en problemen zijn het gevolg van de sociale relaties in de kapitalistische maatschappij. Dit kapitalisme brengt met zich mee dat een minderheid kapitaal kan accumuleren via investeringen in productiegoederen en de meerderheid zijn arbeidskracht aan hun moet ‘verkopen’ in ruil voor loon. Hierdoor

wordt volledig gebroken met de idee dat individuen alle schuld treffen voor hun problemen. Het sociaal werk gaat zich richten op de kapitalistische structuren die een aandeel hebben in het voorkomen van deze problemen. Deze kapitalistische visie brengt ongelijkheid tussen verschillende groepen met zich mee (Payne, 2005).

Het doel van het sociaal werk in dit verhaal is het analyseren en het wegwerken van ongelijkheden tussen groepen. Dit mag niet worden beperkt tot ongelijkheden op het vlak van sociale klasse, maar ook gender, ras, seksuele oriëntatie, etc spelen een rol. Er zijn met andere woorden verschillende onderdrukte groepen in de maatschappij. Het is de rol van het sociaal werk om hun belangen te vertegenwoordigen en te streven naar verandering van die maatschappelijke structuren, die hun onderdrukken. De term verandering moet worden opgevat als een politieke verandering. Aangezien ongelijkheid voortvloeit uit de kapitalistische orde, is een revolutie op het vlak van het sociale en politieke gedachtegoed noodzakelijk (Bailey and Brake, 1980). Theorieën zijn immers het gevolg van een sociale constructie van de werkelijkheid (Berger en Luckmann, 1971 in Payne, 2005: 7). Bijgevolg is onze visie op de werkelijkheid veranderlijk. Het is de rol van het sociaal werk om deze kapitalistisch geïnspireerde visie op de werkelijkheid te veranderen door een visie die streeft naar meer sociale gelijkheid in de samenleving.

Vanuit dit wereldbeeld hebben aanhangers van het radicaal sociaal werk niet enkel kritiek op de bestaande kapitalistische sociale orde, maar ook op de manier waarop het sociaal werk is georganiseerd. Traditioneel sociaal werk ondersteunt de kapitalistische orde, via controlemaatregelen, en slaagt er op die manier niet in om cliënten te helpen. De neoliberale overheid neemt een disciplinerende ipv een herverdelende rol op. Bijgevolg zal ook het sociaal werk deze controlefunctie opnemen en zo mensen aanpassen aan de dominante normen in de maatschappij. Het radicaal sociaal werk stelt dat hulpverleners kritisch moeten staan ten opzichte van deze controlefunctie (Payne, 2005).

Bailey and Brake (1980) stellen dat deze theorie niet moet worden opgevat als een blauwdruk voor sociaal werkers. Het is een analytisch denkkader om de eigen positie en die van de cliënt in de maatschappelijke structuur te erkennen. De rol van het sociaal werk

is dan ook veel meer dan het ‘werken met cliënten’. Het lokaliseren van de positie van de cliënt en zijn problemen binnen bredere sociale groepen en politieke processen behoren tot de taak van de sociaal werker. Vervolgens tracht het sociaal werk via collectieve acties invloed uit te oefenen op de besluitvorming. De focus ligt hier niet op het individu (micro-niveau), maar op de beïnvloeding van het beleid (macro-niveau) (Bailey & Brake, 1980). Vanuit dit Marxistisch wereldbeeld geeft het radicaal sociaal werk kritiek op de bestaande sociale orde en klassensysteem en tracht het te veranderen in de richting van een sociale orde geïnspireerd door het socialisme.

Staub-Bernasconi (2009) in Leskosek (2009) trachtten de taak van de sociaal werker binnen deze radicale visie op de professie samen te vatten in drie kerntaken. Ten eerste moeten hulpverleners kritisch staan ten opzichte van het onderdrukkende kapitalistische systeem dat bepaalde groepen zoals de werkende klasse, alleenstaande moeders, etc disciplineert en aan het werk houdt. Ten tweede is het sociaal werk ook de ‘advocaat van sociale verandering’. Het zijn de hulpverleners die de bevolking moeten bewust maken van de onderdrukkende eigenschap van het kapitalistische systeem en collectieve acties moeten ondersteunen. Het verhogen van het bewustzijn over de beperkingen van de bestaande sociale orde is een belangrijke stap om de bestaande hegemonie van de machthebbers te bestrijden (Staub-Bernasconi, 2009 in Leskosek, 2009, Carroll & Minkler, 2000). De Turck (1980) stelt dat deze taak van de sociaal werker vervat ligt in het analyseren en, via een kritische dialoog, inzichtelijk maken van de maatschappelijke en situationele ontstaanswijze van de problematiek. Dit is het vermaatschappelijken van individuele problemen. Vervolgens is het mogelijk om een gezamenlijke strategie te ontwikkelen om de problemen, die ze hebben geïdentificeerd, op te lossen. (Carroll & Minkler, 2000). De Turck (1980) spreekt van het politieke of actie-aspect. Dit is het actief verzetten tegen maatschappelijke en situationele oorzaken van problemen. Hierbij kan de sociaal werker de cliënt doorverwijzen naar belangengroepen. De hulpverlener moet de cliënt motiveren om actief te worden en zich in te zetten voor de verbetering van de structurele kant van deze problematiek. Wanneer deze belangengroepen niet bestaan, heeft de hulpverlener de taak om zulke groeperingen op te richten of te

promoten. Deze vorm van sociaal werk maakt zowel sociaal werker als cliënt bewust van de contradicties die er bestaan in onze samenleving en de rol die macht speelt bij het onderhouden van deze contradicties. Via deze weg kunnen structurele uitdagingen worden geformuleerd en collectieve acties worden opgezet en dit via een samenwerking tussen hulpverleners en cliënten. Ten derde werkt de sociaal werker binnen een kapitalistisch systeem (Staub-Bernasconi, 2009 in Leskosek, 2009). Bijgevolg is de hulpverlener zowel agent van een kapitalistische, racistische maatschappij als hefboom voor verandering door nieuwe perspectieven, kennis, know-how over bronnen van macht voor de werkende klasse, door gemarginaliseerde mensen te introduceren en zo sociale verandering te realiseren. Doordat de focus wordt gelegd op politieke en maatschappelijke veranderingen, wordt deze vorm van hulpverlening ook wel de politiserende hulpverlening genoemd (Staples & Gradener in Uitermark, Gielen & Ham, 2012). Bailey & Brake (1980) stellen dat hier dan ook een belangrijke rol voor de vakbonden ligt weggelegd.

Samenvattend kan worden gesteld dat, binnen deze visie, de focus van het sociaal werk wordt gelegd op de integratie van hulpverlening, vorming en actie. De hulpverlening moet zich richten op het bekomen van inzicht in de maatschappelijke bepaaldheid van het probleem, tot het in contact brengen met lotgenoten en op basis van een gemeenschappelijke situatie actie te voeren met als doel de probleemverwekkende structuren te veranderen. Het is echter niet noodzakelijk dat deze drie onderdelen door eenzelfde sociaal werker of organisatie worden uitgevoerd. Coalitievorming kan de kracht van het proces zelfs versterken. Wel moet een actie in het kader van het ene aspect gebeuren in het licht van het andere (De Turck, 1980). Deze vorm van sociaal werk is toepasbaar op verscheidene maatschappelijke problemen, waaronder het armoede en werkloosheidsvraagstuk. Een sector, die op dit vraagstuk inspeelt, is de sociale economie. Hier wordt later verder op ingegaan.

1.2.2 Van radicaal naar kritisch sociaal werk

Ferguson (2009) stelt dat het huidige structureel sociaal werk afstand heeft gedaan van dit radicaal, marxistisch getint verzet tegen het neoliberalisme en evolueert naar een eerder sociaal-democratische

visie. Het radicaal sociaal werk werd namelijk verweten te veel te focussen op de analyse van machtsverhoudingen tussen klassen en zo andere structurele factoren over het hoofd werden gezien. Zo stelden aanhangers van het feminisme dat het radicaal sociaal werk de ‘genderproblematiek’ niet opnam in hun theorievorming (AOSW, 2003). Er heerste ook een steeds grotere kloof tussen theoretici en praktijkwerkers. Theorieën werden binnen het radicaal sociaal werk opgesteld door academici, die nauwelijks ervaring hadden in het praktijkveld. Dit had als gevolg dat ervaringen van hulpverleners nauwelijks invloed hadden op de theorievorming (Fook, 2002). Het radicaal sociaal werk werd immers sterk beïnvloed door het moderne, verlichte denken. Dit is het geloof dat de maatschappij beter wordt door de invoering van universele kennis, tot stand gekomen via rede en wetenschappelijke methoden. Kennis is hierbij disciplinair, afgebakend en gecontroleerd. Strikte hiërarchieën en structuren bepalen hoe kennis wordt ontwikkeld (Fook, 2002). Het ultieme doel is het achterhalen van universele kennis, die toepasbaar is op alle menselijk gedrag in elke situaties. Op die manier zouden ervaringen van sociaal werkers passen binnen ‘universele categorieën’. Het besef groeide echter dat de hedendaagse maatschappij wordt gekenmerkt door fragmentatie, voortgebracht door een explosie aan informatie en nieuwe technologieën, zodat er niet één universele theorie is die ‘uitbuiting’ en ‘onderdrukking’ zal elimineren (Briskman, Pease & Allan, 2009). Noble (2004) stelt dat deze meta-narratieven zoals liberalisme, kapitalisme en socialisme in de realiteit zelfs hebben gezorgd voor meer onderdrukking, geweld en terrorisme. Modernistische theorieën bevestigen immers het bestaan van dichotome categorieën, waardoor personen die niet tot de dominante groep behoren worden ondergewaardeerd (Morley, 2008). Er was dus een grote nood aan meer hanteerbare praktijkmodellen, die trachten dit misleidend geloof in een dualisme tussen ‘in’ en ‘uit’ groepen weg te werken (Payne, 2005).

Zo deed in de jaren ’90 van de 20^e eeuw de idee van het kritisch sociaal werk zijn intrede (Payne, 2005: 232). Deze theorie is ontstaan uit de ideeën van de school van Westerse Marxisten gekend als de ‘Frankfurt school’. Deze school tracht bovenstaande problemen op te lossen door postmoderne en poststructurele ideeën van auteurs zoals Habermas en Foucault met ideeën van het radicaal sociaal werk te

integreeren (Briskman, Pease & Allan, 2009). Fook (2002) omschrijft het kritisch sociaal werk als volgt: 'It will focus both on how structures dominate, but also how people construct and are constructed by changing social structures and relations, recognizing that there may be multiple and diverse constructions of ostensibly similar situations'. Zo tracht het kritisch sociaal werk universele theorieën en de structuren die ze invoeren te doorbreken. Er is niet één universele maatschappijtheorie. De werkelijkheid wordt geconstrueerd door de interactie tussen verschillende visies, d.i. de sociale constructie van de werkelijkheid (cf. supra 5). Zo wordt afgeweken van de grote verhalen, die een universele verklaring voor het menselijk handelen trachten te formuleren en wordt interpretatie mogelijk. Er is geen 'juiste weg' of 'universele waarheid'. Het kritisch sociaal werk keert zich hiermee tegen de modernistische gedachte dat het behoren tot een structureel onderdrukte groep ook resulteert in een benadeelde identiteit en ervaringen (Morley, 2008). De focus ligt op de manier waarop cultuur het gedrag van mensen beïnvloedt en in sommige situaties onderdrukking in de hand werkt. Een cultuur wordt gedeeld door leden van een bepaalde groep. Het betreft het gedrag dat binnen een groep als normaal wordt beschouwd. Personen worden echter niet automatisch bepaald door het behoren tot een bepaalde groep. Ze creëren hun eigen identiteit door het al dan niet accepteren van de dominante assumpties die worden toegekend aan de groep waartoe men behoort (Morley, 2008). Hiermee leggen kritische auteurs ook de nadruk op de capaciteit van mensen om actief dit proces van sociale verandering te sturen. Er ontstaat een verschuiving van de analyse van sociale structuren naar de studie van sociale betekenisgeving in verschillende culturen (Noble, 2004). Personen zijn zich er echter niet van bewust dat de werkelijkheid wordt geconstrueerd en bijgevolg voor interpretatie vatbaar is. Er heerst bijgevolg een vals bewustzijn. Dit inzicht heeft nochtans als gevolg dat een bepaalde sociale orde voor verandering vatbaar is. Ongelijkheden zijn met andere woorden niet natuurlijk (Fook, 2002). Het kritisch sociaal werk keert zich op die manier tegen impliciet geloof over wat als normaal gedrag wordt beschouwd.

Alhoewel sociaal werkers handelen als advocaat van de onderdrukte groepen, houden ook hun handelingen bepaalde

assumpties in over hoe de wereld in elkaar zit. Het is dan ook de rol van het sociaal werk om kritisch te reflecteren over de eigen gedragingen, die leiden tot de onderdrukking van bepaalde groepen, en die te veranderen (Fook, 2002). De sociaal werker heeft immers als agent binnen het kapitalistisch systeem een visie over wat goede hulpverlening is. Dit komt echter niet steeds overeen met de complexiteit van de werkelijkheid. De hulpverlener moet bijgevolg kritisch staan ten opzichte van impliciete waarden en theorieën die onbewust leiden tot disempowerende sociale relaties en structuren. Het feit dat verschillende interpretaties van een bepaalde situatie mogelijk zijn, maakt dat ‘kritische reflectie’ verschillende resultaten kan hebben en verandering van handelingen mogelijk is (Fook & Askeland, 2007). Het uiteindelijke doel van dit proces is het achterhalen van praktijktheorieën die aansluiting vinden met de leefwereld van cliënten en hen empoweren. Fook (2002) stelt dat dit proces van ‘kritische reflectie’ uit twee stappen bestaat, namelijk de deconstructie en reconstructie van gedrag. Het is in eerste instantie belangrijk dat sociaal werkers zich afvragen hoe hun gedrag wordt beïnvloed door bepaalde assumpties en waar deze vandaan komen? Welke effecten hebben deze op het hulpverleningsproces? Dit is de deconstructie van praktijktheorieën. Vervolgens moeten hulpverleners trachten te achterhalen wat ze moeten veranderen aan hun manier van handelen om zo te komen tot nieuwe praktijktheorieën, die beter aansluiten bij de noden van de cliënten (Fook, 2002). Binnen dit proces staan communicatie, dialoog en interactie met de cliënt centraal. Dit veronderstelt een andere manier van denken over de totstandkoming van ‘kennis’, ‘macht’, ‘narrativiteit’ en ‘identiteit’.

Ten eerste heerst er binnen het kritisch sociaal werk een andere visie op de totstandkoming van kennis. Theorieën spelen een belangrijke rol bij het kritiek hebben op en veranderen van de maatschappelijke structuren die mensen onderdrukken (Campbell & Baikie, 2012). Het kritisch sociaal werk keert zich echter tegen de positivistische, modernistische visie over hoe kennis tot stand komt. Deze ligt immers aan de basis van het cultureel bepaalde fatalistisch gedrag ten opzichte van sociale verandering. Kennis wordt binnen deze visie door onderzoekers gecreëerd via causale analyse. Dit verschilt van de kennis die tot stand komt door reflectie en interactie

met anderen. Binnen het kritisch sociaal werk zijn communicatie en reflectie essentieel om het proces van sociale verandering op gang te brengen (Fook, 2002). Kennis wordt gecreëerd door mensen, via interactie en dialoog binnen een sociale en politieke context. Enkel zo is het mogelijk om een praktijktheorie te ontwikkelen die aansluit met de context van de cliënt. Dit heeft als gevolg dat niet enkel academici, maar ook sociaal werkers onderzoekers zijn. Zij moeten immers ook kennis verzamelen om op een betekenisvolle manier te handelen binnen een bepaalde context. Bijgevolg zijn ook persoonlijke en emotionele ervaringen, naast cognitieve bekwaamheden, belangrijk bij de vorming van kennis en kritische reflectie. Ervaringen, meningen, emoties en waarden vormen de basis van een proces dat leidt tot verandering. Op die manier verzet het kritisch sociaal werk zich tegen de cultuur van objectiviteit (Fook & Askeland, 2007).

Ten tweede veronderstelt het kritisch sociaal werk ook een andere visie over het concept 'macht'. Dit wordt dikwijls ervaren als het bezit van een individu of groep, geconstrueerd binnen de klassen van de maatschappij (cf. radicaal sociaal werk). Fook (2002) stelt echter dat macht een relationeel gegeven is. Alle sociale relaties worden beïnvloed door machtsverhoudingen op basis van verschillen in ras, gender, seksuele geaardheid, etc in een kapitalistische maatschappij. Kritische sociaal werkers moeten daarom deze machtsstrijd analyseren en beseffen dat elke sociale relatie zowel een persoonlijk als machtselement bevat (Campbell & Baikie, 2012). Communicatie en dialoog helpen om in te zien hoe macht wordt gebruikt in een bepaalde situatie (d.i. de deconstructie van assumpties omtrent macht). Vervolgens is het belangrijk te onderhandelen over nieuwe machtsrelaties en structuren, waarin mensen niet worden onderdrukt (Payne, 2005).

Ten derde spelen ook 'taal' en 'narratieven' een belangrijke rol bij de totstandkoming en het onderhouden van machtsverhoudingen. Iedereen heeft een bepaalde visie over wat goed en slecht is. Dit komt tot uiting in de manier waarop we spreken. Taal is namelijk nooit neutraal, maar geeft blijk van wat wij denken en weten. Via communicatie trachten wij anderen te overtuigen van onze mening. Postmoderne inzichten leren ons echter dat verschillende

interpretaties mogelijk zijn. Als we onze mening herdenken, zijn andere interpretaties mogelijk (Fook, 2002).

Ten slotte veronderstelt kritische reflectie een andere manier van denken omtrent het concept 'identiteit'. Dit wordt dikwijls aanzien als een set van continue, lineaire waarden en eigenschappen die aan een persoon worden toegekend. Deze hebben een dichotoom karakter (Payne, 2005). Wanneer we de ene eigenschap hebben, kunnen we het tegenovergestelde niet bezitten. Zo kan niemand sociaal en teruggetrokken zijn. Het kritisch sociaal werk tracht voorbij deze tegenstellingen te geraken. Mensen veranderen doorheen de tijd en vertonen tegenstellingen. We moeten onszelf als complexe en diverse wezens beschouwen (Payne, 2005). Dit inzicht heeft als gevolg dat een contradictie tussen de eigen identiteit en die als professional mogelijk is. We moeten ons hiervan bewust zijn wanneer we het proces van kritische reflectie toepassen.

1.2.3 Beleidsgericht werken

Naast het radicaal en kritisch sociaal werk kenmerkt de socialistische- collectivistische visie op de professie zich door het beleidsgericht werken. Jansson (2003) in Weiss-Gal & Levin, (2010) omschrijft deze vorm van sociaal werk als 'efforts to change policies in legislative, agency, and community settings, whether by establishing new policies, improving existing ones, or defeating the policy initiatives of other people.' Net zoals andere vormen van het structureel sociaal werk richt het beleidsgericht werken zich tot het wegwerken van sociale ongelijkheid in de samenleving. In tegenstelling tot de andere vormen trachten aanhangers van deze benadering beleidsmakers bewust te maken van de maatschappelijke oorzaken van sociale ongelijkheid via toonaangevende publicaties (Hermans, 2012). Het grootste verschil met andere vormen van het structureel sociaal werk is dat hier niet wordt vertrokken vanuit een conflictmodel. De rol van de overheid wordt met andere woorden niet in vraag gesteld. De hulpverlener tracht aan de hand van statistieken en cijfermateriaal te streven naar nieuwe beleidsmaatregelen of de aanpassing van bestaande maatregelen, die sociale ongelijkheid en onderdrukking wegwerken (Hermans, 2012). Deze vorm van sociaal werk vertrekt met andere woorden van het

geloof dat, via rationele beleidsmaatregelen, sociale ongelijkheid alsnog kan worden weggewerkt.

Om structurele problemen op de 'politieke agenda' te kunnen plaatsen, moeten sociaal werkers een signaalfunctie uitvoeren. Sluiter et al. (1997) stelt dat 'signalering' één van de kerntaken van een sociaal werker is. Hij omschrijft deze functie als 'gericht op het beïnvloeden van de sociale omgeving van cliënten, met het accent op de ruimere sociale omgeving van systeem- en leefwereld' (Sluiter et al., 1997:14). Deze functie richt zich tot het in kaart brengen van deze factoren in de sociale omgeving van de doelgroep die tot gevolg hebben dat ze niet tot hun recht kunnen komen in de maatschappij. Dit betreft zowel materiële als immateriële aspecten. Materiële aspecten handelen bijvoorbeeld over gebreken in voorzieningen en wetgeving. Immateriële factoren betreffen bijvoorbeeld de onveiligheid op straat. Bovendien richt signalering zich niet alleen tot de reeds bestaande problemen, ook preventie van mogelijke toekomstige situaties speelt een belangrijke rol in dit verhaal (Sluiter et al., 1997).

Sluiter et al (1997) stellen dat de taak tot signalering twee verschillende startpunten kan hebben. Enerzijds betreft het de individuele hulpverleningssituatie. Hierbij wordt het verband tussen de individuele probleemsituatie van de cliënt en bredere maatschappelijke belemmeringen gesignaleerd. De sociaal werker treedt hierbij op als vertegenwoordiger van zijn cliënten. Anderzijds verwijst signalering naar de beroepsverantwoordelijkheid van sociaal werkers om de achtergestelde positie van zijn cliëntgroepen weg te werken. Deze vorm van signalering gaat verder dan de individuele hulpverlening. De taak van signalering mag met andere woorden niet enkel vertrekken vanuit de vraag van individuele cliënten, maar ook vanuit de beroepsverantwoordelijkheid van de sociaal werker. Oplossingen voor problemen worden vervolgens gezocht bij beleidsmakers (Sluiter et al, 1997). Scholte en Van Splunteren (1996) omschrijven dit als externe signalering. Hierbij worden oorzaken van problemen buiten de werking van de organisatie of instelling gezocht. De aandacht wordt gevestigd op de effecten van het beleid op de maatschappelijke situatie van de doelgroep. De rol van de hulpverlener ligt vervat in het bewustmaken van beleidsmakers van deze situatie (Scholte en Van Splunteren, 1996).

Sluiter et al., (1997) stellen dat sociaal werkers als het ware een collectieve spreekbuis naar de overheid en het sociaal beleid toe vormen bij het uitvoeren van hun signaalfunctie.

Op deze manier wordt het wegwerken van maatschappelijke problemen een gedeelde opdracht van de overheid en het sociaal werk. In tegenstelling tot andere vormen van structureel sociaal werk verzet het beleidsgericht sociaal werk zich niet tegen de bestaande sociale orde. De focus ligt hier op het gezamenlijk nastreven van consensus omtrent collectieve maatregelen om de positie van de achtergestelden in de samenleving te verbeteren (Hermans, 2012). Dit veronderstelt een engagement van hulpverleners op het politiek niveau.

Uit een analyse van jobomschrijvingen van sociaal werkers uit Israël door Weiss-Gal & Levin (2010) blijkt echter dat hulpverleners zelden deelnemen aan het proces van beleidsmaking. Nochtans bevatten de helft van de jobomschrijvingen, die zijn opgenomen in dit onderzoek, wel één of meerdere vereisten om deel te nemen aan beleidsactiviteiten. Uit de inhoud van deze vereisten blijkt echter dat dit voornamelijk taken bij de formulering van het intern beleid van de organisatie betreft. De functies vereisen zelden van sociaal werkers om deel te nemen aan de beïnvloeding van het beleid van andere organisaties of overheden (Weiss-Gal & Levin, 2010).

1.3 De sociale economie

Binnen de huidige dominante neoliberale maatschappijvisie neemt het belang van concepten zoals activering en actief zoeken naar een job toe. Bijgevolg neemt ook het belang van de sector van de sociale economie toe om diegenen te steunen die de weg naar het normaal economisch circuit niet gemakkelijk vinden. In dit deel wordt deze sector verder toegelicht.

1.3.1 Het ontstaan van de sociale economie

Het gedachtegoed van de sociale economie ontstond in het midden van de 19e eeuw in Frankrijk, als reactie tegen de mensonwaardige gevolgen van de industriële revolutie. De term ‘sociale economie’ werd voor het eerst gebruikt door Charles Dunoyer in 1830 toen hij

zijn ‘Nouveau traité d’économie sociale’ publiceerde (De Mey, 2008). De sociale onrust en levensomstandigheden van de arbeiders leidden tot kritiek op de zuiver kapitalistische visie op de economie. Binnen dit liberaal model was er geen oog voor de sociale dimensie. De sociale economie trachtte een andere ‘manier’ van politieke economie aan te bieden. Deze sector ontstond met andere woorden als een reactie op de mensonwaardige arbeidsvoorwaarden van de arbeiders die door het kapitalistisch systeem werden veroorzaakt (Van den Broeck & Vanhoren, 2006). Het waren grote sociale bewegingen die activiteiten oprichtten met het oog op de ontwikkeling van een sociale en economische tegenmacht. Een eerste aanzet in de richting van de sociale economie waren de coöperatieven, mutualiteiten en boerenorganisaties, die door de werknemers zelf werden opgericht (De Mey, 2008). Zo werden in de 19^e eeuw kassen voor onderlinge bijstand door arbeiders- of landbouwerspopulaties die moeilijk toegang kregen tot gezondheidszorg opgericht. Typerend voor België is de opkomst van de Vlaamse landbouwcoöperaties (Van den Broeck & Vanhoren, 2006). Kleine boeren, die enkel Vlaams spraken, trachtten hun levensomstandigheden te verbeteren in een omgeving die door Franstalige adel werd gedomineerd. België was op dat ogenblik één van de dichtstbevolkte regio’s van Europa. De bevolkingsdichtheid in combinatie met de concurrentie op de wereldmarkt deed de landbouwsector in elkaar storten. Deze landbouwcoöperaties namen verschillende werkvormen aan zoals onderlinge verzekeringen, spaar- en kredietwezen om de levenstoestand van de arme boeren te verbeteren.

In de 20^e eeuw werden de negatieve gevolgen van de vrije markt gedeeltelijk opgevangen door de publieke sector. Het werd de taak van de overheid om marktfalen en de negatieve gevolgen van de vrije markt op te vangen (MeMo vzw, 2004). Verder werd deze periode ook gekenmerkt door de opkomst van verschillende publieke rechten zoals de afschaffing van kinderarbeid, recht op pensioen, etc. De sociale economie werd met andere woorden verdrongen door het ontstaan van de verzorgingsstaat en de uitbouw van de publieke sector. Veel coöperatieven werden een onderdeel van de markteconomie, mutualiteiten werden een onderdeel van de publieke economie en vakbonden werden institutionele partners in het sociaal

overleg. De traditionele sociale economie zoals hierboven beschreven werd met andere woorden in de verzorgingsstaat verankerd (Van den Broeck & Vanhoren, 2006).

Vanaf de jaren 70 slagen de publieke sector en de vrije markt er niet meer in om maatschappelijke problemen op te vangen. Door overproductie van consumptiegoederen probeert men maatschappelijke problemen op te lossen. Het werkloosheidscijfer blijft echter stijgen (De Mey, 2008). De armoede neemt toe en milieuproblemen ontstaan door de zuiver economisch denkende maatschappij. De overheid kan deze problemen niet meer oplossen en komt zelf in structurele ademnood. Bovendien neemt de greep van de overheid op het economische gebeuren af. Door de globalisering van de economie, verliest de politiek zijn greep op het economisch gebeuren. Wanneer de overheid er niet meer in slaagt om oplossingen te vinden, ontstaat er een vacuüm, dat moet worden opgevuld door andere economische actoren, waaronder de sociale economie (Van den Broeck & Vanhoren, 2006). Deze sector heeft altijd een antwoord proberen te geven op maatschappelijke problemen. Eén van de nieuwe problemen was de structurele en langdurige werkloosheid van de beroepsactieve bevolking, die vooral laaggeschoolden trof. Zo ontstonden verschillende initiatieven die de strijd tegen werkloosheid aangingen. Daarnaast werden ook organisaties opgericht die andere ‘ziektes van de tijd’ trachtten aan te pakken zoals milieuproblematiek, Noord-Zuid problematiek, etc. Zo ontstaat er, naast de publieke en privé, een derde sector die kan worden omschreven als de sociale economie (Van den Broeck & Vanhoren, 2006).

1.3.2 Definiëring van de sociale economie

In België zijn er drie verschillende definities van de sociale economie opgesteld (MeMo vzw, 2004). De oudste definitie is deze van de Waalse Raad voor Sociale Economie (CWES) opgesteld in 1990. Deze raad definieerde de sector als volgt:

De economische activiteiten uitgeoefend door vennootschappen, in het bijzonder coöperaties, mutualiteiten en verenigingen, waarvan de ethiek zich vertaalt in de volgende principes: (1) het belang van de leden of van de gemeenschap heeft voorrang op

winstderving, (2) autonoom beheer, (3) democratische besluitvorming, (4) voorrang van personen en arbeid op het kapitaal in de verdeling van de opbrengst. (www.socialeconomie.be)

In Wallonië en Brussel werd de sector erkend onder de term 'économie sociale'. Het concept verwees enkel naar de doelen die deze organisaties nastreefden en bijgevolg ook de doelgroep waarop men zich toespitste. Het betrof organisaties die gericht waren op de inschakeling van laaggeschoolden via arbeid, namelijk invoegbedrijven, sociale werkplaatsen, werkervaringsbedrijven, etc (Van den Broeck & Vanhoren, 2006). In Vlaanderen werd deze term echter pas in de late jaren negentig van de 20^e eeuw geïntroduceerd door een aantal initiatiefnemers die opleiding en tewerkstelling beoogden voor kansarme werklozen (De Mey, 2008). Dit bracht echter wat verwarring met zich mee. In de traditionele opvatting omtrent coöporaties, zoals beschreven in de definitie van het CWES, lag de focus op het leveren van diensten aan leden, waarbij het sociale aspect zich bevindt bij de verdeling van winst onder zijn leden. In de praktijk wordt de focus gelegd op de tewerkstelling van kansarmen. Deze vaagheid had als gevolg dat verschillende types van bedrijven zich als sociale economie gingen profileren. Aangezien de sociale economie zich vanaf het ontstaan heeft gericht op maatschappelijke problemen, werden ook verschillende milieuorganisaties opgericht die de strijd aangingen tegen vervuiling, zonder een tewerkstellingsdoel na te streven (Van den Broeck & Vanhoren, 2006).

Tegen deze vaagheid omtrent de definitie van de sector ontstond een reactie vanuit het werkveld. Een dertigtal organisaties verenigden zich onder de term 'Vlaams Overleg Sociale Economie' (VOSEC). Het doel van dit overleg was om een eenduidige definitie voor de sector op te stellen (Van den Broeck & Vanhoren, 2006). Met deze definitie wilden de initiatieven enerzijds een plaats bekomen binnen het economisch gebeuren en anderzijds zich afzetten tegen de misplaatste vereenzelviging van de sociale economie met de tewerkstelling en opleiding van kansengroepen. De volgende definitie werd in 1997 opgesteld:

De sociale economie bestaat uit een verscheidenheid van bedrijven en initiatieven die in hun doelstellingen de realisatie

van bepaalde maatschappelijke meerwaarden voorop stellen en hierbij de volgende principes respecteren: voorrang van arbeid op kapitaal, democratische besluitvorming, maatschappelijke inbedding, transparantie, kwaliteit en duurzaamheid. Bijzonder aandacht gaat ook naar de interne en de externe relaties. Zij brengen goederen en diensten op de markt en zetten daarbij hun middelen economisch efficiënt in met de bedoeling continuïteit en rendabiliteit te verzekeren. (www.socialeconomie.be)

Deze definitie leunt sterk aan bij de definitie van het CWES. Er wordt immers ook verwezen naar het belang van organisaties die geen winstgevend doel nastreven. VOSEC erkent wel dat indien de nadruk blijft liggen op de tewerkstelling van kansengroepen, er daarnaast ook ruimte is voor organisaties die andere doeleinden nastreven. Onder deze definitie valt een ruim aanbod aan organisaties, zoals kringloopcentra, die langdurig werklozen inzetten bij de inzameling en verkoop van herbruikbare producten. Ook sociale verhuurkantoren, organisaties die producten uit de Derde Wereld verkopen, etc vallen onder deze noemer (Van den Broeck & Vanhoren, 2006).

Een derde definitie van de sociale economie moet worden gezocht bij de vorming van de Federale regering in 1999. Toen was er voor het eerst een minister bevoegd voor deze sector. Op Vlaams niveau is er sinds 2000 een minister bevoegd voor de sociale economie. Op 4 juli 2000 werd een samenwerkingsakkoord afgesloten tussen de Federale Staat, de Gewesten en de Duitstalige Gemeenschap inzake de sector sociale economie (MeMo vzw, 2004). Hierin wordt de uitbouw van de sociale economie in het perspectief van een ‘meerwaardeneconomie’ geplaatst. Dit concept omvat drie pijlers, namelijk het maatschappelijk verantwoord ondernemen, de sociale economie en buurt- en nabijheidsdiensten. In dit samenwerkingsakkoord werden verbintenissen aan de verschillende overheden opgelegd om deze drie pijlers te versterken (De Mey, 2008).

Via het concept ‘maatschappelijk verantwoord ondernemen’ tracht de overheid de sociale economie te verbinden met het regulier circuit. De Interdepartementale Commissie Duurzame Ontwikkeling omschrijft het concept als volgt:

Maatschappelijk verantwoord ondernemen (MVO) is een continu verbeteringsproces waarbij ondernemingen vrijwillig op systematische wijze economische, milieu- en sociale overwegingen op een geïntegreerde manier in de gehele bedrijfsvoering opnemen, waarbij overleg met de stakeholders, of belanghebbenden, van de onderneming deel uitmaakt van dit proces. (www.mvovlaanderen.be)

In het kader hiervan moeten reguliere bedrijven ‘meer waarden’ in hun werking opnemen. Dit wil zeggen dat het louter winstbejag van bedrijven moet worden vervangen door een beleid dat gericht is op economische efficiëntie, maar ook op duurzaamheid en sociale gelijkheid. De taak van de overheid ligt hierbij vervat in het stimuleren van maatschappelijk verantwoord ondernemen (Van den Broeck & Vanhoren, 2006).

De tweede pijler van het samenwerkingsakkoord verwijst naar initiatieven die de volgende basisprincipes naleven: voorrang van arbeid op kapitaal, beheersautonomie, dienstverlening aan de leden en de gemeenschap, democratische besluitvorming en duurzame ontwikkeling met respect voor het milieu. Hieronder vallen een veelheid van werkvormen zoals invoegbedrijven, sociale werkplaatsen, lokale diensteneconomie, arbeidszorg, etc (Van den Broeck & Vanhoren, 2006).

Hierbij komt de focus steeds meer te liggen op diegenen die de meeste ondersteuning nodig hebben om toegang te krijgen tot de arbeidsmarkt, namelijk de kansengroepen. Als gevolg van de langdurige uitsluiting van kansengroepen op de arbeidsmarkt werden verschillende werkvormen geïntroduceerd om deze doelgroep terug te integreren via arbeid. De sector wordt dan ook vaak herleid tot de ‘sociale inschakelingseconomie’ (Van den Broeck & Vanhoren, 2006). De sociale inschakelingseconomie moet echter worden gezien als een onderdeel van de sociale economie. Van den Broeck & Vanhoren (2006) typeren de sociale inschakelingseconomie op basis van drie criteria:

- Behoren tot de sociale economie;
- Een voorwerp zijn van sociale en professionele inschakeling van bijzonder moeilijk te plaatsen werkzoekenden;

- Inschakeling beogen via de productie van goederen en/of diensten.

De sociale inschakelingseconomie bestaat uit een waaier van initiatieven en werkvormen die onderling verschillen in de manier waarop ze inschakelen, de beoogde kansengroep en de middelen die ze inzetten om het doel te bereiken. Meestal worden de cliënten binnen deze sector gekenmerkt door enkele persoonsgebonden (scholing, gezondheid, etc.) of maatschappelijke risicofactoren (scholing, gezinssituatie, etc.). Het betreft echter meestal een aanbod van tewerkstelling, eventueel in combinatie met een opleiding. Het gaat echter altijd gepaard met de methodiek van de trajectbegeleiding. Zonder diep in te gaan op de doelgroep en focus, worden de verschillende werkvormen hieronder weergegeven (Van den Broeck & Vanhoren, 2006).

Tabel 1: Overzicht van sociale tewerkstellingsinitiatieven en -maatregelen, naar beleidsniveau en type project (Bron: Van den Broeck & Vanhoren, 2006: 13)

Beleidsniveau	Tijdelijke subsidiëring	Type		
		Degressieve subsidiëring	Permanent gesubsidiëerde tewerkstelling	Semi-formele tewerkstelling
Federaal	Art. 60 §7 SINE Activaplan Doorstromingsprogramma's Invoeginterim	Inschakelingsbedrijven Inschakelingsovereenkomsten Smet-banen	Beschutte werkplaatsen	
Vlaams	Brugprojecten GESCO Werkervaringsprogramma's (WEP+ Plan) Kelchtermansprojecten	Invoegbedrijven	Beschutte werkplaatsen Sociale werkplaatsen	Arbeidszorg

Naast de inschakelingseconomie omvat de term sociale economie ook het concept buurtdiensten. De derde pijler van het samenwerkingsakkoord verwijst naar deze organisaties onder de vorm van 'buurt- en nabijheidsdiensten'. In 1998 formuleerde het onderzoeksnetwerk CERIS volgende definitie over de buurtdiensten:

Hoewel ze ertoe bijdragen, is de voornaamste finaliteit van de buurtdiensten niet de socio-professionele inschakeling van laaggeschoolde werkzoekenden. Het zijn diensten die gekenmerkt

worden door het begrip nabijheid: ze zijn een antwoord op individuele of collectieve behoeften, vanuit een letterlijke nabijheid, want ze zijn geankerd in een plaatselijke beperkte ruimte en eventueel vanuit een figuurlijke nabijheid omdat ze namelijk verwijzen naar de relationele dimensie van de prestatie. Buurtdiensten kunnen worden geleverd door organisaties uit de sociale economie, door de overheid of door privé-organisaties met winstoogmerk (Van den Broeck & Vanhoren, 2006).

In deze definitie worden enkele kenmerken van dit onderdeel van de sociale economie benoemd. Zij steunen op het begrip ‘nabijheid’. Hierbij wordt gewezen op de lokale verankering van deze diensten, omdat ze deel uitmaken van het dagelijkse leven van de gebruikers van die diensten. Deze initiatieven moeten tegemoetkomen aan de lokale behoeften die tot nu toe nog niet werden beantwoord. Het doel van deze werkvorm is in eerste instantie niet om kansengroepen tewerk te stellen, maar om via de tewerkstelling van kansengroepen een collectieve meerwaarde in de lokale gemeenschap te creëren. Dit kan bijvoorbeeld onder de vorm van kinderopvang, hulp aan afhankelijke personen, etc. Hierbij moeten deze buurtdiensten een aanvulling bieden op de reguliere economie, het betreft de diensten die niet door organisaties uit het normaal economisch circuit worden aangeboden. In de praktijk komen volgende activiteiten van buurtdiensten voor (Van den Broeck & Vanhoren, 2006):

- aanvullende thuiszorg (strijken, poetsen, boodschappendiensten, vervoersdiensten, tuinonderhoud, flexibele kinderopvang, klussen)
- onderhoud openbare ruimten (groen- en buurtonderhoud, milieubeheer)
- mobiliteit (fietsenstalling en –verhuur)
- sociaal-culturele activiteiten (sociaal restaurant, sociaal toerisme)
- ICT-atelier
- naai-, was- en strijkateliers
- buurtbeheer

1.3.3 Definiëring van de doelgroep kansengroepen

Eerder werd al vermeld dat de sociale economie zich focust op diegenen die moeilijk aansluiting vinden met de arbeidsmarkt, namelijk de kansengroepen. Wie zijn dit eigenlijk? Welke personen vallen onder deze noemer? Er zijn verschillende definities mogelijk van kansengroepen op de arbeidsmarkt: mensen die niet veel werkervaring hebben, mensen die niet de kans krijgen arbeidservaring op te doen, mensen die niet de verwachte arbeidsattitude hebben, mensen die niet leerden in dienstverband te werken, mensen die enkel in het buitenland of slechts tijdelijk aan de slag gingen, mensen die niet voldoende scholing volgden om mee te kunnen op de arbeidsmarkt, mensen die een tijdlang uit het werkcircuit zijn geweest, mensen die sollicitatievaardigheden missen, etc. Dergelijke criteria spelen wellicht allemaal mee, maar zijn uiteraard moeilijk in kaart te brengen.

Als we kijken naar het bestaande registratiesysteem van de VDAB omtrent de huidige werkloosheidscijfers, lijkt het zinvol de definitie van kansengroepen hierop af te stemmen, net zoals de Vlaamse minister van sociale economie, Mevr. F. Van den Bossche deed in haar beleidsbrief sociale economie 2010-2011 (pag. 8): “De doelgroepcriteria zijn hierin immers zodanig omschreven dat de toegang tot een programma vereist dat een persoon een of meerdere van de besproken kansengroepkenmerken heeft.” De vier prioritaire kansengroepen in het Vlaamse werkgelegenheidsbeleid werden als volgt gedefinieerd:

- Allochtonen: personen met een niet-Europese afkomst
- Ouderen: personen die 50 jaar of ouder zijn
- Kortgeschoolden: personen die niet over een diploma beschikken van de derde graad van het secundair onderwijs noch van het hoger of universitair onderwijs

- Personen met een arbeidshandicap (PmAH):
 - 1° personen met een handicap, erkend door het intern verzelfstandigd agentschap met rechtspersoonlijkheid Vlaams Agentschap voor Personen met een

Handicap;

2° personen die gewezen leerling zijn van het buitengewoon onderwijs en die hoogstens een getuigschrift of diploma behaald hebben in het buitengewoon onderwijs;

3° personen die op basis van hun handicap in aanmerking komen voor een inkomensvervangende tegemoetkoming of integratietegemoetkoming verstrekt aan personen met een handicap op basis van de wet van 27 februari 1987 houdende tegemoetkomingen aan personen met een handicap;

4° personen die in het bezit zijn van een afschrift van een definitief geworden gerechtelijke beslissing of van een attest van een bevoegde federale instelling waaruit een blijvende graad van arbeidsongeschiktheid blijkt;

5° personen die recht geven op bijkomende kinderbijslag of personen die recht hebben op een verhoogde kinderbijslag voor hun kind of kinderen ten laste als ouder met een handicap;

6° personen die een invaliditeitsuitkering ontvangen op basis van het koninklijk besluit van 3 juli 1996 tot uitvoering van de wet betreffende de verplichte verzekering voor geneeskundige verzorging en uitkeringen, gecoördineerd op 14 juli 1994;

7° personen met een attest van een door de VDAB aangewezen dienst of arts.

1.3.4 Recente evolutie van kansengroepen op de arbeidsmarkt

Allochtonen, ouderen, kortgeschoolden en personen met een arbeidshandicap worden allemaal bestempeld als kansengroepen omdat zij minder sterk staan op de arbeidsmarkt dan anderen. In de

voorbijge jaren is een deel van de achterstand weggenomen, maar de economische crisis dreigt deze evolutie teniet te doen. In welke mate slaagt de sociale economie in haar opdracht om tewerkstellingskansen te bieden voor personen uit de kansengroepen?

Mevr. Van den Bossche geeft in haar beleidsbrief sociale economie 2010-2011 een cijfermatig overzicht van de evolutie van kansengroepen in Vlaanderen. Deze cijfers worden hier kort overlopen. Vandaag behoort zo'n 70 % van alle niet-werkende werkzoekenden in Vlaanderen tot minstens één kansengroep. In november 2010 steeg het aantal allochtone werkzoekenden met +2,3% ten opzichte van dezelfde periode in het voorgaande jaar. De werkloosheid blijft bij allochtonen dus toenemen terwijl de totale werkloosheid daalt (-4,2%), al lijkt de stijging op haar laatste benen te lopen. Het aantal arbeidsgehandicapte niet-werkende werkzoekenden evolueert niet volgens hetzelfde ritme als de andere werkzoekenden. Na meer dan twee jaar van ononderbroken toename daalt het aantal arbeidsgehandicapte nwwz sinds maart 2010. In november 2010 daalde het aantal arbeidsgehandicapte nwwz met -4,7% op jaarbasis. Arbeidsgehandicapte werkzoekenden blijken, net als werkzoekenden uit andere kansengroepen, eens werkloos vooral erg moeilijk weer aan werk te geraken. In november 2010 nam het aantal werkzoekende 50-plussers met +3,4% toe (op jaarbasis) tot meer dan 52.000 personen. In november 2010 daalde het aantal laaggeschoolde nwwz (-4,4% op jaarbasis). Laaggeschoolden blijven wel zwaar oververtegenwoordigd in de werkloosheid. De helft van alle niet-werkende werkzoekenden in Vlaanderen is kortgeschoold. Uit deze gegevens blijkt dat de kansengroepen een doelgroep zijn waar de overheid en de sociale economie op moeten blijven inzetten. Zij vertegenwoordigen immers een groot deel van de werklozen.

1.3.1 De sociale economie: een dubbele doelstelling

Uit voorgaande definiëring van de sector blijkt dat de sociale economie kan worden opgedeeld in twee subsectoren. Enerzijds trachten de buurt- en nabijheidsdiensten een maatschappelijke meerwaarde aan de samenleving te bieden via de tewerkstelling van personen uit de kansengroepen. Anderzijds houdt de sociale

inschakelingseconomie zich bezig met de integratie van kansengroepen op de arbeidsmarkt. Wat betekent deze doelstelling? Trachten deze organisaties om kansengroepen sterker te maken, zodat hun afstand tot de arbeidsmarkt kleiner wordt en hun kansen op werk toenemen? Streven ze met andere woorden naar een grote doorstroom van de sociale economie naar het normaal economisch circuit? Of is het doel van de sociale economie om zelf tewerkstellingskansen te bieden aan hun doelgroep? Is het einddoel van een traject met andere woorden een permanente tewerkstelling in de sociale economie of ligt de nadruk op doorstroom? Deze dubbele doelstelling wordt duidelijk benadrukt in de visie van de Vlaamse overheid. In de beleidsnota sociale economie van 2009-2014 worden de uitdagingen voor de sector in kaart gebracht. Hieruit blijkt dat organisaties meer moeten inzetten op beide doelstellingen.

Er zal werk gemaakt worden van meer duurzame jobs voor kansengroepen in de komende jaren. Het groeipad voor de sociale economie, zoals bepaald in het Vlaams regeerakkoord, geeft het ritme aan. Maximale aandacht gaat naar de meest kwetsbare werkzoekenden. Dit groeipad wordt uitgewerkt binnen een vereenvoudigd kader met twee pijlers: een pijler maatwerken voor mensen met een grote afstand tot de arbeidsmarkt en een pijler lokale diensteneconomie (...). Daarnaast moet het mogelijk zijn om meer mensen een kans te geven om een job te krijgen en te houden in een regulier bedrijf. Via gerichte initiatieven wordt doorstroom naar reguliere bedrijven gestimuleerd en ondersteund (Van den Bossche, 2009)

Het is met andere woorden de rol van de sociale economie, zowel de sociale inschakelingseconomie als de lokale diensteneconomie, om meer tewerkstellingskansen voor de doelgroep te creëren. Daarnaast mag een tewerkstelling in de reguliere economie niet worden uitgesloten. In het kader van deze doelstelling moeten ook gerichte acties worden opgezet (Van den Bossche, 2009). In de praktijk komen deze doelstellingen tot uiting via de uitwerking van verschillende werkvormen. Er kunnen vier types van werkvormen, die de sociale tewerkstelling stimuleren, worden onderscheiden. Elk type streeft één of beide doelstellingen na (Piqué, C. & Van de Lanotte, J., 2000; Nicaise, I., 2001). In wat volgt wordt een

overzicht gegeven van deze werkvormen, hun doelstellingen en impact op de sector.

Tabel 2: Bereik en groei van de tewerkstellingsprogramma's (Bron: Departement WSE, 2009)

	31/12/2	31/12/2	Groei	
	008	009	(N)	(%)
	(N)	(N)	(N)	(%)
Maatwerk	20917	21471	554	2,6
Sociale Werkplaatsen	3527	3990	463	13,1
Beschutte Werkplaatsen	15343	15439	96	0,6
Commerciële Invoeg	2047	2042	-5	- 0,2
Dienstencheque	1360	1452	92	6,8
Niet-dienstencheque	687	590	-97	-14,1
LDE	826	1447	621	75,2
Arbeidszorg	1048	1238	190	18,1
Werkervaring	2487	2644	157	6,3

Een eerste type van werkvormen is gericht op de **tijdelijke tewerkstelling** van de doelgroep met als doel het bieden van werkervaring. Het uiteindelijke doel van dit traject is het realiseren van een doorstroming naar de reguliere arbeidsmarkt. Het betreft al deze organisaties, die we kunnen samenbrengen onder de term 'leerwerk- of werkervaringsbedrijven'. In Vlaanderen gaat dit veelal om Wep+ projecten. Dit is een begeleidingstraject voor laaggeschoolden die minstens twee jaar werkloos zijn. Na één jaar begeleiding, opleiding en tewerkstelling binnen de sociale economie, moeten zij klaar zijn om de stap naar de reguliere arbeidsmarkt te zetten. Het primaire doel van deze organisaties is met andere woorden doorstroommaximalisatie (Piqué, C. & Van de Lanotte, J., 2000; Nicaise, I., 2001). Bovenstaande tabel leert ons dat, in 2009, 2644 doelgroepmedewerkers waren tewerkgesteld met een Wep+ contract.

Een tweede type werkvormen beoogt de **permanent tewerkstelling van tijdelijk gesubsidieerde werknemers**. Hierbij wordt een degressieve subsidiering voor doelgroepmedewerkers voorzien. In het eerste jaar van hun tewerkstelling wordt 80% van het loon gesubsidieerd. Dit percentage daalt jaarlijks (Piqué, C. & Van

de Lanotte, J., 2000; Nicaise, I., 2001). In 2005 werd de duur van deze premie beperkt tot twee jaar. Het betreft deze werknemers die zijn te werk gesteld bij invoegbedrijven. Dit zijn commerciële bedrijven, die ervoor kiezen om doelgroepmedewerkers voor onbepaalde duur te werk te stellen. In ruil krijgen ze een tijdelijke loonkost subsidie voor hun werknemers (Jacobs, L., Heylen, V., Gijselinckx, C., Capéau, B., 2012). Uit bovenstaande tabel blijkt dat, in 2009, 2047 personen uit de kansengroepen werden tewerkgesteld bij invoegbedrijven in Vlaanderen.

Een derde type van werkvormen beoogt een **permanente gesubsidieerde tewerkstelling**. Het betreft deze groep van werkzoekenden, waarvoor een tewerkstelling op de reguliere arbeidsmarkt, op korte termijn niet mogelijk is. Doorstroom is met andere woorden geen primaire doelstelling. Dit segment wordt ingevuld door de sociale en beschutte werkplaatsen. De doelgroepwerknemers van deze organisaties zijn minstens vijf jaar werkloos (Piqué, C. & Van de Lanotte, J., 2000; Nicaise, I., 2001). Uit bovenstaande tabel kan worden afgeleid dat het merendeel van de personen uit de kansengroepen in organisaties uit dit type worden tewerkgesteld. In 2009 werden respectievelijk 3990 en 15439 doelgroepmedewerkers in een sociale of beschutte werkplaats in Vlaanderen tewerkgesteld.

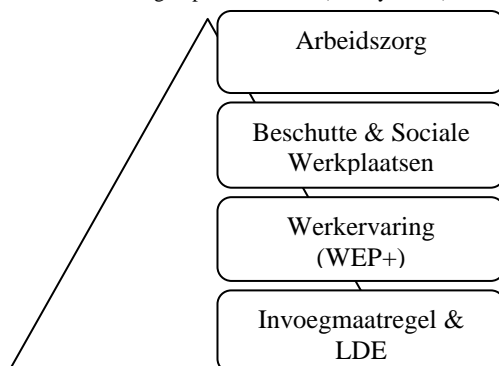
Ten slotte kan nog een vierde type van werkvormen worden geclusterd onder de term **semi-formele sociale tewerkstelling**. De finaliteit van deze organisaties is onduidelijk. De focus op een tewerkstelling in het reguliere arbeidsmarktcircuit wordt niet openlijk nagestreefd, noch uitgesloten. Het betreft arbeidszorg organisaties en de Plaatselijke Werkgelegenheidsagentschappen. Hier worden personen voor onbepaalde duur tewerkgesteld. Deze werknemers krijgen echter geen arbeidscontract, maar behouden hun uitkering. Zij worden, omwille van persoonlijke redenen, voorlopig niet bekwaam geacht om te voldoen aan de eisen van de andere sociale economie projecten en de reguliere arbeidsmarkt. (Piqué, C. & Van de Lanotte, J., 2000; Nicaise, I., 2001). Uit bovenstaande tabel blijkt dat in 2009, 1238 doelgroepmedewerkers werden tewerkgesteld in een arbeidszorg organisatie in Vlaanderen.

De lokale diensteneconomie wordt niet onder één van deze werkvormen geplaatst. Deze organisaties vormen een apart luik

binnen de sociale economie. Hun primair doel ligt bij het invullen van bepaalde lokale maatschappelijke noden. Om dit doel te bereiken zullen ze echter wel kansengroepen langdurig te werk stellen. Ook hier speelt het tewerkstellingsdoel een belangrijke rol (Samoy, 2010).

Verder is er ook een verband tussen het doel van een bepaalde werkvorm en het type van kansengroep die ze te werk stellen (Samoy, 2010). Eerder werd een opdeling gemaakt binnen de kansengroepen op basis van vier kenmerken (arbeidshandicap, scholingsgraad, leeftijd en afkomst). Zonder te diep in te gaan op de voorwaarden voor de verschillende werkvormen, spelen deze criteria een belangrijke rol bij de toegang tot de verschillende maatregelen. Elke werkvorm richt zich immers tot een doelgroep met een specifieke combinatie van bovenstaande criteria. Op basis van deze criteria wordt de ‘afstand tot de arbeidsmarkt’ van een individu bepaald en bijgevolg ook de werkvorm waarin hij/zij zal worden tewerkgesteld en dus ook de focus op respectievelijk permanente tewerkstelling en/of de mogelijkheid om door te stromen naar de reguliere arbeidsmarkt. Elke werkvorm richt zich met andere woorden tot een ‘type’ van kansengroepen, die een bepaalde afstand tot de arbeidsmarkt kent op basis van bovenstaande criteria. Dit leidt tot de volgende rangorde, met bovenaan het programma dat zich richt tot deze doelgroep met de grootste afstand tot de arbeidsmarkt (Samoy, 2010). In het volgend deel wordt dieper ingegaan op de aanwezigheid van de verschillende types kansengroepen per werkvorm (WSE, 2010).

Figuur 1: Rangorde werkvormen volgens de afstand tot de arbeidsmarkt van de doelgroepmedewerkers (Samoy, 2010)

In het programma van de arbeidszorg, wordt de doelgroep gedefinieerd in relatie tot de doelgroepen uit de beschutte en sociale werkplaatsen. Hiermee wordt bedoeld dat de doelgroep van de arbeidsorganisaties niet over voldoende capaciteiten beschikt om in een aangepaste omgeving, zoals beschutte en sociale werkplaatsen, te werken (WSE, 2010). De beschutte werkplaatsen richten zich tot die personen die wel productief kunnen werken, maar niet in een onbegeleide werkomgeving. Alle werknemers zijn immers in het bezit van een erkenning van het Vlaams Agentschap voor Personen met een Handicap (VAPH) (WSE, 2010; Samoy, 2010). De werknemers in een sociale werkplaats zijn vóór hun tewerkstelling minstens vijf jaar werkloos geweest zijn. Bovendien betreft het laaggeschoolden. Dit zijn personen die geen diploma hoger dan lager secundair, buitengewoon hoger onderwijs of hoger secundair beroepsonderwijs hebben behaald. Daarnaast moet er een bepaalde fysieke, psychische of sociale beperkingen aanwezig zijn (WSE, 2010). De voorwaarden voor een tewerkstelling bij invoegbedrijven zijn een combinatie van opleidingsniveau, leeftijd, duur van werkloosheid en statuut (werklozen, leefloongerechtigden, personen met een arbeidshandicap). De criteria voor de LDE zijn een combinatie van scholingsniveau en werkloosheidsduur. Het betreft deze werkzoekenden met ten hoogste een diploma hoger secundair onderwijs en die minstens 312 dagen een werkloosheids- of wachttuitkering hebben ontvangen (WSE, 2010). In het geval van een WEP+ contract worden de toegangscriteria gebaseerd op basis van de werkloosheidsduur (twee jaar) en scholingsniveau (Samoy, 2010).

Uit de bovenstaande redenering kan worden afgeleid dat beide doelstellingen bijgevolg belangrijk zijn binnen de visie van de Vlaamse overheid. Dit uit zich in de praktijk via de uitwerking van de verschillende werkvormen, die zich richten tot een doelgroep met een bepaalde afstand tot de arbeidsmarkt en respectievelijk het tewerkstellings- en/of doorstromingsdoel nastreven. De aanwezigheid van de verschillende werkvormen in de praktijk doet vermoeden dat beide doelstellingen even belangrijk zijn binnen de visie van de Vlaamse overheid. Samoy (2010) bracht echter de hoeveelheid toegekende subsidies per programma in 2009 in kaart. Uit dit onderzoek bleek dat de beschutte werkplaatsen de grootste groep doelgroepmedewerkers te werk stelden in 2009. Bijgevolg

namen zij ook de grootste hap uit het budget (214 miljoen euro). De sociale werkplaatsen zijn het tweede grootste programma binnen de sector. Zij kregen in 2009 bijna 50 miljoen euro aan subsidies. De WEP+ projecten ontvingen samen een budget van iets meer dan 40 miljoen euro. In de Lokale Diensteneconomie werden in totaal bijna 10 miljoen euro aan subsidies verdeeld. Alle invoegbedrijven in Vlaanderen kregen te samen ongeveer 5 miljoen euro aan subsidies. Ten slotte kregen ook de arbeidszorg organisaties subsidies. Aangezien de doelgroepmedewerkers binnen deze organisaties geen loon ontvangen, bleven deze subsidies beperkt tot de kosten van het omkaderingspersoneel. In totaal kregen deze organisaties te samen 1,3 miljoen euro aan subsidies. Deze gegevens wijzen erop dat het grootste deel van het budget van de Vlaamse overheid voor de sociale economie gaat naar organisaties die doelgroepmedewerkers permanent te werk stellen. Dit zijn de beschutte en sociale werkplaatsen. Toch krijgen ook de WEP+ programma's, die streven naar meer doorstroom naar de reguliere economie, een groot deel van het budget (Samoy, 2010).

Samengevat kan worden gesteld dat enkel Wep+ projecten, als primair doel, doorstroom nastreven. Het tweede en derde type van werkvormen tracht zelf langdurige tewerkstellingskansen voor hun doelgroep te creëren. Doorstroom naar het normaal economisch circuit wordt echter niet uigesloten. Maatwerkbedrijven (Sociale en Beschutte werkplaatsen) stellen echter het meeste personen uit de kansengroepen te werk en ontvangen bijgevolg ook het grootste deel van de subsidies binnen de sociale economie. Ook het laatste type van organisaties (Arbeidszorg) heeft, als primair doel, het tewerkstellen van kansengroepen. Doorstroom is, voor deze doelgroep, echter niet evident op korte termijn. Het wordt op lange termijn echter niet uigesloten. Beide doelstellingen zijn bijgevolg terug te vinden in het werkveld. In wat volgt, wordt afzonderlijk dieper ingegaan op deze doelstellingen van de sociale economie en de resultaten die eruit voortvloeien.

1.3.2 De tewerkstellingsgraad van de kansengroepen

Uit het voorgaande deel kan worden afgeleid dat de doelstelling van de sociale economie samenhangt met het type werkvorm binnen de organisatie. Bovendien wordt aan elke werkvorm andere toegangsvoorwaarden gekoppeld. Bijgevolg bereikt elke werkvorm doelgroepmedewerkers met specifieke kenmerken. Eerder werden kansengroepen immers omschreven aan de hand van een aantal kenmerken (PMAH, Laaggeschoold, Ouderen en personen van allochtone afkomst).

Samoy (2010) bracht de tewerkstellingsgraad in de sociale economie in kaart door de verdeling van de verschillende types kansengroepen per werkvorm te onderzoeken. Hiervoor baseert hij zich op gegevens van het Departement Werk en Sociale Economie (WSE) uit 2008.

Tabel 3 : Vertegenwoordiging van de kansengroepen in de sociale economie (2008) (Bron: Departement WSE)

	PMAH		Laaggeschoold		Ouderen (50+)		Allochtonen		Totaal
	(N)	(%)	(N)	(%)	(N)	(%)	(N)	(%)	(N)
Sociale WP	850	24	2842	81	1011	29	633	18	3513
Besch. WP	15343	100	13809	90	3452	22	307	2	15343
Invoeg	275	13	1410	64	417	19	482	22	2192
LDE	155	20	577	75	180	24	167	22	765
Arbeidszorg	755	73	780	76	241	23	47	5	1030
WEP+	443	17	1730	64	410	15	714	27	2684
Totaal	17821	70	21148	83	5711	22	2350	9	25527

Bovenstaande tabel geeft een overzicht van de aanwezigheid van de personen uit de kansengroepen per werkvorm. Eind 2008 werden meer dan 25000 werknemers te werk gesteld in de sociale economie. Elke werkvorm wordt echter gekenmerkt door een specifiek doelpubliek.

Indien we het doelpubliek van de sociale werkplaatsen nabij bekijken, zien we dat 81% van de werknemers laaggeschoold is. Bovendien beschikt bijna één op vier over een arbeidshandicap. 29% van de werknemers is ouder dan 50 jaar. Ten slotte zijn 18% van de werknemers afkomstig van een niet Europees land.

Alle individuen, die worden te werk gesteld in een beschutte werkplaats, hebben een arbeidshandicap. Daarnaast zijn 90% van deze werknemers ook laaggeschoold. Ongeveer één op vijf van de tewerkgestelden zijn ouder dan 50 jaar. Personen van allochtone afkomst worden hier praktisch niet tewerkgesteld.

In de invoegbedrijven is de diversiteit onder de werknemers groot. Meer dan de helft (64%) is laaggeschoold en 13% heeft een arbeidshandicap. Meer dan één op vijf (22%) is van allochtone afkomst (niet Europees). Ten slotte zijn 19% van de werknemers ouder dan 50 jaar.

Ook in de LDE zijn alle kansengroepen sterk vertegenwoordigd. Drie vierde (75%) is laaggeschoold, één op vijf heeft een arbeidshandicap, 24% (bijna één op vier) is ouder dan 50 jaar en ruim één op vijf doelgroepmedewerkers is van allochtone afkomst.

Een zeer groot aantal van de arbeidszorgmedewerkers is laaggeschoold (76%) en/of heeft een arbeidshandicap (73%). 23% van de werknemers is ouder dan 50 jaar. Slechts 5% heeft een niet-Europese afkomst.

Meer dan de helft van de Wep+ medewerkers is laaggeschoold (64%) en 17% heeft een arbeidshandicap. Een minderheid van de werknemers (15%) is ouder dan 50 jaar. Ten slotte zijn een groot deel van de medewerkers (27%) van allochtone afkomst.

Aan de hand van deze gegevens kan ook, per type kansengroep, in kaart worden gebracht binnen welke werkvorm zij een plaats vinden (Samoy, 2010). Hierbij moet wel in het achterhoofd worden gehouden dat de beschutte en sociale werkplaatsen de grootste werkgever binnen de sociale economie zijn. Bijgevolg is de kans groter dat zij mensen te werk stellen die tot een bepaalde kansengroep behoren. Zo is het overgrote deel van de personen met een arbeidshandicap (86%) tewerkgesteld in een beschutte werkplaats. Dit is niet verwonderlijk aangezien deze organisaties zich per definitie specialiseren in deze doelgroep. Verder is meer dan de helft van de laaggeschoolden (65%) tewerkgesteld in beschutte werkplaatsen. Daarnaast tellen de sociale werkplaatsen ook een groot aantal werknemers met een arbeidshandicap (13%). Oudere werknemers (50+) worden veelal in beschutte en sociale werkplaatsen tewerkgesteld. Dit kan worden verklaard, doordat dit de oudste programma's binnen de sociale economie zijn. Bijgevolg

speelt het cohorte effect een belangrijke rol. De populatie van personen van allochtone afkomst zijn veelal terug te vinden binnen Wep+ projecten (30%), sociale werkplaatsen (27%) en de invoegbedrijven (21%).

Hieruit blijkt dat elke werkvorm een bepaald ‘type’ van kansengroepen te werk stelt. Het is echter onzeker of er ook een rechtstreeks verband is tussen de doelstelling van een traject en het ‘type’ kansengroep. Aangezien Beschutte en Sociale werkplaatsen het meeste kansengroepen te werk stellen, kan hier wel worden geconcludeerd, dat het ‘tewerkstellingsdoel’ sterk vertegenwoordigd wordt binnen de sector.

1.3.3 Het uitstroombepaalde van de kansengroepen

Hoewel het tewerkstellingsdoel zeer belangrijk is, kan uit de beleidsnota Sociale Economie 2009-2014 worden afgeleid dat de Vlaamse overheid steeds meer de nadruk legt op de tweede doelstelling van de sector. Van den Bossche (2009) stelt dat het uit- en doorstroombepaalde in de sociale economie te beperkt is. Via deze tweede doelstelling tracht de sector om meer personen uit de kansengroepen te werk te stellen binnen de reguliere economie.

Duurzame jobs voor kansengroepen is het oogmerk van de sociale economie. Al mag dat niet verengd worden tot bijkomende jobs in de sociale economie. Ook de doorstroom naar een job in de reguliere sector is een belangrijk kanaal. (...) Het uitgangspunt moet dan ook zijn: duurzame tewerkstelling in de sociale economie zo lang als nodig, zo kort als mogelijk van zodra doorstroom een waardig alternatief kan zijn voor duurzame tewerkstelling in de sociale economie (Van den Bossche, 2009).

In deze beleidsbrief stelt de minister dan ook dat er meer moet worden ingezet op acties die de kans op doorstroom vergroten. Zo spelen opleiding en begeleiding op de werkvloer een belangrijke rol bij de warme overdracht van de sociale economie naar de reguliere arbeidsmarkt. Deze rol is weggelegd voor de trajectbegeleiders binnen de sociale economie. Hieruit blijkt dat doorstroom niet enkel belangrijk is voor de werkervaringsprojecten. Ook de andere sociale economie organisaties moeten steeds meer inzetten op het

doorstromingsverhaal. Er worden echter geen specifieke quota in deze beleidsbrief opgenomen.

In dit deel trachten we de resultaten van deze tweede doelstelling in kaart te brengen. In welke mate kan de hulpverlening binnen deze sector met andere woorden het aantal werklozen uit de kansengroepen terugdringen?

Dit kan worden achterhaald aan de hand van de DIMONA (Déclaration IMMédiate – Onmiddellijke Aangifte). Dit is een elektronische aangifte, waarmee de in- of uitdiensttreding van een werknemer aan alle sociale zekerheidsinstellingen wordt gemeld (Samoy, 2013). Aan de hand van deze gegevens kan het percentage in- en uitstroom van de sociale economie worden afgeleid.

In de beleidsnota sociale economie van Mevr. Freya Van den Bossche voor de periode 2009-2014 wordt een overzicht van de gemiddelde uitstroom per werkvorm, voor de periode 2006-2008, weer gegeven.

Tabel 3: Uitstroom naar werk (2006-2008) (bron: Departement WSE, 2009)

		A	B1	B2	C	C/B1	C/A
Programma	Jaar	Cumulatief bereik	Uitgestr. (aantal)	Uitgestr. %	Uit naar werk		
SW	2006	3269	476	14,6	180	37,8	5,5
	2007	3658	540	14,8	198	36,7	5,4
	2008	4100	582	14,2	173	29,7	4,2
Invoeg	2006	2260	488	21,6	281	57,6	12,4
	2007	2931	645	22,1	430	66,7	14,8
	2008	2922	723	24,7	455	62,9	15,6
Commerciële Invoeg	2006	1172	309	26,4	189	61,1	16,1
	2007	1243	326	26,2	220	67,5	17,7
	2008	1731	428	24,7	306	71,5	17,7
Invoeg Diensten-Cheque	2006	762	133	17,5	74	55,6	9,7
	2007	1286	195	15,2	112	57,4	8,7
	2008	1191	295	24,8	149	50,5	12,5

Collectieve Invoeg	2006	326	49	14,1	18	39,1	5,5
	2007	384	124	32,3	98	79,0	25,5
LDE	2008	967	151	15,6	77	52,1	11,5

Bovenstaande tabel geeft voor alle doelgroepmedewerkers binnen de sociale economie (A= cumulatief bereik) in de loop van 2006, 2007 of 2008 weer hoeveel hiervan uitstromen uit de sociale economie (B1= aantal en B2=%). Verder wordt hier ook weergegeven hoeveel van de uitgestroomde personen uit de kansgroepen na zes maanden een job op de reguliere arbeidsmarkt hebben kunnen bemachtigen (C) (op basis van de DIMONA aangiften). De ratio C/B toont welk deel van de uitstroom werk heeft gevonden. De ratio C/A geeft, het aantal personen die, in een bepaald jaar, werken in de reguliere economie, nadat ze in de loop van hetzelfde jaar deelnamen aan een programma in de sociale economie, weer (Van den Bossche, 2009).

De uitstroom percentages (kolom B2) voor de klassieke werkvormen (SW en LDE) liggen relatief dicht bij elkaar. Ze schommelen tussen de 14 en 15 %. Voor de sociale werkplaatsen is dit uitstroompercentage redelijk stabiel doorheen de jaren, maar het deel dat naar werk uitstroomt daalt (zie kolom C/B). Het LDE-programma liep nog niet lang genoeg om er conclusies over te formuleren. De invoegprogramma's tonen een grotere uitstroom naar werk. De ratio C/B ligt hier immers steeds boven de 50%.

Een onderzoek van het steunpunt Werk en Sociale Economie uit 2012 geeft een recenter beeld van het gemiddeld uitstroompercentage van de werknemers uit de verschillende werkvormen weer. Bovendien wordt hier ook een evaluatie gemaakt van de doorstroom uit de werkervaringsprojecten. Uit dit onderzoek blijkt dat gemiddeld 84,1% van de uitgestroomde werknemers uit invoegbedrijven doorstroomt naar een betaalde job (C/B). In het geval van een WEP+ contract ligt dit cijfer gemiddeld tussen de 60 en 80%. Over de jaren heen stromen gemiddeld 61,1% van de personen die zijn tewerkgesteld in een sociale werkplaats door naar het normaal economisch circuit (C/B) (Jacobs, L., Heylen, V., Gijssels, C., Capéau, B., 2012). Het is echter niet duidelijk waarom de resultaten uit dit onderzoek hoger liggen dan die uit de beleidsnota. Op basis van de gegevens kan echter wel worden geconcludeerd dat het

doorstroompercentage van WEP+ projecten en invoegbedrijven veel hoger ligt dan die van maatwerkbedrijven (beschutte en sociale werkplaatsen). Dit bevestigt het verband tussen de verschillende werkvormen en hun specifieke doelgroep. Organisaties met een hoger doorstroomcijfer richten zich tot individuen, waarvan de afstand tot de arbeidsmarkt kleiner is. Bijgevolg is het gemakkelijker om een hoger doorstroompercentage te realiseren (Jacobs, L., Heylen, V., Gijselinckx, C., Capéau, B., 2012).

Dezelfde auteurs onderzochten echter ook de aard van het werk dat ze uitvoeren na hun traject binnen de sociale economie. Een groot deel van de 'uitstromers' blijkt terecht te komen in een gesubsidieerde tewerkstelling. Dit is het geval bij 50% van de personen die doorstromen vanuit sociale werkplaatsen, 25-30% van de personen uit een WEP+ contract en 10-20% van de personen die uitstromen vanuit invoegbedrijven. Bovendien belanden 6,2% van de uitstromers uit sociale werkplaatsen ooit terug in een tewerkstellingsmaatregel. Dit doet vermoeden dat eigenlijk maatwerkbedrijven niet goed scoren op deze tweede doelstelling van de sociale economie (Jacobs, L., Heylen, V., Gijselinckx, C., Capéau, B., 2012).

Hoe komt het nu net voor deze personen zo moeilijk is om een job in het normaal economisch circuit te bemachtigen? Welke factoren hebben hierop een invloed? Moet het antwoord louter bij de persoon zelf worden gezocht of zijn er ook structurele factoren die hun kansen op de arbeidsmarkt beperken? Hoe trachten sociaal werkers deze kansen te verhogen? Wat is met andere woorden de rol van de sociaal werkers in de sociale economie?

1.3.4 De rol van de sociaal werker

Er is weinig literatuur terug te vinden over de rol van de sociaal werker in de sociale economie. Onderzoek blijft veelal beperkt tot het kwantitatief in kaart brengen van de resultaten van trajecten, namelijk de tewerkstellingsgraad en de doorstroom van de verschillende kansengroepen. Toch is het bekend dat trajectbegeleiders een sleutelpositie bekleden in het traject van een cliënt. Deze rol hebben ze verworven door het opbouwen van expertise inzake begeleiding van doelgroepmedewerkers doorheen de

jaren. ‘Begeleiding’ moet hierbij worden opgevat als een verzamelterm voor verschillende acties die worden ondernomen om beide doelstellingen van de sociale economie na te streven (socialeconomie.be).

Centraal staat het activeren en ontwikkelen van individuele mogelijkheden via begeleidingstrajecten die inspelen op de bredere maatschappelijke context. Deze begeleiding laat toe om laagdrempelig te werken met aandacht voor de individuele situatie, randfactoren, motivatie en competenties van de werkzoekende en/of de werknemer. Hiervoor wordt een brede waaier aan instrumenten gebruikt die gerealiseerd wordt in verschillende sectoren (socialeconomie.be)

Het subsidieagentschap Werk en Sociale Economie maakte in 2005 een evaluatie van deze begeleidingstrajecten in de sociale werkplaatsen in Vlaanderen (Subsidieagentschap Werk en Sociale Economie, 2005). In wat volgt, wordt het resultaat van dit onderzoek besproken. In deze studie wordt echter enkel de praktijk van sociale werkplaatsen in kaart gebracht. De resultaten kunnen dus niet zomaar worden doorgetrokken naar andere werkvormen in de sociale economie.

Dit onderzoek brengt het traject van de kansengroepen in kaart. Elke doelgroepmedewerker van een sociale werkplaats doorloopt dezelfde fasen. Alle werkzoekenden uit de kansengroepen worden in eerste instantie door de VDAB gescreend. Indien ze voldoen aan de toegangsvoorwaarden van de sociale werkplaatsen, zoals eerder besproken, worden ze op sollicitatiegesprek bij een lokale sociale werkplaats gestuurd. Elk traject start dus met een **‘onthaalgesprek’**. Tijdens dit moment wordt de organisatie voorgesteld aan de toekomstige werknemer. Het zijn de trajectbegeleiders en werkvloerbegeleiders, die dit moment organiseren. Vooraleer de werknemers definitief in dienst treden, moeten zij een **proefperiode** doorlopen. De proefperiode voor arbeiders bedraagt wettelijk tussen de 7 en 14 dagen. Tijdens deze periode wordt de toekomstige werknemer geïntroduceerd in het arbeidsproces en geëvalueerd. Hierbij staan zowel de verwachtingen van de kandidaat als werkgever centraal. Na deze periode krijgen de doelgroepmedewerkers veelal een contract van onbepaalde duur. Deze periode moet een positieve bijdrage leveren aan de verdere

tewerkstelling. De evaluatie op het einde van de proefperiode fungeert als basis voor het individuele traject. Iedere trajectbegeleider dient immers voor elke werknemer een **individueel begeleidingsplan op te stellen** binnen de drie maanden na aanwerving. Dit is een gepersonaliseerd document waarin, rekening houdend met het profiel van de werknemer en zijn afstand tot de arbeidsmarkt, een aantal afspraken worden gemaakt over het te volgen traject gedurende de tewerkstelling. Uit dit onderzoek blijkt dat trajectbegeleiders in sociale werkplaatsen, een op maat gericht, individueel traject voor elke cliënt uitwerken. Elk traject is hierbij gericht op twee doelstellingen. Ten eerste gaat het om het aanleren van een reeks attitudes, die te maken hebben met een leven waar arbeid centraal staat. De bedoeling is om een bepaald genormeerd gedrag aan te leren. Het aanleren van attitudes vormt een belangrijke schakel tussen vaardigheden en competenties. Hiermee wordt bedoeld dat veranderingen pas mogelijk zijn als ze geworteld zijn in een positief zelfbeeld. Dit bepaalt of individuen geloven in het succes van bepaalde vaardigheden en attitudes. De rol van de sociaal werker ligt hierbij vervat in het herstel van het zelfbeeld via het stimuleren van zelfstandigheid en positief waarderend gedrag. De sociaal werker neemt met andere woorden een disciplinerende rol op zich (Subsidieagentschap Werk en Sociale Economie, 2005). Ten tweede trachten trajectbegeleiders om hun cliënten bepaalde vaktechnische kennis bij te brengen. Dit betreft veelal enkele motorische vaardigheden. Het doel van het traject is om structuur te brengen in de taken die eerst moeizaam en onsamenhangend worden uitgevoerd. De individuele voortgang voor beide doelstelling wordt op regelmatige basis geëvalueerd en acties worden bijgestuurd (Subsidieagentschap Werk en Sociale Economie, 2005).

Uit het onderzoek komen echter ook enkele doelstellingen naar boven die expliciet gericht zijn op de doorstroming naar de reguliere arbeidsmarkt. Deze doelstellingen worden echter pas nagestreefd wanneer de trajectbegeleider acht dat de cliënt doorstroomrijp is. Uit deze studie blijkt dat sociale werkplaatsen steeds meer aan doorstroming werken, maar ze bereiken minder resultaten. De arbeidsmarktrijpheid en vooral de inschatting ervan blijkt een zwak punt te zijn binnen de werking van de sociale werkplaatsen. Daarnaast is doorstroming van de werknemers niet altijd wenselijk

voor de organisaties. Het zijn immers de sterkste werkkrachten die verdwijnen. Uit het onderzoek blijkt dat de inspanningen die trajectbegeleiders omtrent doorstroming realiseren, zich situeren rond vier aspecten: hulp bij sollicitaties, begeleiding, vorming en speciale faciliteiten (Subsidieagentschap Werk en Sociale Economie, 2005).

De meeste inspanningen gebeuren naar aanleiding van het eerste aspect. Dit betreft veelal een intensieve sollicitatietraining (CV opstellen, motivatiebrief schrijven, etc.). Daarnaast zoeken trajectbegeleiders actief mee naar geschikte vacatures. Op het vlak van begeleidingen naar de reguliere arbeidsmarkt kan een opdeling worden gemaakt tussen een individuele en een algemene aanpak. In het eerste geval wordt de volledige begeleiding en vorming aangepast aan de individuele noden van de cliënt. In het tweede geval wordt een standaard aanpak uitgevoerd. Slechts 9% van de onderzochte sociale werkplaatsen werken een individueel doorstromingstraject uit. De opleidingen die worden aangeboden kunnen variëren van sollicitatietraining, assertiviteitstrainingen tot sector specifieke, vaktechnische opleidingen. Een laatste reeks inspanningen hebben als doel het faciliteren van het doorstromingsproces. Zo wordt de tewerkstelling bij de nieuwe werkgever opgevolgd. In vele gevallen is er zelfs een terugkeermogelijkheid, indien de nieuwe tewerkstelling tegenvalt. De werknemer behoudt immers tot één jaar na doorstroming zijn statuut als doelgroepmedewerker. In geval van mislukking wordt hij bij voorrang teruggeleid naar een sociale werkplaats (Subsidieagentschap Werk en Sociale Economie, 2005).

Dit onderzoek doet vermoeden dat de rol van sociaal werker aansluiting vindt met de individuele benadering van de visie op de professie. Via een gepersonaliseerde begeleiding, die focust op individuele vaardigheden en attitudes, trachten trajectbegeleiders immers de afstand tot de arbeidsmarkt van hun cliënten te verkleinen. Deze opmerking moet echter worden genuanceerd. Het onderzoek beperkt zich tot de sociale werkplaatsen in Vlaanderen. Op basis van deze studie kunnen met andere woorden geen uitspraken worden geformuleerd over de rol van trajectbegeleiders binnen andere werkvormen van de sociale economie. Er kon echter geen uitgebreide literatuur omtrent dit thema worden teruggevonden.

1.4 Het concept activering

Uit bovenstaande beschrijving van de sociale economie kunnen we afleiden dat deze sector tracht in te spelen op sociale problemen die voortvloeien uit de maatschappij. Door globalisering en het falen van de overheid om de effecten van het kapitalisme op te vangen, steeg het aantal werklozen in de meeste westerse landen. De doelgroep die hierdoor het meest werd getroffen waren de kansengroepen. Sinds de jaren '90 van de 20^e eeuw zet de sociale economie zich in voor deze personen, door hen tewerkstelling- en opleidingskansen te bieden. De focus binnen deze sector ligt dus op de activering van kansengroepen, zowel via het aanbieden van tewerkstellingskansen in de sociale economie als het realiseren van doorstroming naar de reguliere arbeidsmarkt. Er zijn echter verschillende benaderingen van het begrip 'activering'. In dit deel worden deze kort overlopen en wordt getracht om de benadering die het meest met de visie van het structureel sociaal werk aansluit, te achterhalen.

Zoals reeds aangehaald bestaat er een brede waaier aan visies omtrent activering. Er is met andere woorden niet één bril om naar het concept activering te kijken. Daarbij wordt elke bril ingekleurd door een bepaalde politieke en ideologische invalshoek. Hierbij kan de link worden gelegd met de verschillende visies omtrent het sociaal werk. Wie is verantwoordelijk voor het gebrek aan arbeidsdeelname? Het individu? De gemeenschap? Beide? Grymonprez, et al. (2010) stellen dat er in de Nederlandstalige literatuur drie perspectieven omtrent het concept 'activering' bestaan: Activering als individuele disciplinerende, als moraliserende en als emanciperende. Hermans (2005) stelt dat activering ook kan worden aanzien als een onderdeel van een ruimer macro-economisch beleid. In wat volgt worden deze visies besproken.

De eerste visie op *activering als individuele disciplinerende* richt zich op het bestrijden van een afhankelijkheidscultuur waarin sommige werklozen zich nestelen. Deze visie vertrekt vanuit de neoliberale visie waarbij er wordt vanuit gegaan dat elk individu zijn eigen belang nastreeft door rationeel te handelen. Sociale bijstand werkt dan ook contraproductief voor de maatschappij. Het zorgt ervoor dat individuen niet bereid zullen zijn om te werken, omdat ze vanuit rationeel standpunt eventueel beter af zijn. Sociaal beleid en

bijgevolg ook het sociaal werk moet hierbij disciplinerend te werk gaan. Hulpverleners moeten individuen aanpassen aan de normen die vanuit de maatschappij worden opgelegd. Centraal staat het individueel schuldmodel. Hierbij wordt de oorzaak van de werkloosheid eerder gezocht bij het individu, de bijstandstrekker, dan bij structurele factoren (Van Dooren, et al., 2012). Dit sluit aan bij de individualistische-reformatische visie over het sociaal werk (Grymonpres, et al., 2010). Een veel gebruikt instrument binnen deze benadering zijn ‘sancties’. Dit komt doorgaans neer op een tijdelijke vermindering van de uitkering wanneer een cliënt onvoldoende naar werk zoekt. Van der Klaauw, e.a. in Koning (2012) stellen dat het opleggen van sancties leidt tot een verhoging van de kans op werk met veertig procent. Een waarschuwing leidt echter tot hetzelfde resultaat. Dezelfde auteur stelt ook dat ‘sticks’ of ‘bonnussen’ een groter positief effect hebben op de kans op werk dan ‘sancties’. Dit is een belofte op een betaling in de toekomst, wanneer de cliënt aan bepaalde voorwaarden voldoet. Koning (2012) stelt zich echter de vraag of het systeem van sancties, de duurzaamheid van een job niet in de weg staan? Kiezen cliënten gedreven door dreiging van een sanctie niet voor banen met weinig perspectief op het vlak van duurzaamheid en arbeidsvoorwaarden? Samengevat dwingt men, binnen deze benadering van het concept activering, de burger zich aan te passen aan de dominante waardepatronen in de maatschappij en de eisen van de arbeidsmarkt. Indien de burger dit niet doet, heeft dit een sanctie als gevolg (Van Dooren, et al., 2012).

Moraliserende activering is verwant aan de disciplinerende visie omtrent het concept. Hier wordt de focus gelegd op het creëren van sociale cohesie en op het aanpassen van het individu aan de samenleving (Grymonpres, et al., 2010). Activering is hierbij een middel om de sociale cohesie in de samenleving te versterken, omdat het bijdraagt tot de realisatie van een ruimere sociale functie van de sociale zekerheid. De fundamentele beleidsketting van de sociale zekerheid toont immers aan dat individuen eerst worden opgeleid om de integratie op de arbeidsmarkt te vergemakkelijken. Participatie via een job leidt vervolgens tot een arbeidsinkomen dat op zijn beurt de sociale participatie moet verzekeren. Wanneer deze beleidsketting wordt onderbroken door werkloosheid, arbeidsongeschiktheid of ouderdom, garandeert het systeem van sociale zekerheid de sociale

participatie door een vervangingsinkomen toe te kennen. Indien iemand toch in staat is om te werken, wordt een opleiding en begeleiding aangeboden om (re)integratie op de arbeidsmarkt mogelijk te maken. Activering wordt op deze wijze een middel om de beleidsketting van de sociale zekerheid te versterken. Het einddoel van activering ligt bij het garanderen van sociale participatie via arbeidsintegratie (Hermans, 2005). Volgens deze visie bestaat er een verschil tussen enerzijds de subcultuur van armen, werklozen en bijstandtrekkers die geen arbeidsethos bezitten en anderzijds de dominante cultuur waarin betaald werk de norm is. Via activering trachten sociaal werkers de kloof tussen deze ‘onderklasse’ en de rest van de maatschappij te dichten (Grymonpres, et al., 2010). De noodzaak aan activering vloeit voort uit de vermindering van jobs voor laaggeschoolden, discriminatie op de arbeidsmarkt en het gebrek aan vaardigheden bij de werkzoekenden. Werkloosheid zou leiden tot een toename van de criminaliteit en rellen. Activering heeft bijgevolg als doel het verkleinen van de kloof tussen middenklasse en onderklasse (Hermans, 2005). Hierbij ligt de nadruk op individuele en groepsgebonden gedragingen met betrekking tot werk. Deze benadering komt in de buurt van de disciplinerende activering omdat hier eveneens de nadruk wordt gelegd op de individuele verantwoordelijkheid van de burger. Binnen deze benadering is er echter ook ruimte voor structurele maatregelen, zoals de creatie van arbeidsplaatsen. De maatschappij heeft met andere woorden ook een aandeel in de aanwezigheid van hoge werkloosheidscijfers (Grymonpres, et al., 2010). De focus ligt echter nog steeds op het afstemmen van het individu aan de bestaande sociale orde.

Binnen de *emanciperende visie op activering* staan de concepten emancipatie, volwaardig burgerschap en sociale grondrechten centraal. Sociaal beleid en bijgevolg ook het sociaal werk moet zich richten op de emancipatie van de ‘achtergestelde groepen’ in de samenleving. Emanciperende activering wordt hierbij gelijkgesteld aan de realisatie van sociale grondrechten (Van Dooren, et al., 2012). De focus ligt dan ook niet enkel op een arbeidsmarktgerichte activering. Ook sociale, culturele en politieke emancipering spelen een belangrijke rol. Elk individu heeft recht op een leven in de gemeenschap. Het beleid moet zich bijgevolg eerder richten op de

maximale ontplooiing van kansengroepen, dan op het voorzien van een job (Dierckx in Grymonpres, et al., 2010). Bijgevolg worden universele uitkeringen vervangen door een aan het individu aangepaste en met hem besproken actie. Deze begeleiding heeft als doel het verhogen van de sociale integratie. Het recht op inschakeling is bijgevolg een nieuw sociaal recht (Hermans, 2005). Dit houdt zowel rechten en plichten van het individu als de plichten van de overheid in. (Dierckx in Grymonpres, et al., 2010). Het is immers enerzijds een recht dat voor iedereen toegankelijk is. Elke werkloze heeft recht op een geïndividualiseerde begeleiding met als doel het zoeken van een plaats in de gemeenschap. Het is de plicht van de overheid om deze begeleidingen te voorzien, zodat integratie mogelijk is. Anderzijds is het een conditioneel recht. Aan dit recht worden enkele verplichtingen voor de werkzoekende gekoppeld. Elk individu moet inspanningen leveren om deze integratie te doen slagen (Hermans, 2005). De focus wordt hier, in tegenstelling tot de eerste twee visies, niet gelegd op de verplichtingen van het individu. Ook de samenleving heeft bepaalde verplichtingen. (Grymonpres, et al., 2010). Op het eerste zicht lijkt deze omschrijving het beste aan te sluiten bij de structurele visie op het sociaal werk. Toch past ook deze vorm van activering, aldus Cockx, 2010, niet binnen de structurele visie op het sociaal werk. De overheid concentreert zich binnen deze visie op de realisatie van burgerrechten, opdat iedereen zich ten volle kan ontplooiën. Activering houdt een belofte van de overheid in, om het lot in eigen handen te kunnen nemen en zelf vorm te kunnen geven aan het eigen bestaan door zelfstandigheid en eigen verantwoordelijkheid te stimuleren. Via de creatie van burgerrechten wordt de druk met andere woorden verhoogd om het heft in eigen handen te nemen en zich als verantwoordelijke burgers te gedragen (Cockx, 2010). Op deze manier tracht de overheid de burgers aan te passen aan de algemeen geldende normen.

Ten slotte kan 'activering' ook worden aanzien als een *onderdeel van een ruimer macro-economisch beleid*, zoals terug te vinden in de OECD strategie om de werkloosheid sinds 1994 tegen te gaan (Hermans, 2005). Hierbij kan een actief tewerkstellingsbeleid worden geplaatst binnen een ruimere macro-economische politiek die werkgelegenheidscreatie en de schepping van een zeer gunstig ondernemersklimaat nastreeft. Dit vereist hervormingen op drie

domeinen: sociale zekerheid (pensioensector en werkloosheidsregeling), loonbeleid en arbeidsmarktbeleid. De OECD vertrekt hierbij vanuit de visie dat de mens een 'homo economicus' is. Deze benadering vertrekt van de assumptie dat de mens voortdurend zijn eigen nutsmaximalisatie nastreeft. Wanneer een individu moet kiezen tussen verschillende handelingen, zal hij/zij continu de kosten en baten van de verschillende actiemogelijkheden afwegen. Zo achterhaalt hij/zij welk alternatief het meeste voordelen oplevert. Vanuit deze visie hebben gepaste financiële middelen als doel het doorbreken van de uitkeringsafhankelijkheid. De huidige vorm van sociale zekerheid vormt een rem op de economische groei. Binnen deze visie primeert de uitbouw van een gunstig ondernemersklimaat om de werkloosheid terug te dringen. Het doel van de sociale zekerheid is om flexibele arbeidskrachten te creëren en werklozen op zodanige manier op te leiden zodat ze voldoen aan de eisen van de markt. Deze visie op het concept activering vertoont impliciete gelijkenissen met de eerste twee visies. Zo zal men bijvoorbeeld uitkeringen verlagen om werklozen financiële prikkels te geven om te gaan werken. Het bevat dus ook een disciplinerend element. Toch bevat deze visie geen elementen die wijzen in de richting van een morele heropvoeding van de werklozen en uitkeringsgerechtigden (Hermans, 2005).

Bestaat er dan geen invulling van het concept activering, dat aansluiting vindt met de structurele visie op het sociaal werk? Verzelen (2010) in Grymonpres, et al. (2010) stelt dat er geen eendimensionale activeringsstrategie is. De verschillende benaderingen van activering komen in de praktijk tot uiting via verschillende activeringspraktijken en zijn vaak moeilijk van elkaar te onderscheiden. Maatregelen die effectief leiden tot de emancipatie van personen en groepen in de maatschappij zijn dan ook ver zoek. Verder stelt hij dat hulpverleners ook weinig bewust zijn van de verschillende visies omtrent activering. Bovenstaande definities van activering verklaren dan ook niet hoe het structureel sociaal werk binnen dit concept past.

Weil, Wildemeersch en Jansen (2005) bieden echter een interessante verfijning op het vlak van bovenstaande visies omtrent activering. Zij stellen dat de activeringssector kan worden voorgesteld aan de hand van een spanningsveld tussen twee extreme

benaderingen, namelijk restrictieve en reflexieve activeringsmaatregelen.

De restrictieve activering omvat bovenstaande omschrijvingen van het concept. De klemtoon van de hulpverlening ligt op de aanpassing van de burger aan de vereisten van het arbeidssysteem en samenleving. De overheid verwacht dat het individu zelf zijn eigen ‘achterstand’ wegwerkt door de nodige kwalificaties aan te leren (Cockx, 2010). Wie dit niet doet, is zelf schuldig voor zijn uitsluiting. Dit biedt de mogelijkheid voor overheden en sociaal werkers om disciplinerend op te treden. Er ontstaat een sociale ruilverhouding, waarbij de samenleving rechten en middelen voorziet, maar daardoor ook het recht verwerft om een tegenprestatie te eisen (Cockx, 2010). Op deze manier problematiseren strategieën binnen deze benadering de personen die worden uitgesloten in de plaats van de sociale uitsluiting zelf. Dit laatste is nochtans essentieel willen we streven naar een de socialistische-reformistische invulling van het concept activering.

De reflexieve activeringsbenadering stelt de sociale uitsluiting wel centraal (Cockx, 2010). Deze visie vertrekt van het inzicht dat mensen noodzakelijk leven in afhankelijkheidsverhoudingen ten opzichte van de natuur, andere mensen, hun lichaam, omgeving, etc. Sommige afhankelijkheidsverhoudingen moeten worden bekritiseerd, maar niet het inzicht dat personen afhankelijk zijn. Verder moet de overheid, en in het verlengde hiervan het sociaal werk, niet trachten om belastende afhankelijkheidsverhoudingen te veranderen door te focussen op eigen verantwoordelijkheid en zelfbepaling. Het is belangrijker om de oorzaak van bepaalde afhankelijkheidsverhoudingen ‘kritisch’ te onderzoeken. Het is met andere woorden essentieel om activering binnen een bredere sociale, politieke en economische context te bekijken (Cockx, 2010). De mens is met andere woorden een contextgebonden wezen. Uitsluiting van de arbeidsmarkt gaat meestal gepaard met andere vormen van uitsluiting. Hulpverleningsprocessen die enkel focussen op de zoektocht naar werk, kunnen dan ook niet slagen. Het is dan ook belangrijk dat er geluisterd wordt naar de ervaringen en verhalen van cliënten. Ook al staan deze in contrast met de eisen van de samenleving. De hulpverlener tracht deze verhalen continu te interpreteren en te zoeken naar maatschappelijke oorzaken van

uitsluiting. Sociale uitsluiting ontstaat immers door een dynamische wisselwerking tussen enerzijds de microwereld van de doelgroep en anderzijds de macrowereld bestaande uit de grotere structuren (vb. Sociaal en economisch beleid, arbeidsmarktbeleid, huisvestingsbeleid, etc.). Om deze wisselwerking te begrijpen, moeten sociaal werkers en beleidsmaatregelen en situaties zoals werkloosheid bekijken vanuit het perspectief van de doelgroep (Steenssens, Demeyer & Van Regenmortel, 2009). Deze vorm van activering komt overeen met de structurele visie op het sociaal werk. Vanuit dit perspectief vormt activering een middel in de strijd tegen sociale ongelijkheid en uitsluiting in de samenleving.

1.5 Uitsluitingsmechanisme

Uit bovenstaande omschrijving van het concept activering blijkt dat het structureel sociaal werk, sociale uitsluiting op de arbeidsmarkt moet bestrijden. Om te komen tot een goede aanpak, is het essentieel te achterhalen welke mechanismen de kansen van de doelgroep op werk beïnvloeden? In dit deel bestuderen we de verschillende factoren die bepalen waarom een bepaalde groep minder kans op werk heeft.

Verbruggen & Janssens (2009) stellen dat de verklarende mechanismen kunnen worden onderverdeeld in drie groepen. Zij spreken over belemmeringen ten gevolge van iemands feitelijke toestand, structurele loopbaanbarrières en zelfbeperkend gedrag. Deze auteurs wijzen echter op de verwevenheid van deze mechanismen.

1.5.1 Feitelijke toestand

Dit betreft alle kenmerken die rechtstreeks of onrechtstreeks gekoppeld zijn aan het behoren tot een bepaalde kansengroep en hun kansen op werk beperken. In het algemeen kunnen hier drie categorieën worden onderscheiden: hun huidige capaciteiten, de privésituatie en het loopbaantraject (Verbruggen & Janssens, 2009).

Ten eerste kunnen de capaciteiten (kennis en vaardigheden) een invloed hebben op de mogelijkheden van een persoon. Zo kan het gebrek aan kennis van de Nederlandse taal een belemmering zijn om professionele relaties op te bouwen. Ook mentale en fysieke

mogelijkheden vallen onder deze categorie. Hoe snel leert iemand een bepaalde taak? Een fysieke handicap kan het uitvoeren van bepaalde taken belemmeren (Verbruggen & Janssens, 2009)?

Ten tweede bepaalt ook iemands huidige privésituatie in belangrijke mate zijn of haar kansen op de arbeidsmarkt. Dit betreft onder andere de gezinssituatie en woonplaats van een persoon. Zo bepalen de leeftijd van kinderen, een partner met een inkomen onder andere de kansen van een persoon op de arbeidsmarkt. De woonplaats bepaalt dan weer de bereikbaarheid van bepaalde bedrijven en sectoren. Zo zijn niet alle sectoren evenredig verdeeld over de verschillende regio's. Bovendien is niet iedereen even mobiel. Zo zal niet elk individu over een rijbewijs en voertuig beschikken (Verbruggen & Janssens, 2009).

Een derde element is het loopbaantraject van de betrokkenen. Dit betreft de opleidingen en werkervaringen van de werkzoekenden. Beide factoren hebben een sterke invloed op het loon en hiërarchische positie die een persoon kan verwerven. Verder is niet enkel de hoeveelheid menselijk kapitaal belangrijk, ook het type menselijk kapitaal speelt een belangrijke rol. Het type van diploma bepaalt in sterke mate het beroep dat men beoefent (Verbruggen & Janssens, 2009).

1.5.2 Structurele loopbaanbelemmeringen

Vanuit een structurele visie tracht het sociaal werk vormen van uitsluiting en sociale ongelijkheid te bestrijden. Een belangrijke structurele oorzaak van uitsluiting is discriminatie. Personen uit de kansengroepen ervaren vaak minder kansen op werk door vormen van discriminatie. Dit omvat zowel openlijke vormen (een werkgever weigert een persoon van allochtone afkomst aan te werven), als meer subtiele en onbewuste vormen van discriminatie. Zo zullen mensen bijvoorbeeld eerder geneigd zijn toenadering te zoeken tot personen die zij beschouwen als gelijken. Aangezien dit leidt tot benadeling van minderheidsgroepen is ook dit een vorm van discriminatie. Personen uit de kansengroepen vormen zo'n minderheidsgroep en hebben bijgevolg minder kansen op de arbeidsmarkt. De basis van deze structurele belemmeringen zijn in vele gevallen het gevolg van het proces van categorisering. Onbewust zal iedereen de wereld

opdelen in een 'in'- en 'uit'- groep, waarbij men zich meer verbonden voelt met personen uit de 'in'-groep en mensen uit de 'out'-groep zal stereotyperen. Bijgevolg zullen werkgevers eerder geneigd zijn personen aan te werven die zij beschouwen als leden van de "in"-groep. Deze opdeling is het gevolg van de noodzaak om de complexiteit van de samenleving te verminderen. Dit doen we door personen op te delen in afgebakende categorieën op basis van een aantal criteria. Zo kunnen we personen indelen op basis van sociale klasse, etnisch-culturele afkomst, etc. Ook onszelf zullen we opdelen in een aantal categorieën. Dit is een zeer natuurlijk proces, maar kan in combinatie met een aantal andere menselijke neigingen leiden tot (in)directe discriminatie.

Ten eerste hebben mensen vaak een spontane voorkeur voor personen uit de 'in'-groep. We zien meer gelijkenissen met deze personen en onbewust zien we de eigen groep als positiever dan 'de anderen'.

Ten tweede hebben mensen vaak de neiging personen uit de 'uit'-groep te stereotyperen. Dit zijn een reeks eigenschappen die we zullen koppelen aan de leden van een andere groep. We gaan ervan uit dat alle leden deze eigenschappen bezitten. Zo minimaliseren we de verschillen binnen een groep en vergroten de verschillen tussen verschillende groepen. Het gevaar bestaat hierin dat we personen gaan reduceren tot de eigenschappen die we hebben toegewezen aan die groep. Aangezien we de eigen groep positiever gaan aanzien dan andere groepen, zullen de eigenschappen die we toewijzen aan die 'uit' groepen ook negatiever zijn. Dit kan leiden tot onjuiste meningen over personen uit de andere groepen.

Bovendien speelt de machtspositie hierbij een belangrijke rol. Zo zullen negatieve stereotypen vaak ontstaan over socio-economisch zwakkere groepen in de samenleving. Deze groepen worden dan vaak geassocieerd met criminaliteit, luiheid en intellectuele inferioriteit.

Ten slotte hebben mensen ook de neiging de eigenschappen die de eigen groep kenmerken te beschouwen als norm. Het gedrag van de leden van de eigen groep wordt beschouwd als 'hoe het hoort'. We verwachten dan ook dat anderen dit gedrag overnemen. Algemeen geldende regels zijn dan ook vaak normen die door machthebbende groepen worden opgesteld.

Machthebbende in onze maatschappij worden vaak geassocieerd met blanke, hoogopgeleide personen. Personen uit de kansengroepen wijken hiervan af en vormen dus een minderheid binnen organisaties. Omwille van dit proces zullen werkgevers eerder de voorkeur geven aan personen die op hun gelijken. Dit is ‘homosociale reproductie’.

De meerderheidsgroep kan echter wel verschillen naargelang de job. Zo zijn er bijvoorbeeld typisch ‘mannen’- en ‘vrouwenjobs’, op basis van stereotypen omtrent wie het meest geschikt zou zijn voor deze job. De kans op een bepaalde job is dus afhankelijk van het feit of je voldoet aan de stereotype eigenschappen die ‘essentieel’ zijn voor die functie. Het probleem hierbij is dat kansengroepen vaak die eigenschappen worden toegewezen die worden geassocieerd met jobs met een laag loon en status. Dit principe leidt er ook toe dat hun kansen om door te groeien in een bepaalde organisatie wordt beperkt door de afwezigheid van ‘gelijken’ in top functies. Mensen worden immers sneller toegelaten tot netwerken met mensen die op hun gelijken. Dit zal hun doorgroeikansen sterk inperken.

Ten slotte bepalen machthebbende in een organisatie ook de cultuur en informele regels die gelden. Dit is het gedrag dat van een ideale werknemer wordt verwacht. Mensen die hieraan voldoen zullen worden beloond onder de vorm van promotiekansen. Aangezien deze regels samenhangen met de levenswijze en waarden van de dominante groep is het voor leden van deze groep gemakkelijker om hieraan te voldoen. Zo zal de norm om laat te werken, vrouwen met kinderen benadelen.

Verbruggen & Janssens (2009) stellen dat organisaties deze vormen van discriminatie kunnen tegen gaan door een diversiteitsbeleid uit te werken, waardoor de kansen van minderheidsgroepen om toe te treden tot organisaties en door te groeien, toenemen.

1.5.3 Dispositionele drempels

Individen kunnen ook hun eigen kansen op de arbeidsmarkt verminderen door ‘zelfbeperkend’ gedrag. Zo kan het zijn dat personen van allochtone afkomst beslissen om niet verder te studeren omdat ze denken niet te zullen slagen. Dit gedrag wordt bepaald door twee cognitieve factoren.

Ten eerste speelt het concept 'self-efficacy' een belangrijke rol. Namelijk de manier waarop we onszelf zien en de capaciteiten die we denken te bezitten. Het betreft de persoonlijke inschatting van onze capaciteiten. Ten tweede spelen ook de verwachte resultaten van een bepaald gedrag een belangrijke rol. Beide factoren hebben een belangrijke invloed op onze keuzes. Individuen zullen die keuzes maken waarmee we iets denken te bereiken.

Zelfbeperkend gedrag zal voornamelijk voorkomen wanneer we lage verwachtingen over onszelf hebben. Dit is het gevolg van bepaalde negatieve ervaringen in het verleden. Als we in het verleden voor een bepaalde activiteit hard gewerkt hebben en door omstandigheden toch hebben gefaald, zal dit een effect hebben op de inschatting van onze eigen competenties. Bovendien spelen niet alleen onze eigen ervaringen een rol, ook het slagen of falen van diegenen die we als gelijken beschouwen, zijn belangrijk. Zo zullen personen van allochtone afkomst vaker personen uit hun omgeving zien falen in het hoger onderwijs of die geen werk vinden. Verder hebben ook stereotypering en discriminatie een belangrijke invloed op de inschatting van onze competenties. Slechte beoordelingen zijn in dit geval niet steeds het gevolg van de eigen prestaties. Dit kan op termijn leiden tot een selffulfilling prophecy, doordat men deze stereotypen zal eigen maakt.

1.6 Tussentijdse conclusie

In deze masterproef wordt de invulling van het structureel sociaal werk binnen de sector van de sociale economie onderzocht. De literatuurstudie begon met een beschrijving van de verschillende visies op het sociaal werk. Er werd een onderscheid gemaakt tussen de individualistische-reformatie visie, de reflexieve-therapeutische visie en de socialistische-collectivistische visie. In het kader van deze masterproef ligt de focus echter op deze laatste benadering. Deze maatschappijkritische visie op de professie werd vervolgens verder opgedeeld in drie substromen: het radicaal, kritisch en beleidsgericht sociaal werk. Vervolgens werd de sector van de sociale economie en de plaats die het structureel sociaal werk hier inneemt, achterhaald. Uit deze literatuurstudie kan worden geconcludeerd dat dit een complexe sector is met verschillende werkvormen, een uitgebreide,

gevarieerde doelgroep en verschillende doelstellingen ten aanzien van deze cliënten. Deze complexiteit maakt het moeilijk om de visie op het sociaal werk te achterhalen. Het is niet duidelijk in welke mate deze visie tot uiting komt in de praktijk. Het is echter wel duidelijk dat organisaties in de sociale economie trachten om de kansen van personen uit de kansengroepen op een job te vergroten, zij het via een permanente tewerkstelling in de sociale economie, zij via het streven naar een job op de reguliere arbeidsmarkt. Bovendien speelt het concept ‘activering’ een belangrijke rol in de werking van deze organisaties. De invulling die het krijgt in de praktijk blijft echter onduidelijk. In het laatste deel van de literatuurstudie werd een impressie gegeven van de verschillende factoren die de kansen van een individu op de arbeidsmarkt bepalen. Het is belangrijk in te zien dat onze eigen prestaties niet volledig bepaald worden door onze capaciteiten, studies, persoonlijke situatie en werkverleden, maar ook door de reactie hierop. Het is belangrijk om als sociaal werker bewust te zijn van deze hindernissen en er gepast op te reageren. Het is daarom belangrijk dat discriminatie en stereotypering op de arbeidsmarkt worden weggewerkt. Personen uit de kansengroepen behoren tot de minderheidsgroepen en zijn daardoor het slachtoffer van discriminatie en hebben bijgevolg vaak ook een laag zelfbeeld. Het is duidelijk dat structurele problemen een belangrijke rol spelen op de arbeidsmarkt. Willen we de kansen van deze doelgroep op een job vergroten is de aanpak van deze structurele problemen essentieel. Eerder zagen we dat er verschillende invullingen aan het concept activering kunnen worden gegeven. De keuze hiervan bepaalt de manier waarop we de rol van de sociaal werker binnen de sociale economie zien. Indien we structurele problemen zoals stereotypering en discriminatie willen aanpakken, is een vorm van sociaal werk dat focust op de oorzaken van sociale uitsluiting essentieel. Welke invulling krijgt activering in de praktijk? Wat is volgens praktijkwerkers de oorzaak van de werkloosheid van hun doelgroep? Herkennen zij structurele vormen van uitsluiting? Dit zijn vragen die we in het analytisch gedeelte trachten te beantwoorden.

2 Onderzoeksopzet

In het eerste deel van deze masterproef werd een overzicht gegeven van de internationale literatuur die er bestond omtrent het structureel sociaal werk. Verder werd ook aandacht besteed aan een specifieke sector binnen het sociaal werk, namelijk de sociale economie. In dit deel wordt even stilgestaan bij het methodologisch kader van deze masterproef. Ten eerste wordt er aandacht besteed aan de onderzoeksvragen die centraal staan binnen dit onderzoek. Vervolgens wordt de keuze voor de case, sociale economie en de wijze waarop onderzoekseenheden zullen worden geselecteerd, toegelicht. Vervolgens wordt verantwoord waarom ervoor gekozen is om een kwalitatief onderzoek uit te voeren.

2.1 Onderzoeksvragen

In het begin van deze masterproef werd de probleemstelling geformuleerd. Deze werd verder uitgespit aan de hand van een literatuurstudie omtrent het structureel sociaal werk en de sector sociale economie. Dit is echter slechts een klein onderdeel van het onderzoek. Op basis van deze literatuur kunnen een aantal centrale onderzoeksvragen worden opgesteld, die daarna opgesplitst worden in verschillende deelvragen. Deze onderzoeksvragen bieden de mogelijkheid om het onderzoek af te bakenen en te sturen (Billiet & Waage, 2005). Uit de literatuurstudie bleek dat er binnen de sociale economie een aantal spanningsvelden bestaan. Volgende onderzoeksvragen trachten een duidelijker beeld te geven van de positie die de sociale economie inneemt binnen deze spanningsvelden:

- 1. Welke visie over sociaal werk leeft er binnen de sociale economie?**
 - a. Wat zijn volgens sociaal werkers de visie en doelstellingen van de sociale economie?**
 - b. Welke invulling geven sociaal werkers binnen de sociale economie aan het concept ‘activering’?**
 - i. Activering als individuele disciplinerings?**
 - ii. Activering als moralisering?**
 - iii. Activering als emanciperings?**

- c. **Wat verstaan sociaal werkers onder de term structureel werken? Hoe komt dit tot uiting in hun dagelijkse werking?**
2. **Welke structurele problemen ervaren sociaal werkers binnen de sociale economie en hoe kan dit worden vertaald in beleidsvoorstellen?**
3. **Welke succesfactoren en belemmeringen, om structureel te werken, herkennen sociaal werkers binnen de sociale economie?**

2.2 Onderzoekstechnisch Ontwerp

2.2.1 Caseselectie & selectie van respondenten

In de titel van deze masterproef wordt verwezen naar de term casestudy. Hierbij zal de structurele visie omtrent het sociaal werk worden onderzocht binnen de sector van de sociale economie. Deze sector heeft zich historisch gezien altijd gefocust op maatschappelijke problemen in de maatschappij. In de huidige maatschappij heeft zich dit vertaald in de focus op de problematiek van werkloosheid bij kansengroepen. Betekent deze focus op maatschappelijke problemen ook dat deze sector een structurele invulling geeft aan het sociaal werk? Deze invulling van het sociaal werk zal bijgevolg nader worden onderzocht.

De sociale economie is een complexe sector, bestaande uit verschillende werkvormen en componenten. De volgende actoren spelen een belangrijke rol bij de uitbouw van de sociale economie (www.socialeconomie.be): (1) Het Vlaams Departement Werk en Sociale Economie staat in voor de beleidsontwikkeling en -coördinatie, de monitoring en de handhaving (inspectie) van het beleid Sociale Economie. (2) Ondersteuningsniveaus (Adviesbureaus) staan in voor het geven van advies en het begeleiden van organisaties binnen de sociale economie. (3) Koepels en federaties op Vlaams niveau zijn een overlegplatform voor organisaties binnen de sociale economie. Zij zijn een tussenschakel tussen het werkveld en het overheidsbeleid. Hierdoor zijn zij een belangrijke actor binnen de visievorming omtrent sociaal werk. (4) De coördinatoren van de verschillende organisaties binnen de sociale

economie en (5) de sociaal werkers die voor hun werken. Zij staan in voor de begeleiding van de werkzoekende kansengroepen in hun zoektocht naar werk, zij het via een permanente tewerkstelling in de sociale economie of via de toeleiding naar een job in de reguliere arbeidsmarkt.

Het is ondertussen wel duidelijk dat de sociale economie een complexe sector is. Verschillende organisaties trachten hierbij een steentje bij te dragen tot de tewerkstelling van bepaalde kansengroepen in de maatschappij. Het is dan ook onmogelijk om elke organisatie en zijn koepelorganisatie te bevragen.

In het kader van de visie van het structureel sociaal werk, is het belangrijk om die personen te bevragen die het dichtst bij de leefwereld van de doelgroep staan. Een kwalitatieve verandering van sociale ongelijkheid vergt immers inzicht in de specifieke problemen van cliënten. Vanuit dit inzicht werd gekozen om verschillende hulpverleners binnen de sociale economie te gaan bevragen. De respondenten zullen daarbij dienen als informanten. Zij zijn experts binnen de sector van de sociale economie en worden daarom bevraged over hun ervaringen en meningen omtrent hun werksituatie. Daarnaast werden ook de coördinatoren van de betrokken organisaties bevraged. Zij hebben meer inzicht in het strategisch beleid van de sector. Een andere mogelijkheid is om de doelgroepmedewerkers zelf te bevragen omtrent de hulpverlening en structurele problemen die ze ervaren. Deze optie kon omwille van tijdgebrek niet worden uitgevoerd.

Uit de literatuurstudie bleek dat de sociale economie een complexe sector is, met verschillende werkvormen en doelstellingen. Het is echter onmogelijk om alle werkvormen bij dit onderzoek te betrekken. Om deze complexiteit toch goed in kaart te kunnen brengen, werd ervoor gekozen om enerzijds WEP+ projecten, die doorstroommaximalisatie als primair doel hebben, te betrekken bij het onderzoek. Anderzijds werden ook enkele sociale werkplaatsen bij het onderzoek betrokken. Deze organisaties streven naar meer langdurige tewerkstelling van kansengroepen binnen de sociale economie. In dit onderzoek wordt met andere woorden de focus gelegd op de sociale inschakelingseconomie. De buurt- en nabijheidsdiensten worden buiten beschouwing gelaten.

In totaal werden vijf verschillende organisaties bij het onderzoek betrokken. Elke organisatie had zowel een WEP+ project als een sociale werkplaats. Er werden acht interviews, verspreid over de verschillende organisaties, afgenomen. Vijf van de acht respondenten zijn individuen die de functie van sociaal werker binnen de sociale economie uitvoeren. Hierbij werden drie trajectbegeleiders uit de verschillende WEP+ projecten en twee trajectbegeleiders uit de sociale werkplaatsen bevraagd. Daarnaast werden ook nog drie coördinatoren bevraagd. Zij hebben meer inzicht in de strategie van de organisatie. Eén van hun was zowel coördinator van een sociale werkplaats als een WEP+ project. De andere twee coördinatoren waren het hoofd van respectievelijk een sociale werkplaats en een WEP+ project. De reden van het laag aantal respondenten, moet worden gezocht bij de hoge non-respons. Toch blijkt uit de analyse, dat er enkele duidelijke conclusies kunnen worden getrokken omtrent dit thema.

Tabel 4: Overzicht en kenmerken van de bevraagde respondenten

Respondent nr.	Functie	Regio	Werkvorm
Respondent 1	Trajectbegeleider	VI-Brabant	WEP+
Respondent 2	Coördinator	VI-Brabant	WEP+/ Sociale Werkplaats
Respondent 3	Coördinator	Antwerpen	WEP+
Respondent 4	Coördinator	Antwerpen	Sociale Werkplaats
Respondent 5	Trajectbegeleider	Limburg	WEP+
Respondent 6	Trajectbegeleider	Limburg	WEP+
Respondent 7	Trajectbegeleider	Limburg	Sociale Werkplaats
Respondent 8	Trajectbegeleider	Limburg	Sociale Werkplaats

2.2.2 Methodologie

Het onderzoek dat in het kader van deze masterproef wordt uitgevoerd, betreft een theoriegericht onderzoek. Dit wil zeggen dat de focus ligt op het beschrijven, begrijpen, verklaren en voorspellen van verschijnselen (Billiet & Waege, 2005). Het doel is om de theorie van het structureel sociaal werk te toetsen aan het werkveld van de sociale economie. Het is echter niet de bedoeling om een louter beschrijvend onderzoek op te zetten. Er wordt getracht om de manier waarop het structureel sociaal werk aanwezig is binnen de sociale economie in kaart te brengen. Hierbij moet de keuze worden gemaakt tussen een kwantitatief of kwalitatief onderzoek. Kwantitatief onderzoek heeft als doel het toetsen van hypothesen aan de hand van gestructureerde observaties, gestructureerde interviews of enquêtes. Deze vorm van onderzoek wordt gekenmerkt door zijn objectiviteit, proces van deductie en een op voorhand vastgelegd onderzoeksproces (Billiet & Waege, 2005). Kwalitatief onderzoek richt zich vooral op het exploreren van situaties en het beschrijven van verschijnselen. Hiermee wordt getracht de aard van een fenomeen in kaart te brengen. Het is een verzamelnaam voor onderzoek dat als doel heeft inzicht te verwerven in een complexe sociale werkelijkheid. Hierbij probeert men onderzoek uit te voeren binnen een zo natuurlijk mogelijke omgeving, waarbij de onderzoeker deze context zo weinig mogelijk beïnvloedt. Deze vorm van onderzoek wordt gekenmerkt door inductie, subjectiviteit en een flexibel onderzoeksproces. De drie meest voorkomende bronnen van dataverzameling binnen het kwalitatief onderzoek zijn de participerende observatie, het diepte-interview en de analyse van documenten (Billiet & Waege, 2005).

In deze masterproef is gekozen om een kwalitatief onderzoek uit te voeren. Dit geeft de mogelijkheid om diepgaande informatie te verkrijgen en om dieper in te gaan op meningen en ervaringen van sociaal werkers om zo een breder beeld te verkrijgen over de visie van het structureel werk binnen de sociale economie. Het biedt ook de mogelijkheid om knelpunten te achterhalen omtrent de visie van het structureel werken binnen de sociale economie. De onderzoeksmethode die hierbij wordt gehanteerd is het diepte-interview met sociaal werkers (Billiet & Waege, 2005). Deze

onderzoeksvorm is geschikt voor het bevragen van ervaringen en meningen omtrent het structureel sociaal werk binnen de sociale economie. Hierbij worden sociaal werkers binnen hun natuurlijke werkomgeving geïnterviewd. Het betreft semi-gestructureerde interviews, waarbij een op voorhand opgestelde topiclijst een leidraad biedt voor de interviews. Er wordt wel nog steeds de vrijheid aan de respondenten gegeven om hun eigen invulling te geven aan het gesprek. De geïnterviewde kan zelf relevanties benadrukken, nuances aanbrengen, voorbeelden geven, ervaringen delen, etc (Billiet & Waege, 2005).

2.2.3 Data-analyse

Vooraleer de verschillende diepte-interviews worden afgenomen is het belangrijk om een topiclijst en een a priori codeboek op te stellen op basis van de literatuurstudie en de onderzoeksvragen. De topiclijst geeft een overzicht van de items uit de literatuurstudie die zullen worden bevraagd bij de respondenten. Deze topics worden uitgewerkt in specifieke interviewvragen die geoperationaliseerd worden naar de praktijk van de respondent. Deze topics of interviewvragen worden echter niet strikt overlopen. Er is ook ruimte voor de respondent om zijn eigen ervaringen en invulling te geven aan het verhaal (Billiet & Waege, 2003). Verder wordt er op basis van de literatuurstudie en de topiclijst ook een a priori codeboek opgesteld. Dit geeft de mogelijkheid om labels toe te kennen aan fragmenten uit de verschillende interviews, waardoor de grote hoeveelheid aan informatie kan worden gereduceerd. Door fragmenten uit verschillende interviews eenzelfde label toe te kennen, kunnen verschillende patronen worden achterhaald en kan vervolgens een diepgaande analyse worden uitgevoerd (Billiet & Waege, 2005).

3 Resultaten – Een antwoord op de onderzoeksvragen

3.1 Sociale Economie: Visie en Rol

In dit eerste deel van de analyse trachten we een antwoord te geven op de vraag ‘Welke visie over het sociaal werk leeft er binnen de sociale economie?’. Tijdens de diepte-interviews werd eerst en vooral getoetst naar de visie van trajectbegeleiders op het sociaal werk. Wat is de rol van het sociaal werk? Wat willen sociaal werkers bereiken? Welke rol speelt de sociale economie binnen deze visie? Welke bijdrage trachten trajectbegeleiders uit deze sector te leveren? Op welke manier trachten zij hun cliënten te helpen? Wie behoort er tot de doelgroep van hun acties? Via deze vragen trachten we een beeld te scheppen over de visie op het sociaal werk binnen de sociale economie en dus de eerste onderzoeksvraag te beantwoorden.

3.1.1 Doelgroep en Visie

Uit de literatuurstudie bleek dat we de sociale economie kunnen opdelen in twee subsectoren: de sociale inschakelingseconomie en buurt- en nabijheidsdiensten. Het doel van de eerste subsector is het bieden van tewerkstellingskansen aan personen uit de kansengroepen. Bij buurt- en nabijheidsdiensten ligt de nadruk op het creëren van een meerwaarde in de gemeenschap via de tewerkstelling van kansengroepen. Op basis van de literatuurstudie kunnen we dus concluderen dat het **bieden van tewerkstellingskansen aan kansengroepen** (in)direct een belangrijk doel is voor organisaties in de sociale economie. Wat houdt deze doelstelling precies in? Is het aanbieden van een permanente tewerkstelling het hoofddoel? Of ligt de focus op doorstroom naar de reguliere arbeidsmarkt? Wie behoort volgens de trajectbegeleiders tot de doelgroep van kansengroepen? Is voor hun het bieden van tewerkstellingskansen ook hun hoofddoelstelling? Of spelen ook andere doelstellingen een belangrijke rol? Deze vragen trachten we in eerste instantie aan de hand van diepte-interviews te beantwoorden.

Het tewerkstellen van een doelgroep die weinig kansen krijgen (Respondent 3 & 4)

De definitie van de sociale economie is heel ruim. Daar horen dan alle opleiding en begeleidingsacties naar werk bij (...) (Respondent 2)

Volgens deze respondenten speelt het bieden van tewerkstellingskansen een belangrijke rol binnen de werking van de sociale economie. Wat betekent deze doelstelling nu net? Uit de diepte-interviews blijkt dat de invulling van deze doelstelling duidelijk verschilt naargelang de werkvorm. De respondenten, die zijn tewerkgesteld in een WEP+ project, gaven de volgende invulling aan deze doelstelling:

Bij ons is dit een heel duidelijk activeringsmiddel. Na een jaar ze doorstromen naar het NEC. (...) (Respondent 1)

(...) Voor Muyters is doorstroom een primaire doelstelling via WEP+ contracten. (Respondent 2)

Binnen de WEP+ projecten situeert het einddoel van de trajecten zich duidelijk op de reguliere arbeidsmarkt. Trajectbegeleiders uit deze projecten trachten de tewerkstellingskansen van hun doelgroep in het Normaal Economisch Circuit te vergroten. Elke cliënt doorloopt een begeleidings- en opleidingstraject van een jaar. Na deze periode moeten zij in staat zijn om de stap naar de reguliere arbeidsmarkt te zetten. Bovendien hangt de subsidiering van deze organisaties af van de hoeveelheid cliënten die ze kunnen doorstromen naar de reguliere arbeidsmarkt. Respondenten, die zijn tewerkgesteld binnen een sociale werkplaats, gaven echter een andere invulling aan de doelstelling van de sociale economie.

Wij proberen iedereen met een vast contract te werk te stellen. Dus niet door te laten stromen (...) (Respondent 5)

Binnen de sociale werkplaatsen in Vlaanderen is het bieden van permanente tewerkstellingskansen primair. Toch is het duidelijk dat ook hier doorstroom niet wordt uitgesloten:

(...) Ze moeten de kans krijgen op rond hun individueel probleem te werken, maar wel geprikkeld worden om te werken aan doorstroom. (...) Je hebt ook diegenen die niet de bagage mee hebben. Dat is het jammere (...) (Respondent 5)

Hieruit blijkt dat het 'streven naar doorstroom' niet wordt uitgesloten binnen de sociale werkplaatsen. Deze respondent geeft aan dat een permanente tewerkstelling in de sociale economie niet het einddoel mag zijn. Indien cliënten 'bagage' genoeg hebben om een job op de

reguliere arbeidsmarkt aan te kunnen, moet er naar doorstroom worden gestreefd. Dit is echter niet mogelijk voor alle cliënten. Daarom moet een permanente tewerkstelling in een sociale werkplaats voor deze groep steeds worden gegarandeerd.

Onze subsidies zijn bevroren voor werkervaring tot eind 2014. Productiviteit wordt dus steeds belangrijker, ook in de sociale economie. Op zich is dat niet slecht, we moeten productiever zijn en dat ook laten zien. (Respondent 1)

Bovendien kan er uit de interviews nog een derde doelstelling worden afgeleid. Alle respondenten wijzen erop dat de subsidies die ze innen geleidelijk aan dalen. Het wordt voor hun steeds belangrijker om zelfstandig te kunnen functioneren. Dit heeft als gevolg dat ook de doelgroepmedewerkers steeds ‘productiever’ moeten worden.

Naast de eerder vermelde doelstellingen is het ook belangrijk om de doelgroep van de bevroegde organisaties in kaart te brengen. Wie behoort er nu net tot de doelgroep van deze organisaties? Uit de diepte-interviews blijkt dat het moeilijk is om de **doelgroep** van de sociale economie precies af te bakenen. De term ‘kansengroepen’ omvat verschillende personen met diverse kenmerken.

Het tewerkstellen van een doelgroep die weinig kansen krijgen (Respondent 3 & 4)

(...)zwakkeren ook een kans te geven(...)(Respondent 7)

(...)traject voor mensen die lang niet meer zijn gaan werken(...)(Respondent 8)

Een algemeen kenmerk van de doelgroep is dat ze als ‘zwakkeren’ worden beschouwd, omdat ze een verleden van langdurige werkloosheid kennen en weinig kansen krijgen. Wat betekent echter de term langdurige werkloosheid? Hoe lang moet een individu werkloos zijn om tot deze categorie te behoren?

Langdurige werkloosheid, minimum twee jaar(...)(Respondent 8)

De voorwaarde om hier te beginnen is dan twee jaar werkloos of één jaar leefloon hebben.(Respondent 1)

Als wij iemand naar werk willen bemiddelen moet die vijf jaar werkloos zijn. (Respondent 3 & 4)

Het doelpubliek is verschillend naargelang de werkvorm waaronder de werknemers zijn tewerkgesteld. Iemand die via een

werkervaringscontract (WEP+) wordt tewerkgesteld moet minstens twee jaar werkloos zijn om in aanmerking te komen voor deze maatregel. Vervolgens wordt hij/zij één jaar tewerkgesteld binnen de sociale economie om vervolgens de stap naar het normaal economisch circuit te zetten. Iemand die wordt tewerkgesteld binnen een sociale werkplaats of via een art 60 contract is minstens vijf jaar werkloos geweest. Naast langdurige werkloosheid hebben personen uit de kansengroepen nog andere kenmerken:

Ik zie veel de multiproblematiek. Handicap, nederlands niet goed, allochtone afkomst en een trauma opgelopen.(Respondent 3 & 4)

Die komen hier sommige met, sommige zonder technische achtergrond. Soms zelfs zonder werkachtergrond.(Respondent 1)

(...)een grote groep moeilijk bemiddelbare individuen zijn personen met een fysieke problematiek. (Respondent 3 & 4)

Uit de diepte-interviews blijkt met andere woorden dat het doelpubliek van de bevroegde organisaties erg verschillend is. De criteria die de respondenten aangeven komen overeen met de omschrijving van het concept kansengroepen in de beleidsnota sociale economie 2010-2011 van Mevr. F. Van Den Bossche. Hierin werd de term kansengroepen omschreven aan de hand van vier criteria: personen van allochtone afkomst (niet Europese afkomst), ouderen, kortgeschoolden en personen met een arbeidshandicap. Alle respondenten zagen deze kenmerken bij hun doelpubliek terugkomen. Op basis van de interviews is het echter niet mogelijk om een specifieke doelgroep aan de verschillende werkvormen te koppelen. De achtergrond van de doelgroep blijkt zeer gevarieerd te zijn. De respondenten werden echter ook bevroegd naar eventuele veranderingen onder de doelgroep. Hieruit kwamen twee opvallende bevindingen naar boven:

Het publiek bestond toen vooral uit het kansarm, Vlaams, Leuvens, lokaal publiek. Vooral over de valkerijgang, ridderstraat. Eigenlijk enkel daar. Dat waren de initiële doelgroep, de traditionele kansarme Vlamingen. Dus eigenlijk allochtonen zijn er sinds toen beginnen te komen. Nu vormen zij 70 percent van de doelgroep. Opgesplitst in laaggeschoolde allochtonen en een meerderheid van

vluchtelingen (...)Ge ziet dat de wereldproblematieken, vertaalt in vluchtelingenproblematieken, zie je hier met twee jaar vertraging. (Respondent 2)

Ten eerste bemerken vrijwel alle respondenten dat het aantal allochtonen die zij tewerkstellen veel hoger ligt dan vroeger. De respondenten stellen dat twee factoren hun kansen op werk verminderen. Enerzijds speelt het gebrek aan voldoende kennis omtrent de Nederlandse taal een belangrijke rol. Dit beperkt een kwalitatieve communicatie met de werkgever. Anderzijds wijzen de respondenten op het aantal vluchtelingen onder hun doelpubliek. Deze groep van personen hebben vaak een trauma opgelopen in hun land van herkomst. De zoektocht naar werk wordt dan niet de primaire zorg van de trajectbegeleiders. Eerst moeten deze randvoorwaarden worden weggewerkt. Opvallend is wel dat het vooral respondenten, die zijn tewerkgesteld binnen organisaties uit grootsteden, zijn die een sterke toename aan werknemers van allochtone afkomst herkennen. Het zou dus kunnen dat dit een grootstadproblematiek is. Dit kan echter niet met zekerheid worden afgeleid uit de interviews.

Maar nu zien we veel mensen met een hoger profiel, maar toch niet tewerkgesteld worden omdat de werkgever meer keuze heeft uit sterkere profielen (...) Mensen die toch werkervaring hebben, maar door sluiting van fabriek, geen werk hebben. Ze hebben daar bijvoorbeeld 12 jaar gewerkt, maar specifiek ervaring hebben in hun vak. bijvoorbeeld ene drukker, kan alleen drukken. maar ze zoeken weinig drukkers, dus die vindt heel moeilijk werk (Respondent 8)

Ten tweede wijzen enkele respondenten op de toename van sterkere profielen onder hun doelgroep. Personen die veel werkervaring hebben, maar er toch niet in slagen om een job in het normaal economisch circuit te kunnen bemachtigen. De respondenten stellen dat dit een recente evolutie is. De ‘crisis’ van de laatste jaren heeft met andere woorden een effect op de doelgroep van de sociale economie. Het wordt voor een groter deel van de bevolking moeilijker om een job te bemachtigen. Het zijn vooral ouderen die door dit fenomeen worden getroffen.

Een verandering in de doelgroep heeft ook een bepaalde impact op de aanpak van de begeleidingen binnen de sociale economie. Wat

is volgens praktijkwerkers het hoofddoel van de sociale economie? Is dit het bieden van tewerkstellingskansen? Of het streven naar een grote doorstroom naar de reguliere arbeidsmarkt. Hoe trachten zij deze doelstellingen te realiseren? Via een individuele begeleiding op de arbeidsmarkt? Of is het beïnvloeden van structurele mechanismen, die de kansen van de doelgroep verkleinen, het primaire doel van de sociale economie? Het doel en de manier waarop dit wordt ingevuld in de praktijk is afhankelijk van de visie van praktijkwerkers op de professie. Wanneer we willen weten wat **de visie op het sociaal werk** is, onderzoeken we met andere woorden het perspectief van waaruit de sector naar sociale problemen kijkt.

Het sociale probleem bij uitstek dat de sociale economie tracht te beïnvloeden, is het **‘activeringsvraagstuk’**: *‘Wij zouden het voorbeeld van geslaagde activering moeten zijn’ (Respondent 2)*. Uit de literatuurstudie bleek echter dat het concept activering verschillende invullingen kan krijgen. De invulling is afhankelijk van waar we de oorzaak van werkloosheid zoeken: bij het individu zelf of liggen er bepaalde structurele mechanismen aan de basis van het probleem?

Er is een duidelijk patroon binnen de visie van trajectbegeleiders op het sociaal werk. Het individu blijkt een centrale rol te spelen binnen deze visie. Elke respondent wijst op het belang van ‘het sterker maken van het individu’.

(...)Het gaat voor mij over het sterker maken van het individu. Ik denk dat dat voor mij de basisfilosofie is (...)
(Respondent 1)

Wanneer verder wordt doorgevraagd naar de betekenis van het ‘sterker maken van individuen’ verwijzen de respondenten naar het belang van het wegwerken van ‘de randvoorwaarden’, die belemmeren dat ze een job vinden: *‘Zorgen dat hun randvoorwaarden weggewerkt worden of verminderd worden. En dan met hun op weggaan met een verderzetting.’ (Respondent 3 & 4)*. Hieruit kunnen we echter nog steeds niet afleiden waar de oorzaak van hun werkloosheid volgens de respondenten moet worden gezocht.

Enkele respondenten wijzen echter wel op het belang van ‘empowerment’:

Het ambetante woord empowerment komt daarbij kijken eh. Dat is zo gehyped en onnozel, maar eigenlijk komt het daar wel op neer. Ik denk dat je door bepaalde acties mensen sterker kunt maken (...) (Respondent 1)

Sociaal werk tracht mensen sterker te maken, vanuit de empowerment gedachte, zorgen dat iedereen op zijn eigen manier zichzelf kan zijn, maar toch kan meedraaien in de maatschappij (...) (Respondent 7)

Deze respondenten stellen dat het de taak van de trajectbegeleider is om hun cliënten te assisteren bij het wegwerken van hun ‘randvoorwaarden’. Om dit te realiseren moeten deze personen ‘sterker’ worden gemaakt. Wat betekent dit? Uit de diepte-interviews blijkt, dat empowerment, naargelang de betekenis van de term randvoorwaarden, in de praktijk drie verschillende invulling krijgt.

Ten eerste stellen enkele respondenten dat het financiële zorgen, kinderopvang, psychische en lichamelijke problemen betreffen, wanneer ze verwijzen naar de ‘randvoorwaarden’ van hun cliënten:

Dan zijn we vooral gaan kijken bij de individuen van dat zijn een aantal randvoorwaarden zoals financiële zorgen, kinderopvang, psychische problemen, lichamelijke problemen (Respondent 7)

Wanneer er echter actieplannen worden opgesteld om deze problematieken aan te pakken, betreft het steeds een individuele aanpak voor één cliënt: ‘Dat was individueel, omdat dat voor iedereen anders was’ (Respondent 7). Dit doet vermoeden dat de trajectbegeleider, de sociale problemen waarmee cliënten worden geconfronteerd, herleidt tot individuele problemen. Het individu zal pas werk vinden, wanneer deze randvoorwaarden eerst worden overwonnen. Een individueel traject, aangepast aan zijn ‘individuele’ problemen wordt opgesteld in samenspraak tussen cliënt en trajectbegeleider. Een andere respondent omschrijft dit als volgt:

‘Je moet mensen de kans geven als ze een probleem hebben, om aan dat probleem te werken. Kan een gezinssituatie zijn, verleden, etc. Dat ze dan de kans krijgen om een aantal jaren, niet te focussen op werk, maar toch in werkritme te blijven (...) Onze acties blijven vaak beperkt tot individueel informatie geven over wat ze kunnen doen. (Respondent 8)

We kunnen hieruit afleiden dat, deze visie op het sociaal werk en de rol van trajectbegeleiders binnen de sociale economie, kadert binnen de reflexieve-therapeutische visie op de professie. Binnen deze visie staat het sociaal werk in voor het welzijn van individuen, groepen en gemeenschappen door het ondersteunen en mogelijk maken van groei en zelfverwezenlijking (Payne, 2005). Ook de individualistische-reformatie visie op het sociaal werk kan hierin worden herkend. Hierbij wordt de sociaal werker een disciplinerende rol toegekend (Payne, 2005). Hij moet acties ondernemen om het gedrag van zijn cliënten aan te passen aan genormeerd gedrag. Verder komt deze omschrijving ook overeen met de restrictieve benadering van het concept activering. De rol van de trajectbegeleiders wordt hierbij herleid tot het aanreiken van voldoende tools en middelen aan kansengroepen, zodat ze hun ‘individuele problemen’ zelf kunnen overwinnen (Cockx, 2010).

Ten tweede stellen enkele respondenten dat het ‘sterker maken van cliënten’ verwijst naar het bijbrengen van enkele competenties, die hun kansen op een job vergroten.

Meestal zijn dat wel basiscompetenties die ze overal nodig hebben: rekenen, zelfvertrouwen, op tijd komen, ordelijkheid. Dat zijn competenties die overal gelden.(...) Verder ook werken aan vaardigheden. We laten onze werknemers ook rouleren. Een week doet die dat, de volgende week dat. Zo dat ze van alles wat hebben meegekregen en meer kansen krijgen. (Respondent 5)

Het betreft hier enerzijds ervaring opbouwen binnen de organisatie of via stages bij andere werkgevers. Dit kan bijvoorbeeld aan de hand van een systeem van roulatie, waarbij de werknemer geleidelijk aan zijn technische kennis omtrent het productieproces uitbreidt. Ook stages bij werkgevers in het Normaal Economisch Circuit zijn een belangrijke tool om de competenties van werknemers bij te werken. Anderzijds bieden organisaties in de sociale economie ook enkele praktische opleidingen, zoals een taalles Nederlands en sollicitatietrainingen:

We hebben hier iemand van basiseducatie. Dan komt er hier een letterheidscoach de mensen basisingen bij te leren. Naast taal wordt ook hoofdrekenen, zinnen vormen, meten

bijgeleerd. Het gaat allemaal over dingen die ze op de werkvloer nodig hebben.(Respondent 5)

Wat wij wel doen is een sollicitatietraining in groep (...) dat ze onder andere praktisch in orde zijn: een CV hebben, weten hoe te solliciteren, waar te zoeken, goed gesprek kunnen hebben (Respondent 8).

Ook hier is een duidelijke link te herkennen met de restrictieve benadering van het concept activering. Verschillende tools en opleidingen worden uitgewerkt om de competenties van de werknemers te laten toenemen. Een andere respondent omschrijft het als volgt:

Wij willen via maatwerk die brug tussen werknemer en werkgever te slaan. En dus achterhalen wie is die werknemer, waar kunnen we bijsturen, hem iets bijleren. En langs de andere kant weten wie is die werkgever, wat zoekt die nu net?(Respondent 2)

Maatwerk is met andere woorden een essentiële component binnen de werking van de sociale economie. Trajectbegeleiders moeten in staat zijn in te schatten welke eisen een bepaalde werkgever heeft. Vervolgens moet hij in trachten om zijn cliënten bepaalde competenties bij te leren, zodat die voldoen aan de eisen van de werkgever.

Ten derde stellen enkele respondenten dat het ‘sterker maken van cliënten’ ook verwijst naar het werken aan een ‘attitudeprobleem’:

Gewoon de arbeidsattitudes die nodig zijn om door te stromen. Er zijn mensen die elke dag te laat komen, zo geraken ze nooit aan een job. En alleenstaande moeders die het ritme moeten zoeken om elke dag op te staan en opvang voor hun kinderen moeten regelen, zodat ze kunnen komen werken. Dat is ook eigenlijk activering voor een verder job. (Respondent 5)

Voorals arbeidsattitude. Iemand die daarmee sukkel, komt bij ons ook te laat. Daar kan je dan moeilijk op pad gaan (Respondent 8).

In dit geval wordt de sociaal werker een disciplinerende rol toegewezen. De trajectbegeleider moet zijn cliënten duidelijk maken dat een bepaald gedrag, zoals te laat komen, niet aanvaard wordt op de arbeidsmarkt. Het hulpverleningstraject staat dan in het teken van

het afleren van dit gedrag. Deze rol van de sociaal werker kadert duidelijk binnen de individualistische-reformatie visie op de professie en een restrictieve benadering van het concept activering. Binnen deze visie zijn er bepaalde normen die gelden in de maatschappij. Het is de rol van de sociaal werker om zijn cliënten aan te passen aan deze normen (Cockx, 2010).

Het is duidelijk dat de oorzaken van werkloosheid bij kansengroepen, aldus de respondenten, zeer verschillend zijn. Bijgevolg verschilt ook de rol die sociaal werkers in het hulpverleningstraject innemen. In sommige gevallen treden de trajectbegeleiders als therapeuten op, in andere gevallen nemen ze een disciplinerende rol op. Dit doet vermoeden dat er geen eenduidige visie op sociaal werk heerst binnen de sociale economie:

Soms moeten we eerder op het technische aspect inspelen en soms op het attitudegericht aspect inspelen. Dus er moet heel individu- en maatgericht gewerkt worden. (Respondent 1)

Een andere respondent omschrijft dit als:

Dan komen we tot het wortel en stok verhaal (...) Dat is enerzijds een wortel om mensen een perspectief en mogelijkheden te bieden. Anderzijds ook wel de stok die slaat als het moet. (...) Tegenover die uitkering staat dat ge actief op zoek bent naar werk, met al u beperkingen en mogelijkheden. Dus dat wilt zeggen dat ge enerzijds wel gericht een geschikt aanbod moet doen, maar ge moet ze ook realiteitszin bijbrengen (...) Uitkeringen kunnen niet eindeloos blijven duren. (Respondent 2)

Hieruit blijkt de dubbele rol van de sociaal werker. Enerzijds tracht hij/zij wel de belangen van de cliënt te verdedigen onder de vorm van een individuele begeleiding met als doel het sterker maken van het individu. Dit kan door het werken aan bepaalde competenties of het wegwerken van bepaalde randvoorwaarden. Anderzijds vertegenwoordigt de sociaal werker de belangen van de overheid, die stelt dat burgers niet te lang van een uitkering mogen ‘genieten’. Ze moeten actief op zoek gaan naar werk. De trajectbegeleider ondersteunt de cliënt daarin en tracht hem/haar aan te passen aan de geldende normen. De oorzaak van hun werkloosheid wordt echter steeds bij het individu zelf gezocht.

3.1.2 Kenmerken van het structureel sociaal werk

Het verhaal dat hierboven wordt weergegeven, mist alle kenmerken van een structurele sociaal werk visie. De focus van deze masterproef is echter het in kaart brengen van de aanwezige kenmerken van een structurele visie binnen de sociale economie. Hoewel de visie van de respondenten duidelijk wordt gedomineerd door een focus op het individu en zijn ‘problemen’, werden tijdens de interviews toch enkele kenmerken van een structurele visie op de professie aangehaald. In dit deel zal worden nagegaan hoe trajectbegeleiders structureel sociaal werk definiëren? Wat zijn voor hen de belangrijkste componenten en passen zij deze in de praktijk ook toe?

Om deze vragen te kunnen beantwoorden werd in eerste instantie aan alle respondenten gevraagd om te omschrijven wat volgens hun structureel werken betekent. De respondenten stellen, dat het nastreven van deze visie, betekent dat we streven naar een wereld waar de sociale economie overbodig is. Dit is een wereld waar iedereen evenveel kansen op de arbeidsmarkt zou ervaren.

Het hoogste doel is dat we niet zouden moeten bestaan. (...)Een maatschappij waar iedereen voldoende kansen zouden hebben en dus ook onze doelgroep een plaats zou hebben binnen dat geheel. Dus eigenlijk streven wij er wel naar om niet te bestaan.(...) (Respondent 6)

Dit betekent dat de focus op het individu niet voldoende is om te slagen in de ‘activeringsopdracht’. Ook **het beïnvloeden van de maatschappelijke drempels** die voorkomen dat personen uit de kansengroepen werk vinden is essentieel. Zo is het vanuit een structureel perspectief onder andere ook noodzakelijk om in te spelen op de ‘kant van de arbeidsmarkt’.

Vanuit uw uitgangspunt kiest ge de kantzijde of de arbeidsmarktzijde.(...) Ik ben voorstander van een gemengde visie. Het kiezen voor het ene of het andere is heel dwaas.(...) Geleidelijk aan hebben we dan toch geleerd dat als we succesvol willen zijn, moet je langs beide kanten maatwerk leveren.(...) Dit is zowel de werknemer als werkgever aanpassen, om die match te maken. (Respondent 2)

Uit de diepte-interviews blijkt echter dat, hoewel vrijwel alle respondenten een eenzijdige focus op de individuele begeleiding van de werkzoekende niet voldoende achten, worden er zelden acties ondernomen met als doel het wegwerken van de structurele drempels. Het streven naar een maatschappij, waar deze niet aanwezig zijn, is volgens de respondenten niet realiseerbaar: *‘die drempels volledig wegwerken is een utopie’* (Respondent 3 & 4). De factoren, die dit volgens de respondenten onmogelijk maken, worden in de analyse van de laatste onderzoeksvraag verder uitgediept. In wat volgt, trachten we toch te analyseren in welke mate er bepaalde componenten van het structureel sociaal werk, zoals weergegeven in de literatuurstudie, kunnen worden teruggevonden in de werking van de sociale economie.

Een eerste essentieel element binnen de structurele visie op het sociaal werk is het **creëren van bewustzijn** omtrent de structurele oorzaak van werkloosheid. Een voorwaarde om dit te kunnen realiseren is de **betrokkenheid van de doelgroepmedewerkers** in elke stap van het hulpverleningsproces. Alle respondenten stellen dat het belangrijk is om de werknemers mee te betrekken bij acties die worden ondernomen. Dit lijkt voor alle respondenten een evidentie te zijn. De respondenten omschrijven hun cliënten als ervaringsdeskundigen van hun eigen leven. Zij kennen als geen ander hun eigen levensverhaal. Er kunnen dus enkel doeltreffende acties worden ondernomen, wanneer het verleden en de ervaringen van cliënten in kaart zijn gebracht.

Ik geloof heel sterk dat iemand die hier werkt een doelstelling heeft over waar dat die naartoe wilt. Bij sommige moet je die doelstelling gewoon wat verder gaan uitklaren.(...) maar het is aan de sociaal werker om door middel van vragen te stellen die individuele doelen en de stappen die daarvoor nodig zijn te achterhalen.(Respondent 1)

*(...)Er is weinig inspraak van de werkvloer op dat vlak.
(Respondent 3 & 4)*

Het werk van Paolo Freire leert ons echter dat betrokkenheid meer is dan luisteren naar de ervaringen van cliënten. Het is belangrijk dat sociaal werkers een ‘dialogische relatie’ met hen opbouwen. Dit is een relatie waarbij trajectbegeleider en cliënt elkaar als gelijken

beschouwen. Beiden kunnen van elkaar leren en samen achterhalen ze de werkelijke oorzaak van de werkloosheid (Caroll & Minkler, 2000). In de praktijk lijken de respondenten echter moeilijkheden te hebben met de verhouding ten opzichte van hun werknemers. Tijdens de gesprekken met hun cliënten wordt er wel gereflecteerd over de oorzaak van werkloosheid, maar deze lijkt echter eerder zeer beperkt aan bod te komen. Er wordt immers steeds gereflecteerd omtrent de individuele capaciteiten van de cliënten. Wat kan ik? Wie ben ik? Wat wil ik? Deze vragen staan centraal tijdens de gesprekken tussen de trajectbegeleider en zijn cliënt. Een diepgaande reflectie omtrent de achterliggende structurele oorzaken van problemen lijkt dus afwezig te zijn. Bovendien stelt Paolo Freire dat deze vorm van hulpverlening ‘groepsgerichte’ acties vereist (Caroll & Minkler, 2000). Dit komt in de praktijk echter zelden voor. De respondenten wijzen er immers op dat het contactmoment met hun cliënten veelal een individueel gebeuren is. Enkel ‘sollicitatietrainingen’ worden in groep georganiseerd. De inhoud blijft echter veelal beperkt tot de begeleiding bij het opstellen van hun CV en motivatiebrief. De rol van de sociaal werker beperkt zich tot het overbrengen van informatie. Tijdens deze momenten wordt er met andere woorden niet gereflecteerd omtrent de achterliggende structurele oorzaken van de werkloosheid.

Een tweede essentieel element binnen de structurele visie omtrent het sociaal werk zijn de collectieve acties. Dit wilt zeggen dat **samenwerken** een essentiële component is voor een geslaagde actie. Het doel van structureel sociaal werk is om veranderingen op maatschappelijk en beleidsniveau te realiseren. Dit kan enkel wanneer intens wordt samengewerkt met de doelgroep en andere sociale partners, die hetzelfde doel nastreven. Zo kan er immers een grotere druk worden uitgeoefend op het beleid.

Uit de bespreking van het eerste element van structureel werken blijkt echter dat het samenwerken met de doelgroep omtrent maatschappelijke debatten in de praktijk zelden voorkomt. Zij worden met andere woorden niet betrokken wanneer structurele problemen, die hun raken, worden in kaart gebracht. Zij zijn nochtans ervaringsdeskundige en kennen hun eigen noden het best.

Twee respondenten geven echter wel aan dat ze regelmatig samenwerkingsverbanden aangaan met andere sociale organisaties

uit hun regio om structurele debatten op gang te brengen. Zo blijkt er in verschillende grootsteden een ernstige huisvestingsproblematiek te zijn, die de kansengroepen het meest raakt. Vanuit een overlegplatform trachten ze deze problematiek in kaart te brengen en de lokale overheden aan te zetten om maatregelen te treffen.

We hebben samen met 12 andere sociale organisaties een eisenplatform, bundeling gemaakt van de meest voorkomende problemen in groot leuven. Daar zat een stuk werkgelegenheid, een stuk woningen, sociale voorzieningen en hun bereikbaarheid en dat gaan we herhalen naar aanleiding van de verkiezingen van volgend jaar. (Respondent 2)

Deze manier van werken vertoont enkele raakpunten met de beleidsgerichte benadering. Deze visie vertrekt niet vanuit een conflictbenadering, maar tracht vanuit een samenwerkingsverband met de overheden maatschappelijke veranderingen te weeg te brengen. De hulpverlener neemt een signaleringsrol op zich. Hij/zij tracht de overheid bewust te maken van de problematiek, door deze zorgvuldig in kaart te brengen (Scholte en Van Splunteren, 1996). Dit komt overeen met de praktijk. Deze organisaties geloven er immers in dat er naar hun zal worden geluisterd en dat maatregelen zullen worden getroffen.

Bovenstaande respondent geeft echter aan dat andere sociale economie organisaties zelden deelnemen aan deze samenwerkingsverbanden.

We hebben wel moeten constateren dat wij de enige sociale economie organisatie zijn die daaraan meedeed. (Respondent 2)

(...)En veel kennis tot aanpak is in de sociale economie, maar er is gewoon weinig beleidsreflex in de sociale economie. (Respondent 3 & 4)

Het zijn het OCMW en de organisaties uit het de sector van het opbouwwerk die het initiatief nemen. Uit de diepte-interviews blijkt ook dat, binnen de sector van de sociale economie, voornamelijk de koepelorganisaties aan beleidsbeïnvloeding doen.

Beleidsbeïnvloeding dus enkel via federaties, maar onze invloed beperkt zich tot advies achteraf. (Respondent 3 & 4)

Ligt, volgens de respondenten, de taak van beleidsbeïnvloeding enkel bij koepelorganisaties? Het is niet duidelijk of dit de reden is van de lage betrokkenheid van organisaties in de sociale economie bij acties van beleidsbeïnvloeding. Een respondent stelt immers dat deze koepelorganisaties hun wel trachten te betrekken bij dit proces. Hun rol blijft echter beperkt tot het geven van advies:

Wij mogen op voorhand bijvoorbeeld het maatwerkdecreet lezen en opmerkingen geven en daar wordt rekening mee gehouden. Daar is wel echt overleg. Maar de stap verder gebeurt niet. Aan de mensen waar het over gaat, worden niet bevraagd. Dat kan je niet van individuele organisaties verwachten. (Respondent 3 & 4)

Bovendien kunnen enkel stafmedewerkers advies verlenen aan deze koepelorganisaties. De doelgroepmedewerkers worden met andere woorden niet rechtstreeks betrokken bij dit proces. Aangezien we geen medewerkers van koepelorganisaties hebben kunnen bevragen, kunnen er ook geen verdere conclusies worden geformuleerd over hun werking.

Samenvattend kan worden gesteld dat het structureel werken binnen de sociale economie streeft naar het wegwerken van deze maatschappelijke drempels die een invloed hebben op de werkloosheid bij personen uit de kansengroepen. Vele respondenten aanzien dit echter als een utopie en zien meer heil in het werken aan de individuele capaciteiten van hun cliënten, om zo hun kansen op de arbeidsmarkt te vergroten. Organisaties die deze drempels wel trachten weg te werken, doen dit in samenwerking met lokale overheden en andere sociale organisaties. Geen enkele organisatie slaagt er echter in om ook de doelgroep zelf bij dit proces te betrekken. Ten slotte stellen vrijwel alle respondenten dat deze rol van beleidsbeïnvloeding niet door de individuele organisaties, maar door koepelorganisaties moet worden opgenomen.

3.2 Structurele drempels

In dit tweede deel trachten we een antwoord te formuleren op de volgende onderzoeksvraag: *‘Welke structurele problemen ervaren sociaal werkers in de sociale economie?’* Uit de analyse van de eerste onderzoeksvraag bleek dat de organisaties in de sociale economie eerder trachten om hun cliënten sterker te maken door te werken aan hun ‘individuele capaciteiten en randvoorwaarden’. Toch trachten enkele respondenten, via overlegplatformen en samenwerkingsverbanden, veranderingen op het beleidsniveau te bereiken. In wat volgt, worden deze structurele drempels en de manier waarop ze de doelgroep raken, verder in kaart gebracht. Verder worden ook de acties, die trajectbegeleiders ondernemen om deze drempels weg te werken, beschreven.

Het structureel sociaal werk, binnen de sociale economie, tracht structurele drempels, die de kansen van hun doelgroep op de arbeidsmarkt beperken, te bestrijden. Deze drempels zijn vormen van sociale ongelijkheid uit verschillende levensdomeinen, die de factor werk meebepalen. Uit de literatuurstudie bleek dat deze ongelijkheid veelal het gevolg is van (in)directe vormen van discriminatie. De manier waarop dit de doelgroep raakt, wordt hier besproken.

De eerste twee drempels raken, volgens vrijwel alle respondenten, het merendeel van de personen uit de kansengroepen:

Wanneer een traject niet slaagt, zijn ook altijd die problemen van huisvesting en kinderopvang nog steeds een groot probleem. Dat zijn problemen die bij alle werklozen gelden. (Respondent 6)

Een groot probleem, dat volgens de respondenten, bijna alle personen uit de kansengroepen raakt, is de **huisvestingsproblematiek**. De doelgroep van de sociale economie kan zich de aankoop van een woning niet veroorloven. Bijgevolg zijn ze verplicht een woning te huren. Ze slagen er echter niet in om een betaalbare woning te vinden. Vele verhuurders zijn niet bereid om te verhuren aan deze doelgroep. Ze hebben een negatief beeld over hun.

Terwijl een normale verhuurder die personen zou weren. Omdat die denkt, die gaan de waarborg niet betalen, de boel afbreken, niet onderhouden. (Respondent 2)

Bovendien zijn de wachtlijsten voor een sociale huurwoning zeer lang, waardoor dit ook geen oplossing op korte termijn is.

Er heerst hier echt een sociaal verdringingseffect. (...) Vroeger kwamen 60 percent van onze mensen uit groot Leuven. Nu slinkt dit tot 35 percent. En dit is niet omdat de mensen weggaan. Die blijven, maar ze moeten weggaan uit Leuven, omdat ze geen betaalbare woning vinden, omdat ze al 4 jaar op de wachtlijst staan voor een sociale woning. (Respondent 2)

Deze respondent stelt dat er zelfs een verdringingseffect in de grootsteden heerst. Personen uit de kansengroepen zijn verplicht weg te trekken uit de steden om een betaalbare huurwoning te vinden. Dit verkleint hun kansen op werk nog meer. De doelgroep van de sociale economie bezit veelal geen rijbewijs. Wanneer ze veraf wonen, bemoeilijkt dit de verplaatsing naar hun werk. De woningproblematiek gaat met andere woorden hand in hand met een mobiliteitsproblematiek.

Zij hebben vaak geen rijbewijs, moeten met het openbaar vervoer naar hier komen. Dat is niet zo evident. (Respondent 2)

Indien deze doelgroep een woning kan bemachtigen, laat de kwaliteit ervan vaak ten wensen over. In sommige gevallen worden deze huurders zelfs ziek van de vochtproblematiek in hun woning. Dit verkleint hun kansen op werk nog meer.

Slechte huisvesting is een erg probleem. Ik heb al vaak gehoord van mensen met een sociale huurwoning, met veel vocht in de muren, ramen die niet goed open gaan, deuren die niet toe gaan. Dat houdt dikwijls tegen op het werk. mensen worden vaker ziek door dat vocht. (Respondent 5)

Het is duidelijk dat de huisvestingsproblematiek geen geïsoleerd probleem is. Het creëert effecten op verschillende levensdomeinen en verkleint de kans op werk aanzienlijk. Welke acties ondernemen organisaties in de sociale economie om deze structurele drempel te beïnvloeden?

Eerder werd al aangehaald dat enkele organisaties zetelen in een overlegplatform. Hier trachten verschillende organisaties uit de sociale sector samen dit probleem in kaart te brengen. Het doel is om politieke actie uit te lokken. Deze organisaties trachten met andere

woorden de lokale overheden te overtuigen om acties te ondernemen. Dit kadert binnen de visie van het beleidsgericht werken. De organisaties trachten samen met de overheid het probleem aan te pakken door zelf een signaleringsrol op te nemen. Bij de analyse van de vorige onderzoeksvraag werd echter ook vermeld dat de effecten hiervan beperkt zijn. Organisaties in de sociale economie nemen zelden deel aan deze acties. Zij zien meer heil in een individuele begeleiding van de cliënten. Dit betekent dat ze samen met hun op zoek gaan naar een betaalbare, kwalitatieve woning. Hiermee verdwijnt het probleem voor de andere getroffen individuen echter niet.

Een tweede structurele drempel, die vele personen uit de kansengroepen moeten overwinnen, is het probleem rond **kinderopvang**. Veel cliënten hebben het moeilijk om de balans tussen werk en familie te vinden.

Als je in de bouw om 6 uur moet beginnen met werken en er staat om half 6 een buske aan de afrit van een autostrade om u op te pikken, kunnen die niet wachten tot 7 u. (...) Maar zij hebben dan geen kinderopvang, of niet zo vroeg. Regel het dan maar om daar te staan zo vroeg. (Respondent 2)

Een werkgever verwacht nochtans dat zijn werknemers er elke dag zijn. Het probleem ligt hier bij het beperkte sociaal kapitaal van de cliënten. Ze hebben vaak niemand om op terug te vallen, wanneer iets misloopt. Enkele organisaties overwogen om zelf kinderopvang voor hun cliënten te organiseren. Ze stellen echter dat ze hier de middelen niet voor hebben. Dit is een kostelijke oplossing.

Het idee heerst ook om naar de toekomst toe zelf een kinderopvang te realiseren. (Respondent 7)

Voorlopig blijven de acties van trajectbegeleiders beperkt tot het doorverwijzen naar de juiste instanties, zodat ze zelf het probleem kunnen oplossen:

We geven hun informatiebrochures over waar ze naartoe kunnen gaan en bellen. Zij moeten zelf de stappen nemen, maar wij controleren dan wel of ze de juiste stappen zetten. Dus in feite gewoon de juiste info/mogelijkheden voorzien. (Respondent 8)

In vele gevallen is dit echter niet voldoende. Wanneer een kind ziek is, moeten de ouders thuis blijven om ervoor te zorgen. Ze hebben immers vaak niemand die dit voor hun kan doen.

Als die kindjes ziek zijn, moeten ze wel thuis blijven want ze vinden heel moeilijk kinderopvang. (Respondent 5)

Vrijwel alle respondenten stellen dat de kansen van hun doelgroep op de arbeidsmarkt ook worden beperkt door een **negatieve beeldvorming**, die er over hun bestaat. Werkgevers denken dat personen uit de kansengroepen niet productief zijn.

Zij hebben het beeld van de sociale sector van geitenwollensokken. Een werkgever denkt dat een moslim hun matje hier uitrollen en bidden omdat wij diversiteit hoog in het vaandel dragen. Maar dat is niet zo. Hier moeten mensen productief zijn en dan gaat dat niet. (...) Wij proberen dagdagelijks om dat beeld van werkgevers te veranderen. (Respondent 1)

Dit is een duidelijke vorm van stereotypering. Bijgevolg is het als trajectbegeleider belangrijk om het beeld dat er bij werkgevers heerst te veranderen. Eén respondent tracht verandering te creëren door werkgevers uit te nodigen, zodat ze met eigen ogen zien dat deze doelgroep wel degelijk productief is en ervaring heeft met verschillende productietechnologieën. Het doel van deze acties is de werkgevers te overtuigen dat deze doelgroep wel tot de ‘in-groep’ behoort. Ze hebben alle kwaliteiten die nodig zijn om binnen hun bedrijf te werken.

Laten zien door middel van bijvoorbeeld een werkgeversavond in de carrossierafdeling.(...) Dat werkt voor de gasten supergoed, want zij komen in aanraking met veel werkgevers en appreciëren ook dat zij erbij mogen zijn. Langs de andere kant krijgen de werkgevers een beeld van hoe het allemaal in zijn werk gaat hier in de carrossierafdeling. Ze merken dat dit niet een school is of luilekker leven. Op die manier proberen we het beeld te veranderen. (Respondent 1)

Andere organisaties kiezen echter voor een andere tactiek. Zij stellen hun cliënten ter beschikking aan reguliere bedrijven. Dit wilt zeggen dat deze werkgevers een tijdelijke werkracht krijgen, zonder de loonlast te moeten dragen. De organisaties in de sociale economie betalen deze lonen uit. Op deze manier leren werkgever en

werknemer elkaar beter kennen. Zo ontstaat er de mogelijkheid om het beeld van een individuele werkgever over de doelgroep te veranderen.

Ten vierde stellen vrijwel alle respondenten dat de oorzaak van de hoge werkloosheid bij kansengroepen, gedeeltelijk moet worden gezocht bij de **structuur van de arbeidsverdeling**. Vrijwel alle respondenten stellen dat arbeidsplaatsen meer complex zijn geworden. Dit veronderstelt dat werknemers over meer capaciteiten moeten beschikken om deze functies te kunnen uitvoeren. De doelgroep van de sociale economie, heeft echter een lage scholingsgraad. Zij worden met andere woorden het meest getroffen door deze evolutie. Het wordt voor werkgevers echter ook veel moeilijker om deze functies in te vullen. Zij vinden weinig geschikte kandidaten.

Het wordt voor werkgevers gewoon veel moeilijker om functies te kunnen invullen, omdat die functies meer en meer complex worden, ze moeten veel meer kunnen. Dit zorgt ervoor dat personen zonder diploma's gewoon geen werk meer worden. (Respondent 3 & 4)

Alle respondenten benaderen dit probleem echter niet vanuit een structurele visie. Zij trachten het individu eerder aan te passen aan de eisen die de werkgevers stellen. Dit doen ze door hun cliënten, via stages en opleidingen, bepaalde capaciteiten bij te brengen. Eén respondent ziet de mogelijkheid om dit probleem vanuit een structurele visie op het sociaal werk te benaderen. Organisaties in de sociale economie kunnen werkgevers overtuigen om hun arbeid anders te verdelen. Indien het uit te voeren takenpakket wordt verdeeld over meerdere horizontale functies, zullen werkgevers gemakkelijker geschikte kandidaten vinden. Bovendien zal het voor personen uit de kansengroepen gemakkelijker zijn om een job te bemachtigen. Deze respondent heeft echter geen acties ondernomen om werkgevers en/of de overheid te sensibiliseren.

Ten slotte stellen alle respondenten dat **onderwijs** de meest bepalende factor is om werk te vinden. Personen uit de kansengroepen hebben veelal een lage opleidingsgraad.

Als je kijkt naar de opleiding die onze doelgroep hebben gevolgd zie je verschillende problemen: verkeerd gekozen, mensen die kiezen voor opleidingen waar ze helemaal geen

aanleg toe hebben. Ik denk dat daar bewuster mee moet worden omgegaan met studiekeuze. (Respondent 3 & 4)

De sociale economie treedt echter pas op wanneer de grootste schade is gebeurd. Trajectbegeleiders trachten vervolgens de doelgroep bepaalde capaciteiten bij te brengen, zodat hun kans op een job toeneemt. Preventieve acties, die de doelgroep in het onderwijssysteem houden, blijven echter uit.

Samengevat kunnen we stellen dat alle respondenten meerdere structurele drempels op de arbeidsmarkt kunnen benoemen. Zo hebben de huisvestingsproblematiek in de grootsteden en het gebrek aan kinderopvang, een belangrijke invloed op de kansen van de doelgroep op de arbeidsmarkt. Ook de verschillende stereotypen, die werkgevers over personen uit de kansengroepen hebben, hebben een negatief effect op hun kansen op een job. Verder stellen vrijwel alle respondenten dat de arbeidsmarkt is veranderd. Het uit te voeren werk wordt complexer, waardoor personen met een lage scholingsgraad uit de boot vallen. Ten slotte zien alle respondenten heil in het herstructureren van ons onderwijssysteem, zodat de scholingsgraad van hun doelgroep toeneemt. Hoewel de respondenten verschillende structurele drempels herkennen, blijven acties veelal uit. Hoe komt dit? Welke factoren spelen hierbij een rol? Deze vragen worden in het laatste deel van de analyse beantwoord.

3.3 Resultaten en bepalende factoren

De laatste onderzoeksvraag van deze masterproef luidt: *‘Welke succesfactoren en belemmeringen, om structureel te werken, herkennen sociaal werkers binnen de sociale economie?’* Via deze onderzoeksvraag wordt een beeld gecreëerd over wat het betekent om goed structureel te werken in de sociale economie. Welke resultaten worden er bereikt? Welke factoren maken het moeilijk om structureel te werken? Welke factoren faciliteren dit proces? Deze vragen vormen de leidraad doorheen dit laatste deel van de analyse.

3.3.1 Resultaten

Elke hulpverleningsactie, die wordt genomen, heeft een bepaalde doelstelling. Er worden bepaalde resultaten nagestreefd. Hier wordt getracht deze resultaten in kaart te brengen. Uit de literatuurstudie bleek dat er een verband is tussen de na te streven resultaten en ons perspectief op sociale problemen. Zo kan een bepaalde actie verschillende doelstellingen hebben: veranderingen in de situatie van een individuele cliënt (microniveau); veranderingen op het organisatieniveau (mesoniveau) of het beïnvloeden van bepaalde beleidsdoelstellingen (macroniveau). Het structureel sociaal werk leert ons dat het nastreven van veranderingen op microniveau niet voldoende is om sociale ongelijkheid weg te werken. Ook de andere twee niveaus dienen aan bod te komen. In wat volgt, wordt een overzicht gegeven van de doelstellingen op alle niveaus en de resultaten die hieruit volgen.

Het is duidelijk dat trajectbegeleiders uit de sociale economie voornamelijk acties op het **microniveau** ondernemen. Uit de analyse van de eerste onderzoeksvraag kwam een algemene doelstelling van alle trajectbegeleiders naar boven. Ze trachten de tewerkstellingsgraad van hun doelgroep te verhogen door hun als individu ‘sterker te maken’, zodat hun kansen op een job vergroten. De manier waarop ze dit trachten te bereiken kan echter verschillen. Het resultaat van een traject kan zowel een permanente tewerkstelling binnen de sociale economie, als een job op reguliere arbeidsmarkt zijn.

Uit de interviews blijkt dat de trajectbegeleiders hierover een dubbele visie kunnen hebben. Dit komt overeen met de bevindingen uit de eerste onderzoeksvraag. Voor enkele respondenten was het wegwerken van bepaalde individuele problemen belangrijker dan het vinden van een job op de reguliere arbeidsmarkt:

Als we op het einde van de rit kunnen zeggen dat 50 percent werk heeft, 30 percent een zinvol achteraf traject zoals een job in een sociale werkplaats, beschutte werkplaats, psychologisch traject,...Dat telt niet mee in resultaten, maar is wel belangrijk voor mij(...)(Respondent 1)

Hieruit blijkt de dubbele visie van de sociale economie. De overheid eist dat organisaties meer inzetten op doorstroom naar de reguliere arbeidsmarkt. Dit is echter niet altijd mogelijk voor de cliënt. Het is voor sommige respondenten dat ook belangrijker om ook andere trajecten te kunnen uitwerken voor hun cliënten. Het is bovendien moeilijk voor de respondenten om concrete resultaten aan deze acties te koppelen. Het traject van elke cliënt is verschillend. Dit komt doordat de randvoorwaarden, die ze trachten te overwinnen, verschillend zijn. De respondenten bekijken deze problemen echter niet als een structureel gegeven, maar als drempels die hun cliënten als individu moeten overwinnen.

Voor andere respondenten is een ‘vaste job’ het eindpunt van het hulpverleningsproces. Het impliciete doel dat hierachter schuilt is ‘**doorstroommaximalisatie**’. Slaagt de doelgroep erin om, na een intensieve begeleiding, een job te bemachtigen, zij het binnen de sociale economie zelf of in het normaal economisch circuit?

Ik kijk altijd terug op individueel niveau. Als ge er in slaagt een vacante vacature bij ene werkgever die echt iemand nodig heeft, kunt koppelen aan de tewerkstelling van iemand die ondersteuning nodig heeft, is dat een geslaagde activering. (Respondent 2)

De kwantiteit op het vlak van doorstroom verschilt nogal van organisatie tot organisatie. Enkele respondenten stellen dat, de organisatie waarvoor zij werken, veel doorstroom kan realiseren. Andere organisaties lijken er meer moeilijkheden mee te hebben.

We hebben een goede doorstroming in vergelijking met andere sociale economieorganisatie. (Respondent 5)

Het is echter merkwaardig dat de respondenten, die werken voor een sociale werkplaats, stellen dat hun doorstroom hoog is. Uit de literatuurstudie bleek echter dat dit type van organisaties in eerste instantie tracht om voor hun doelgroep permanente tewerkstellingskansen binnen de sociale economie te creëren. Dit doet vermoeden dat, voor deze organisaties, de druk van de overheid om meer doorstroom te realiseren, vergroot. Concrete resultaten konden deze respondenten echter niet voorleggen. Wat is een goede doorstroming? Het is niet duidelijk wat ze hiermee bedoelen. Het is met andere woorden ook moeilijk om aan de hand van deze data een duidelijk beeld te scheppen omtrent de realisaties van de betrokken organisaties op het vlak van doorstroom.

Uit de beleidsnota 2009-2014 van Mevr. Freya Van den Bossche blijkt dat, het uitstroompercentage in de periode 2006-2008, jaarlijks schommelt tussen de 14 en 26 percent, naargelang de werkvorm waarbinnen de cliënten werden tewerkgesteld. Deze percentages omschrijven echter de gehele uitstroom en dus niet alleen de uitstroom naar werk. 29 tot 79 percent van deze gehele uitstroom betreft personen die een job in het normaal economisch circuit kunnen vinden. Voor sociale werkplaatsen ligt dit cijfer tussen de 29 en 37 percent. Uit een onderzoek van het Steunpunt Werk en Sociale Economie uit 2012 blijkt dat het uitstroompercentage van de WEP+ projecten varieert tussen de 60 en de 80 percent. Deze grote schommelingen bevestigen met andere woorden de onduidelijkheid die voortvloeit uit de interviews. Sommige organisaties slagen er beter in om hun cliënten aan een vaste job te helpen, terwijl anderen nog veel hebben te leren. De factoren die, volgens de respondenten, een traject succesvol maken, worden later besproken.

Vanuit een structureel perspectief op het sociaal werk is het niet voldoende om enkel resultaten op het microniveau na te streven. Ook het meso- en macroniveau zijn belangrijk. Het **mesoniveau** betreft voornamelijk veranderingen op het vlak van het organisatiebeleid. Hoe wordt er gedacht over sociale problemen op het organisatieniveau en welke handelingen worden hieraan gekoppeld? Op het niveau van de organisatie blijken doorstroomcijfers zeer belangrijk te zijn. Hoe meer cliënten kunnen doorstromen, hoe meer subsidies de organisaties krijgen. De respondenten wijzen er echter op dat subsidies de laatste jaren sterk zijn gedaald in deze sector.

Bijgevolg worden deze organisaties steeds meer afhankelijk van hun eigen werking om te overleven. Dit heeft als gevolg dat organisaties steeds meer druk leggen op de productiviteit van hun werknemers.

Onze subsidies zijn bevroren voor werkervaring tot eind 2014. Productiviteit wordt dus steeds belangrijker, ook in de sociale economie. Op zich is dat niet slecht, we moeten productiever zijn en dat ook laten zien. (Respondent 1)

Dit betekent dat het voor de sociale werkplaatsen niet evident is om hun werknemers te laten doorstromen. Dit zijn veelal hun sterkste werkrachten. Wanneer ze deze werknemers verliezen, daalt hun productiviteit.

Verder trachten enkele organisaties ook om hun doelgroepmedewerkers meer te betrekken bij het intern beleid van de organisatie.

We wilden als organisatie niet alleen maar een job voorzien. We moeten daarvoor dus vertrekken vanuit de leefwereld van de arbeiders en niet altijd onze leefwereld opleggen (...) En wij hebben daarvoor verschillende bevragingen gedaan met de arbeiders (...) Zo hebben we wel veel losgekregen en zijn we uiteindelijk gekomen tot een soort personeelsevent en gemerkt dat nadien de betrokkenheid groter was. (Respondent 3 & 4)

Er wordt als organisatie naar gestreefd dat de visie meer aansluiting vindt met de leefwereld van de werknemers. Om dit te realiseren is het belangrijk hen bij de uitwerking ervan te betrekken. Het is echter opvallend, dat deze betrokkenheid beperkt blijft tot de organisatie van enkele activiteiten, zoals een personeelsfeest of een voetbalwedstrijd. De stem van de doelgroep wordt met andere woorden beperkt opgenomen in het beleid van de organisaties.

Het beleid op **macroniveau** overstijgt dit van de organisaties. Het betreft de veranderingen op het vlak van het beleid van de overheden. Dit kan betrekking hebben op het lokaal, Vlaams of Federaal beleid. Uit de analyse van de eerste onderzoeksvraag blijkt dat de doelstellingen op dit niveau beperkt zijn. Enkele organisaties stellen wel dat ze deelnemen aan een overlegplatform om de huisvestingsproblematiek in grootsteden, dat personen uit de kansengroepen het meest raakt, aan te kaarten. Dit resultaat wordt vervolgens aan de lokale overheden voorgelegd. Via dit platform,

trachten deze organisaties, de problematiek op de politieke agenda te plaatsen. Dit project loopt nog. Bijgevolg zijn de resultaten hiervan nog niet gekend. Het is opvallend dat slechts twee organisaties deelnemen aan zulke acties. De overige respondenten stellen dat de taak van beleidsbeïnvloeding niet bij de organisaties zelf, maar bij de koepelorganisaties, zoals koepel LDE en Vosec, ligt. De werking van deze organisaties konden niet kaart worden gebracht.

3.3.2 Belemmerende factoren

Het is ondertussen overduidelijk dat organisaties in de sociale economie er niet in slagen om structureel te werken. De focus van de respondenten ligt op de aanpak van individuele problemen van cliënten. Er wordt echter minimaal gereflecteerd over de achterliggende maatschappelijke oorzaken van problemen. Hoe komt dit? Welke factoren weerhouden sociaal werkers om dit te doen? Deze vragen worden hier beantwoord.

Een eerste belangrijke belemmering moet volgens alle respondenten worden gezocht bij de **keuzes die worden gemaakt op het beleidsniveau**. De respondenten stellen dat de overheid hun oplegt om te focussen op de kerndoelstelling, namelijk het maximaliseren van de tewerkstelling en doorstroming van de kansengroepen.

Er zit een gevaar in de sociale economie om te veel te focussen op de core business, namelijk het tewerkstellen van mensen en doorstromen. (Respondent 2)

Uit de literatuurstudie bleek dat de primaire doelstelling van de organisaties verschilt naargelang de werkvorm die ze hanteren. Zo zouden sociale werkplaatsen de focus eerder leggen op het tewerkstellingsdoel en WEP+ projecten op het doorstromen van kansengroepen. Alle respondenten wijzen er echter op dat de druk om meer doorstroom te realiseren verhoogt. Dit bleek ook al uit de bespreking van de resultaten van de sector. De financiering van deze organisaties is immers afhankelijk van het aantal mensen dat ze kunnen doorstromen naar het NEC. Bovendien mogen de organisaties deze doelstelling niet op eender welke manier nastreven. De overheid staat erop dat ze gebruik maken van het competentie management en persoonlijke opleidingsplannen (POP):

De focus ligt erg op het competentie management om hun vaardigheden en attitudes bij te brengen. (Respondent 5)

Dit zijn methodieken, die de focus leggen op het ontwikkelen van vaardigheden en individuele competenties van cliënten. Dit betreft deze competenties, die essentieel zijn voor het uitvoeren van een specifieke job. Dit doet vermoeden dat de overheid, de organisaties, stuurt in de richting van een traject, dat focust op de individuele problemen en capaciteiten van de cliënt, in de plaats van de maatschappelijke oorzaken van werkloosheid.

Verder stellen enkele respondenten dat de overheid ook steeds meer belang hecht aan acties, waarvan de resultaten direct aantoonbaar zijn:

Dat is de tijdsgeest, alles moet onmiddellijk resultaat opleveren. Het gaat over quick wins. Bij budgettaire tekorten willen ze u zoveel geld geven, maar met zekerheid dat ge op die termijn zoveel winsten boekt. Dat moet allemaal tastbaar zijn wat ge doet. (Respondent 2)

Deze respondent stelt dat acties, die gericht zijn op het aanpakken van structurele drempels, vaak geen directe resultaten opleveren, maar veelal een aanpak van lange duur vereisen. Het is moeilijker om de resultaten van deze acties op voorhand in te schatten. Tools, zoals competentie management en POP, zullen de voorspelbaarheid, van acties die werken aan de individuele capaciteiten van cliënten, verhogen. Dit doet vermoeden dat de overheid meer belang hecht aan zulke acties.

Dit verklaart echter nog steeds niet waarom individuele trajectbegeleiders, naast hun disciplinerende en/of therapeutische rol, deze structurele drempels niet trachten in kaart te brengen. Payne (2005) stelt immers dat trajectbegeleiders enerzijds agenten van het kapitalisme zijn. Anderzijds is het hun taak om, vanuit een structurele visie op het sociaal werk, van binnenuit de strijd aan te gaan met vormen van sociale ongelijkheid. Dit doet vermoeden dat het antwoord niet enkel op het beleidsniveau, maar ook bij de trajectbegeleiders zelf en/of de organisaties waarvoor ze werken, moet worden gezocht. Enkele respondenten stellen dat het probleem ligt bij de **mentaliteit van de sociaal werkers** in de sociale economie:

(...)Anderzijds is onze mindset ook veranderd. Mijn personeel komt hier werken voor zijn loon (...) Ge voelt dat we meer ambtenaren worden.(Respondent 2)

Deze respondent stelt dat sociaal werkers enkel deze taken, waarvoor ze worden betaald, uitvoeren. Hierboven werd al geïnsinueerd dat de overheid, organisaties enkel subsidieert voor hun individuele trajectbegeleiding. Missen sociaal werkers dan enige vorm van empathie voor de problemen van hun cliënten?

Sociaal werkers zijn veel te afstandelijker geworden en moeten veel dichterbij hun klanten staan, zowel werkzoekende als werkgever. (Respondent 2)

Dezelfde respondent stelt dat trajectbegeleiders afstandelijker zijn geworden. Wat betekent dit juist? Voelen ze zich minder betrokken tot de problemen van hun cliënten? Welk effect heeft dit dan op hun begeleiding?

Nee, daar gaan wij niet heel ver in. Dat is voor hun maatschappelijke begeleiders bij het OCMW. We verwijzen die dan door voor die problemen. We kunnen hun wel eens helpen om contacten te geven. Bel eens naar daar en daar. (Respondent 5)

Wanneer cliënten worden geconfronteerd met problemen, die op het eerste zicht onafhankelijk zijn van hun zoektocht naar werk, zullen ze hun wel doorverwijzen naar gepaste diensten. Sociaal werkers voelen zich met andere woorden wel betrokken bij de problemen van hun cliënten. Ze beperken hun inbreng echter tot het geven van informatie over mogelijke acties die ze zelf kunnen stellen, diensten/instellingen die ze kunnen contacteren. Trajectbegeleiders lijken niet te reflecteren over de achterliggende structurele oorzaken van de problemen. Ze lijken er vanuit te gaan dat het probleem enkel bij het individu ligt:

Sociaal werkers hebben de reflex om een probleem samen individueel met cliënt oplossen, zonder het breder te zien. (Respondent 3 & 4)

Zijn sociaal werkers zich niet bewust van de structurele drempels die personen uit de kansengroepen moeten overwinnen? Uit de vorige onderzoeksvraag blijkt echter dat dit niet zo is. Alle sociaal werkers konden immers enkele structurele problemen benoemen. Er worden echter geen acties aan gekoppeld. Trajectbegeleiders lijken met

andere woorden eerder minder voeling te hebben met acties die inspelen op structurele drempels. Het is duidelijk dat, zowel het beleid als de sociaal werkers zelf, acties prefereren die trachten de individuele capaciteiten van cliënten te versterken. Het beleid, van de Vlaamse overheid en de organisaties, zal dus waarschijnlijk een belangrijke invloed hebben op de mentaliteit van deze sociaal werkers.

3.3.3 Succesfactoren

In het vorig deel werden de mogelijke belemmerende factoren om structureel te werken verzameld. Hoewel deze visie niet veel door de organisaties wordt toegepast, trachten we toch de succesfactoren in kaart te brengen. Wat is volgens de sociaal werkers een geslaagde activering? Wat zijn de krachten van deze organisaties? Welke factoren bepalen of een structurele actie geslaagd is? Deze vragen werden aan alle respondenten gesteld en vormen de leidraad doorheen dit laatste deel van deze onderzoeksvraag.

Aangezien de sociaal werkers acties prefereren, die inspelen op individuele capaciteiten en randvoorwaarden van cliënten, situeren veel succesfactoren zich op dit niveau. Alle bevraagde organisaties bereiden hun cliënten voor op een arbeidersfunctie in het NEC. Bijgevolg is het voor hun ook belangrijk om een **up to date machinepark** te hebben, dat aangepast is aan het werk dat commerciële organisaties uitvoeren. De technische vaardigheden, die ze leren door te werken met deze machines, verhogen hun kansen op de arbeidsmarkt.

We hebben ook een nieuw machinepark. Wij leren mensen effectief werken met die machines die ook in het NEC zelf worden gewerkt. (Respondent 5)

Dit is echter niet voldoende. Het is ook belangrijk als trajectbegeleider om een **goede matching** tussen de noden van de cliënt en de eisen van een werkgever te kunnen maken. Dit wilt zeggen dat een trajectbegeleider enerzijds de eisen van een werkgever moet kunnen inschatten. Anderzijds moet hij een cliënt vinden, die aan deze eisen voldoet:

Ik kijk vooral naar de werknemers zelf, maar probeer een match te vinden met werkgever, maar vertrek van de wensen, noden van de doelgroep. (Respondent 7)

Daarnaast wijzen de respondenten ook op enkele succesfactoren die meer aansluiting vinden met het structureel sociaal werk. Zo is het als trajectbegeleider belangrijk om **outreaching te werk te gaan**:

Ge moet voor deze groep meer outreachend werken.

(...) moesten sociaal werkers een andere mentaliteit hebben, een bezorgdheid voor zowel uw werknemers als werkgevers.

Dan zijn trajecten veel meer succesvol. (Respondent 2)

Deze respondent stelt dat het, als sociaal werker, belangrijk is om dichter bij uw cliënten te staan. Het is met andere woorden belangrijk om een goede aansluiting te vinden met de leefwereld van de cliënt. Dit kan alleen door een duurzame relatie met hen op te bouwen. Dit veronderstelt dat sociaal werkers in hun acties ook minder afstandelijk zijn:

Initiatieven blijven ondernemen om mensen te activeren en minder scheiding tussen werk en privé te maken. Vroeger was het hier letterlijk wonen en werken. Onze vrije tijd was ons werk. (Respondent 2)

Dit is een essentieel element binnen het structureel sociaal werk. Onder de belemmerende factoren werd echter vermeld dat sociaal werkers hier in de praktijk toch problemen mee hebben. Wanneer trajectbegeleiders afstandelijk zijn, ten opzichte van hun cliënten, is het nochtans onmogelijk om een correct beeld te creëren over de achterliggende oorzaken van hun werkloosheid. Dat brengt ons bij de volgende succesfactor. Sociaal werkers moeten in staat zijn te kunnen **reflecteren** over hun acties. Dit betekent dat trajectbegeleiders afstand moeten kunnen nemen van hun werk en dit kritisch kunnen evalueren. Dit gebeurt veelal in teamverband. In elke bevraagde organisatie bestaat er een regelmatig terugkerend reflectiemoment. Dit gebeurt onder de vorm van een wekelijks of maandelijks vergadermoment, waar elke sociaal werker, cliënten en/of situaties met zijn collega's kan bespreken.

En dan is het belangrijk om te reflecteren. En na te denken. Dat moet een basishouding zijn van sociaal werker: dingen in vragen stellen, reflecteren (...) Dat gebeurt voor een deel met collega's in teamvergaderingen, waar je gasten en

situaties bespreken (...) Hier is veel ruimte om deze situaties en aanpak te bespreken (Respondent 1)

Hieruit kunnen we afleiden, dat trajectbegeleiders wel trachten te streven naar een kritische benadering van het sociaal werk. Ze achten het belangrijk dichter te staan bij hun doelgroep en meer te reflecteren over de acties die ze stellen. Dit kadert binnen het kritisch sociaal werk. Het blijkt in de praktijk echter niet evident.

Samengevat kunnen we stellen dat een aantal factoren bepalen wanneer structureel sociaal werk, binnen de sociale economie, succesvol wordt. Ten eerste is het belangrijk dat organisaties en hun sociaal werkers niet louter doelstellingen op het microniveau nastreven. Ook het meso- en macroniveau spelen een belangrijke rol. Dit veronderstelt vervolgens een specifieke mentaliteit van de sociaal werkers. Zij moeten dichter bij hun doelgroep staan, zodat beide partijen bewust worden van de structurele oorzaak van werkloosheid. Het is als trajectbegeleider ook belangrijk om zelf kritisch na te denken over de eigen acties. Ten slotte wijzen de respondenten er wel op dat er vanuit het beleid, van de organisaties en de overheid, ook ruimte moet zijn voor acties die structurele drempels op de arbeidsmarkt trachten te beïnvloeden. Wanneer al deze elementen aanwezig zijn, wordt structureel sociaal werk, aldus de respondenten, mogelijk.

4 Conclusies en aanbevelingen

Dit laatste hoofdstuk van de masterproef bestaat uit twee delen. Ten eerste worden de belangrijkste conclusies van het onderzoek samengevat. Ten tweede wordt met een kritische bril naar het gehele onderzoeksproces gekeken. Welke beperkingen heeft dit onderzoek? Welke aanbevelingen kunnen hieruit, voor eventueel vervolgonderzoek, worden afgeleid?

4.1 Algemene conclusies

In deze masterproef werd de invulling van het structureel sociaal werk binnen de sector van de sociale economie onderzocht. Dit proces begon met een literatuurstudie, gefundeerd op internationale academische literatuur. In deze studie werd enerzijds de socialistische-collectivistische visie op het sociaal werk uitgewerkt. Hierbij werd een onderscheid gemaakt tussen de radicale, kritische en beleidsgerichte visie op de professie. Anderzijds werd ook de sector van de sociale economie en het concept activering in kaart gebracht. Vervolgens werden de bevindingen uit de literatuurstudie getoetst aan het werkveld van de sociale economie. Is er sprake van structureel werken in de sociale economie? En hoe komt dit tot uiting in de praktijk? Dit werd onderzocht via een kwalitatief onderzoek waarbij, aan de hand van semigestructureerde interviews, data werd verzameld bij sociaal werkers in het werkveld van de sociale economie. Deze data werden vervolgens getoetst aan de bevindingen uit de literatuurstudie. Op deze manier kon het verband tussen praktijk en theorie in kaart worden gebracht. De analyse werd opgesplitst in drie subonderzoeksvragen. In wat volgt, worden de conclusies per deelvraag kort besproken.

Een eerste deelvraag onderzocht de visie van de sector van de sociale economie en de plaats die het structureel sociaal werk hierin inneemt. Uit de literatuurstudie bleek dat de sociale economie een dubbele doelstelling nastreeft. Enerzijds tracht de sector permanente tewerkstellingskansen binnen de sociale economie te creëren. Anderzijds wordt er gestreefd naar meer doorstroom. Sociale werkplaatsen lijken hierbij de focus te leggen op de eerste doelstelling. Werkervaringsprojecten trachten meer doorstroom te

realiseren. Uit dit onderzoek blijkt dat ook de tweede doelstelling belangrijker wordt voor de sociale werkplaatsen. Verder kwam uit de interviews nog een derde doelstelling naar boven. De overheid eist dat de organisaties binnen de sociale economie steeds productiever worden. Hierdoor wordt meer prestatiedruk op de doelgroepmedewerkers gelegd. Bovendien is deze doelstelling in strijd met de focus op doorstroommaximalisatie. Het zijn immers de meest productieve werknemers die doorstromen naar de reguliere arbeidsmarkt.

Om een diepgaander beeld van de visie op het sociaal werk te achterhalen, werd de manier waarop trajectbegeleiders naar sociale problemen kijken, meer bepaald werkloosheid, in kaart gebracht. Hieruit bleek dat sociaal werkers uit de sociale economie, de oorzaak van werkloosheid veelal bij het individu zelf leggen. Dit blijkt uit de dubbele rol die trajectbegeleiders innemen. Enerzijds trachten zij de belangen van hun cliënten te verdedigen via individuele begeleidingen. Deze trajecten hebben als doel het sterker maken van het individu, door te werken aan bepaalde individuele problemen of het uitbreiden van de individuele capaciteiten. Deze rol kadert binnen de reflexieve-therapeutische visie op het sociaal werk en de restrictieve benadering van het concept activering. Anderzijds neemt de sociaal werker ook een disciplinerende rol op. Hierbij zoeken de trajectbegeleiders de oorzaak van de werkloosheid bij gedragsproblemen van het individu. De rol van de sociaal werker ligt bij het aanpassen van de cliënten aan de algemeen geldende normen. Dit kadert binnen de individualistische-reformatie visie op de professie. Het is duidelijk dat de visie van de sociale economie wordt gedomineerd door een focus op het individu en zijn eigen 'problemen'. In theorie zou structureel werken in de sociale economie betekenen, dat organisaties streven naar meer sociale gelijkheid op de arbeidsmarkt. Trajectbegeleiders zouden via hun acties trachten, om deze structurele drempels die de kansen van hun doelgroep beperken, weg te werken. In de praktijk lijkt dit echter minimaal aanwezig te zijn. Slechts twee organisaties trachten, via een overlegplatform, structurele drempels op de arbeidsmarkt in kaart te brengen. Het doel van deze acties is om lokale overheden aan te zetten om maatregelen te treffen. Deze vorm van structureel werken kadert binnen de beleidsgerichte benadering van de visie. De

organisaties trachten immers samen met de lokale overheden structurele drempels weg te werken. Toch blijkt deze visie slechts in beperkte mate aanwezig te zijn binnen de sociale economie. De sector wordt veelal gedomineerd door een visie die de oorzaak van de werkloosheid bij het individu legt.

In de tweede deelvraag van het onderzoek werden de verschillende vormen van sociale ongelijkheid in kaart gebracht. Het betreft deze structurele drempels, die de kansen van de doelgroep op de arbeidsmarkt beperken. Uit de diepte-interviews konden vijf verschillende vormen van sociale ongelijkheid worden onderscheiden. Zo hebben de huisvestingsproblematiek in de grootsteden en het gebrek aan kinderopvang, een belangrijke invloed op de kansen van de doelgroep op de arbeidsmarkt. Ook de verschillende stereotypen, die werkgevers over personen uit de kansengroepen hebben, hebben een negatief effect op hun kansen op een job. Verder stellen vrijwel alle respondenten dat de arbeidsmarkt is veranderd. Het uit te voeren werk wordt complexer, waardoor personen met een lage scholingsgraad uit de boot vallen. Ten slotte zien alle respondenten heil in het herstructureren van ons onderwijssysteem, zodat de scholingsgraad van hun doelgroep toeneemt. Hoewel de respondenten verschillende structurele drempels herkennen, blijven acties, die deze drempels trachten weg te werken, veelal uit.

Het laatste aspect van de onderzoeksvraag tracht te achterhalen wanneer structureel werken binnen de sociale economie succesvol is. Om hierop een antwoord te kunnen formuleren, werden de resultaten van de sector beoordeeld, om vervolgens de belemmerende en succesfactoren van structureel werken op te sommen. Binnen de structurele visie op sociaal werk zouden de resultaten van acties zich moeten bevinden op zowel het micro-, meso-, als macroniveau. In de praktijk blijken het merendeel van de acties zich te beperken tot het eerste niveau. Het bereiken van deze resultaten wordt beïnvloed door enkele belemmerende en succesfactoren. Het slagen van structurele acties blijkt enerzijds afhankelijk te zijn van de mentaliteit van de sociaal werkers. Zij moeten leren om dichter bij hun doelgroep te staan. Hierdoor krijgen ze meer inzicht in de leefwereld van hun cliënten, zodat beide partijen bewust worden van de structurele oorzaak van problemen. Vervolgens is het als trajectbegeleider ook

belangrijk op kritisch te staan ten opzichte van de eigen acties. Anderzijds speelt ook het beleid een belangrijke invloed op de slaagkansen van structurele acties. De respondenten wijzen erop dat er vanuit het beleid meer ruimte moet worden gecreëerd om acties, die structurele drempels op de arbeidsmarkt trachten te beïnvloeden, te kunnen organiseren.

Door de onderzoeksvraag op te splitsen in drie delen, wordt het duidelijk dat structureel werken in de sociale economie niet evident is en bijgevolg ook beperkt voorkomt. Deze conclusie kan worden afgeleid uit de eerste en de laatste deelvraag. Uit de eerste onderzoeksvraag bleek immers dat de visie van het sociaal werk wordt gedomineerd door een focus op het individu en zijn eigen capaciteiten. Er wordt in mindere mate gereflecteerd over achterliggende structurele oorzaken van problemen. De laatste onderzoeksvraag leert ons dat de resultaten van acties vooral te vinden zijn op het microniveau. Het structureel sociaal werk vereist echter ook een optreden op het meso- en macroniveau. De tweede deelvraag leert ons echter dat trajectbegeleiders zich toch bewust zijn van enkele structurele oorzaken van werkloosheid. De acties, die erop trachten in te spelen, ontbreken echter veelal.

De sociale economie vertoont wel enkele kenmerken van een beleidsgerichte visie op het sociaal werk. Enkele organisaties trachten immers via een samenwerkingsverband bepaalde vormen van sociale ongelijkheid in kaart te brengen. Ze nemen hierbij een signalerende rol op. Ze trachten het beleid bewust te maken van de problemen en samen op zoek te gaan naar oplossingen. Deze benadering wordt in de praktijk echter niet volledig toegepast. Zo ontbreekt de samenwerking met de doelgroep in de praktijk. Bovendien passen slechts een beperkt aantal organisaties deze visie toe.

Daarnaast lijken de trajectbegeleiders zich wel te realiseren dat ze meer kritisch moeten te werk gaan. De respondenten geven immers aan dat het belangrijk is om enerzijds dicht bij hun doelgroep te staan. Wanneer sociaal werkers meer inzicht hebben in de leefwereld van hun cliënten, wordt het gemakkelijker om de achterliggende oorzaken van werkloosheid te achterhalen. Bovendien wijzen de respondenten ook op het belang van zelfreflectie. Trajectbegeleiders moeten meer reflecteren over hun eigen acties. De sociale economie

lijkt met andere woorden te willen streven naar een vorm van kritisch sociaal werk. In de praktijk wordt dit echter zelden toegepast.

Aangezien geen enkele vorm van structureel sociaal werk volledig wordt toegepast in de sociale economie, blijven de resultaten op het meso- en macroniveau uit. De bevroegde organisaties slagen er met andere woorden beperkt in om de stem van de doelgroep op beleidsniveau te laten horen.

4.2 Reflectie en aanbevelingen voor vervolgonderzoek

In dit laatste deel van deze conclusies wordt er met een kritische bril naar dit onderzoek gekeken. Vervolgens zullen ook enkele aanbevelingen voor een eventueel vervolgonderzoek worden geformuleerd.

De belangrijkste beperking van dit onderzoek zijn het beperkt aantal respondenten die zijn betrokken. Het bleek niet evident om respondenten te overtuigen om mee te werken aan dit onderzoek. In het begin werden organisaties gecontacteerd, die binnen de sociale economie de meeste kenmerken van een structurele sociaal werk visie vertonen. De non-response rate bleek hoog te zijn. In een vervolgonderzoek is het aangeraden om meer organisaties en respondenten bij dit onderzoek te betrekken.

Bovendien konden ook niet alle relevante onderzoeksniveaus worden betrokken. Binnen dit onderzoek werden twee niveaus bevroegd. Ten eerste was de stem van de trajectbegeleiders zelf sterk aanwezig. Ten tweede werden ook enkele coördinatoren bevroegd. Zij vervullen de rol van diensthoofd en hebben inspraak in de strategie van de organisatie. De stem van de koepelorganisaties blijft echter afwezig. In het kader van dit onderzoek werden de koepelorganisaties van beide subsectoren gecontacteerd (VOSEC en koepel LDE). De bereidheid tot medewerking bleek echter afwezig. Zij spelen nochtans een belangrijke rol als bemiddelaar tussen de overheid en de organisaties in de sociale economie. Vrijwel alle respondenten stelden immers dat de taak van beleidsbeïnvloeding op dit niveau moet worden gezocht. In een vervolgonderzoek zou dit niveau beter in kaart moeten worden gebracht.

Daarnaast is het ook aan te raden om andere actoren bij dit onderzoek te betrekken. Hierbij speelt de kansengroep zelf een

belangrijke rol. Zij zijn immers ervaringsdeskundigen van hun eigen leven en zij kennen hun eigen noden het best. Structureel werken vereist ook collectieve acties. Het is bijgevolg ook aangewezen om andere relevante lokale organisaties bij een vervolgonderzoek te betrekken.

Ten slotte lijkt het ook relevant om dit onderzoek uit te breiden met een kwantitatief onderzoek. Dit biedt immers de mogelijkheid om op een cijfermatige wijze de aanwezigheid van bepaalde kenmerken van het structureel sociaal werk in de sociale economie in kaart te brengen.

Deze aanbevelingen wijzen erop dat een grootschaliger en diepgaander onderzoek omtrent het structureel sociaal werk is aangewezen. Enkel zo kunnen we meer kennis ontwikkelen over de aanpak van deze vormen van sociale ongelijkheid, die de kansen van de zwakkeren in de maatschappij op de arbeidsmarkt beperken.

Bronnenlijst

- AOSW. (2003). AOSW. Promoting Equity and Social Justice. [2.10.2012, AOSW: <http://aosw.socialwork.dal.ca>].
- Bailey, R., & Brake, M. (1980). *Contributions to a radical practice in social work*. In M. Brake & Bailey (Eds.). *Radical social work and practice*. London Edward Arnold.
- Billiet, J., Waeye, H. (2005). *Een samenleving onderzocht: Methoden van sociaal-wetenschappelijk onderzoek*. Antwerpen: Uitgeverij De Boeck.
- Briskman, L., Pease, B., June, A. (2009). *Critical social work: theories and practices for a socially just world*. Allen & Unwin, Crows Nest, N.S.W.
- Campbell & Baikie (2012). *Beginning at the beginning: An exploration of critical social work*. *Critical social work*, 2012 vol. 13., nr. 1.
- Carroll, J. & Minkler, M. (2000). *Freire's message for social workers: looking back, looking ahead*. *Journal of community practice*. Vol. 8(1).
- Cockx, F. (2010) *De functies van social-cultureel werk: het resultaten van een visieontwikkelingstraject met, voor en door het social-cultureel volwassenwerk in Vlaanderen*. SoCiuS.
- De Mey, R. (2008). *Organisatie en ontwikkeling van de sociale economie. Onderzoeksdeel 1: Ontstaan, geschiedenis en dynamiek van de sociale economie*. Steunpunt Werk en Sociale Economie. 5-2008.
- De Turck, B. (1980). *Politiserende Hulpverlening: een oriëntering*. LINK, Nijmegen.

- Departement Werk en Sociale Economie (2010). *Beleidsbarometer: De Vlaamse Sociale Economie*. Vlaamse Overheid.
- Dominelli, L. (2005). *Social work. Theory and Practice for a changing profession*. Polity.
- Driessens, K., Geldof, D. (2009). *Individu en/of structuur? Of wat wil het sociaal werk aanpakken?* Canon Sociaal Werk 9(5), pp. 1-12.
- Ferguson, I. (2008) *Reclaiming social work. Challenging neoliberalism and promoting social justice*. Londen: Sage.
- Ferguson, I, Woodward, R. (2009). *Radical social work in practice: making a difference*. Bristol: The Policy Press University of Bristol.
- Fook, J. (2002). *Social Work: Critical Theory and Practice*. Londen: SAGE Publications Ltd.
- Fook, J. & Askeland, G.A. (2007). *Challenges of Critical Reflection: 'Nothing Ventured, Nothing Gained'*. Social Work Education, 2007, pp. 1-14.
- Grymonprez, H., Krols, A., Claessens, D., Dehertogh, B., Maelstaf, H. (2010) *De socio-professionele balans vanuit een ontgrenzende benadering*. Antwerpen: Artesis Hogeschool.
- Hare, I. (2004). *Defining Social Work for the 21ste Century: The International Federation of Social Workers' Revised Definition of Social Work*. Sage.
- Herman, S. (2001). *Onvoltooid verleden tijd. Maatschappelijk werk en social casework*. Leuven-Apeldoorn: Garant.
- Hermans, K. (2008) *Evidence-Based Practice: Opportuniteit voor sociaal werk*. Alert. Jaargang 34, nr. 2, pp. 13-23.

- Hermans, K. (2005) *De actieve welvaartstaat in werking. Een sociologische studie naar de implementatie van het activeringsbeleid op de werkvloer van de Vlaamse OCMW's*. (Doctoraat, Katholieke Universiteit Leuven)
- Hermans, K. (2009) *De complexe relatie tussen social werk en sociaal beleid ontrafeld*. In Brodala, J., Cuypers, G., Devillé, Van den Eeckhaut, G. *Met een dubbele lus. Prikkelend nadenken over sociaal werk*. Antwerpen-Appeldoorn: Garant, pp. 131-146.
- Hermans, K. (2012) *Structureel sociaal werk. Strijden tegen sociale ongelijkheid*. Alert: Tijdschrift voor Sociaal Werk en Politiek. Vol: 38, issue: 1, pp. 8-14.
- International Federation of Social Workers - IFSW (08.06.2012). *Definition of Social Work*. [01.10.2012, IFSW: <http://www.ifsw.org/en/p38000208.html>].
- Jacobs, L., Heylen, V., Gijssels, C., Capéau, B. (2012). *Doorstroom van doelgroepwerknemers uit de sociale inschakelingseconomie*. Steunpunt Werk en Sociale Economie.
- Jordan, B. (2004) *Emancipatory Social Work? Opportunity or oxymoron*, British Journal of Social Work, 34 (1) pp. 5-19.
- Lauwereys, L., Nicaise, I. (1999) *Morfologie van de sociale tewerkstelling in België*. Leuven: Hoger Instituut Voor de Arbeid.
- Lauwereys, L., Nicaise, I., Matheus, N. (2000) *De sociale tewerkstelling in Vlaanderen: doelgroepbereik, kwaliteit en doelmatigheid*. Leuven: Hoger Instituut Voor de Arbeid.
- Leskosek, V. (2009). *Theories and methods of social work. Exploring different perspectives*. Faculty of social work Ljubljana.

- Morley, C. (2008). *Towards Critical Social Work Practice in Mental Health*. Journal of Progressive Human Services, 14:1, 61-84.
- MVOVlaanderen. *Over mvovlaanderen*. [13.12.2012, mvovlaanderen: www.mvovlaanderen.be].
- Mullaly, B. (2007). *The New Structural Social Work*. Canada: Oxford University Press.
- Nicaise, I. (2001). *Sociale inschakelingseconomie – sociale tewerkstelling*. Welzijnsgids. Afl. 30 (mart 2001). Antwerpen: Kluwer, afl. 39, 2001. P. 57-78.
- Noble, C. (2004). *Postmodern Thinking: Where is it Taking Social Work?* Journal of Social Work. 2004, 4(3), pp. 289-304.
- Payne, M (2005). *Modern social work theory*. Londen: Palgrave MacMillan.
- Payne, M. (2009). *Globalization and International Social Work*. Ashgate.
- Picqué, C., Nicaise, I. (2000). *Sociale economie: conceptualisering, sociale tewerkstelling en buurtdiensten*. Standaard Uitgeverij.
- Samoy, E. (2010). *De Vlaamse Sociale inschakelingseconomie vandaag: een verhaal van groeien en hervormen*. Over Werk: een tijdschrift van het steunpunt WSE. Uitgeverij Acco 3/2010.
- Samoy, E. (2013). *Nota handicap en arbeid: Deel 1: Definities en statistieken*. Steunpunt Werk en Sociale Economie.
- Scholte, M., & Van Splunteren, P. (1996). *Opgelet! Systematisch signaleren in het maatschappelijk werk*. Utrecht: Nederlands Instituut voor Zorg en Welzijn.

- Sluiter, S., Van Zijderveld, M., Traas, M. (1997). *Signalering in het maatschappelijk werk*. Houten: Bohn Stafleu Van Loghum.
- Sociale economie: referentiegids, MeMo vzw, Berchem, 2004.
- Sociale economie. *Definitie van sociale economie*. [13.12.2012, sociale economie: www.socialeconomie.be].
- Sociale economie, *Begeleidingstrajecten*. [5.12.2013, sociale economie: www.socialeconomie.be]
- Staples, L. & Gradener, J. (2010). *De effectiviteit van politisering*. In Uitermark, J., Gielen, A-J., Ham, M., *Wat werkt nu werkelijk? Politiek en praktijk van sociale interventies*. Amsterdam: Van Genneep.
- Steenssens, K., Demeyer, B. Van Regenmortel, T. (2009) *Conceptnota empowerment en activering in armoedesituaties*. Leuven: Katholieke Universiteit Leuven. Hoger instituut voor de arbeid, 2009.
- Subsidieagentschap Werk en Sociale Economie. (2005). *Evaluatie van sociale werkplaatsen*. Brussel: Vlaams Subsidieagentschap voor Werk en Sociale Economie: Afdeling Tewerkstelling en Sociale Economie.
- Van Bortel, P. (2010). *Markt van zorg. Filosofische beschouwing bij marktwerking, liberalisering en commercialisering van de welzijnszorg*. Tijdschrift voor welzijnszorg, 33 (308), pp. 3-23.
- Van den Bossche, F. (25 oktober 2012). *Beleidsbrief sociale economie: Beleidsprioriteiten 2011-2012*. Vlaams Parlement.
- Van den Bossche, F. *Beleidsnota 2009-2014; Sociale economie*. Vlaams Parlement.

- Van den Broeck, G. & Vanhoren, I. (2006). *De sociale economie wilt groeien: Marktniches en groeipotentieel van de sociale economie in Vlaanderen*. Leuven: Katholieke Universiteit Leuven. Hoger instituut voor de arbeid, 2006.
- Van den Haar, M. (2007). *Making differences in Dutch Social Work, Professional discourse and ways of relating to clients in context*. Rozenberg Publishers.
- Van Dooren, G., Kuppens, J. Druetz, J, Struyven, L., Franssen, A. (2012). *Sociale activering tussen actief burgerschap en betaalde arbeid: een verkennend onderzoek naar de praktijk van van sociale activering in de Belgische OCMW's*. Leuven: Katholieke Universiteit Leuven. Hoger instituut voor de arbeid, 2012.
- Van Laer, K., Verbruggen, M. Janssens, M. (2011). *Kansengroepen in werk en ondernemerschap*. Leuven: Katholieke Universiteit Leuven. Faculteit Economie en Bedrijfswetenschappen: Onderzoekscentrum Personeel en Organisatie.
- Weil, S., Wildemeersch, D., & Jansen, T. (2005). *Unemployed Youth and Social Exclusion in Europe: Learning for Inclusion?* Aldershot: Ashgate.
- Weiss-Gal, I. & Levin, L. (2010). *Social Workers and Policy Practice: An Analysis of Job Descriptions in Israel*. *Journal of Policy Practice*, 9:3-4, 183-200.

Bijlage 1: De topiclijst

BIOGRAFISCH GEDEELTE/ACHTERGROND

- Welke studies heb je gevolgd?
 - o Goede voorbereiding op je huidige job?
 - o Logische stap om deze job te gaan doen?
- Nog op andere plaatsen gewerkt?
 - o Welke?
 - o Waarom overstap gemaakt?
 - o Waarom heb je voor deze job gekozen?
 - o Hoe lang reeds in huidige job?
 - o Hoe ziet uw takenpakket binnen deze organisatie eruit?
 - o Wat zijn de voornaamste taken van uw collega's?

SOCIAAL WERK & STRUCTUREEL SOCIAAL WERK

- Visie sociaal werk
 - o Wat is volgens u de essentie van het sociaal werk? Wat tracht het sociaal werk te bereiken?
 - o Wat zijn volgens u de visie en doelstellingen van de sociale economie?
 - o Sluit deze visie aan bij uw dagelijkse praktijk? Verklaar?
 - o Hoe trachten jullie deze visie en doelstellingen te bereiken?
 - o Op welke maatschappelijke domeinen kan de sociale economie een rol spelen?
- Visie structureel sociaal werk
 - o Wat betekent structureel werken voor jou? Hoe komt deze vorm van werken tot uiting binnen uw organisatie? Krijgt deze vorm van werken een plaats binnen uw organisatie? Zo niet, welke hefbomen voorkomen dit?
 - o Is er binnen uw organisatie ruimte voor structureel werken? Hebben de sociaal werkers er zelf aandacht voor?
 - o Vereist structureel werken bepaalde vaardigheden/competenties van sociaal werkers?

ACTIVERING

- Wat verstaat u onder activering?
 - Activering als individuele disciplinerings?
 - Activering als moralisering?
 - Activering als emanciperings?
 - Activering als politisering?
- Welke plaats neemt deze visie over het concept in binnen de organisatie?
- Hoe trachten jullie deze visie te verwezenlijken?
- Welke methodieken hanteren jullie? Wat is voor jou een methodiek?
- Vanwaar komen deze methodieken?
- Wat is een geslaagde activering voor jou? Hoe probeer je dit te verwezenlijken?
- Wat zijn voor jou de succesfactoren die bijdragen aan een geslaagde activeringstraject?

AANPAK ACTIVERING

- Wat is de aanleiding van een interventie? Wanneer de cliënt met een probleem wordt geconfronteerd, waar zoeken jullie de oorzaak van dit probleem?
 - Cliënt?
 - Directe omgeving?
 - Maatschappelijke oorzaak?
- Welke veranderingen doen zich voor in uw doelgroep? Hoe probeert u hierop te anticiperen?
- Wat zijn de belangrijkste problemen waarmee uw cliënten worden geconfronteerd? Hoe komt u hieraan tegemoet?
- *Bevragen van signaalfunctie*. Welke vaak terugkerende problemen merkt u? Welke maatschappelijke problemen komen tot uiting in de praktijk? Hoe reageren jullie hierop?
- Hoe wordt hierop ingespeeld? (kan u hier voorbeelden van geven?)

- wat zijn voor jou de maatschappelijke ontwikkelingen die een invloed hebben op de cliënt?
 - Hoe gaan jullie hiermee om?
 - welke kanalen heb je op dit bespreekbaar te maken?
 - Op welke manier wordt de situatie geanalyseerd?
- Hoe tracht de hulpverlener de cliënt een ‘stem’ te geven?
- Welke rol neemt de doelgroep zelf op bij dit initiatief?
- Welke rol neemt de hulpverlener op?
- Welke rol neemt de organisatie op?
- Hoe worden jullie doelstellingen geformuleerd? Wie wordt hierbij betrokken? Op welke manier wordt de doelgroep betrokken?
- Met welke organisaties/bondgenoten werken jullie samen om zulke problemen aan te pakken? Welke rol spelen zij?
- Wat is jullie plan van aanpak?

KNELPUNTEN

- Welke resultaten behalen jullie in het algemeen met jullie manier van werken?
- Op welk niveau situeren de resultaten zich? Deelnemers? Sociaal werkers? Binnen de eigen organisatie? Andere organisaties? Lokaal niveau? Vlaams niveau?
- Vindt u dat het hulpverleningsaanbod binnen deze organisatie voldoende inspeelt op maatschappelijke ontwikkelingen die de cliënten raken?
- Welke knelpunten ervaart u bij de uitvoering van uw activeringstaak?
- Aan welke voorwaarden zou de organisatie moeten voldoen opdat u de activeringstaak nog beter kan uitvoeren?

- Zijn er andere zaken die u kunnen helpen om de activeringstaak beter uit te voeren?

KRACHTEN

- Wat zijn de sterke kanten van deze organisatie? Waarop zijn jullie trots?
- Hoe hebben jullie dit gerealiseerd?
- Welke rol speel jij zelf in dit succes?
- Kan u voorbeelden geven van een 'goede praktijk'/'best practice' van het structureel werken uit eigen ervaring/praktijk?

Bijlage 2: Het codeerschema

PERSONALIA

- Personalia: persoonlijke gegevens over de respondent: leeftijd, studies, werkervaringen, functie binnen sociale economie, motivatie voor de organisatie

ORGANISATORISCHE CONTEXT

- Organisatie: kenmerken (structuur, toelichting van de verschillende functies)
- Project: algemene situering van het project
- Doelgroep van de organisatie

STRUCTUREEL SOCIAAL WERK

- Doel sociaal werk: wat is volgens de respondent het doel van het sociaal werk.
- Doel sociale economie: wat is volgens de respondent het doel van de sociale economie
- Visie activering: wat betekent het concept activering volgens de respondenten
- Structureel werken: welke omschrijving geven de respondenten aan het concept structureel werken

METHODISCHE CONTEXT

- Werkwijze: technisch vs. attitudegerichte begeleiding; vraaggericht vs. vraaggestuurde begeleiding; individuele vs. groepsgerichte begeleiding
- Reflectie: in welke mate reflecteert de respondent omtrent zijn handelingen
- Betrokkenheid: in welke mate wordt de doelgroep betrokken bij alle stappen van het traject
- Bewustwording: in welke mate wordt er gereflecteerd omtrent de achterliggende structurele problemen

- Samenwerken: in welke mate wordt er samengewerkt met andere actoren in het werkveld
- Grensoverschrijdend werken

OORZAKEN VAN WERKLOOSHEID

- Oorzaken van uitsluiting: waar zoeken de respondenten de oorzaken van werkloosheid? Welke structurele drempels kunnen zij benoemen? Welke acties koppelen zij hieraan?

RESULTATEN

- Bereikte resultaten: de resultaten die een project op micro-, meso- en macroniveau nastreefd en de mate waarin deze ook effectief zijn bereikt
- Succesfactoren: elementen die leiden tot goed structureel social werk
- Belemeringen: elementen die worden ervaren als knelpunten in het structureel werken

